

Rodina a její proměny v současnosti

Eva Hromková

Bakalářská práce
2011

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Eva HROMKOVÁ
Osobní číslo: H08106
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika

Téma práce: Rodina a její proměny v současnosti

Zásady pro vypracování:

Nastudování odborné literatury
Teoretické zpracování tématiky
Příprava metodiky výzkumné části
Zpracování a vyhodnocení výzkumu
Prezentace výsledků výzkumu a jejich shrnutí

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2003. ISBN 80-86429-19-9.

MOŽNÝ, Ivo. Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-624-1.

MOŽNÝ, Ivo. Rodina a společnost. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2006. ISBN 80-86429-58-X.

KELLER, Jan. Nedomyšlená společnost. Brno: nakladatelství DOPLNĚK, 2003. ISBN 80-7239-091-0.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Radana Krutilová Nováková, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

25. ledna 2011

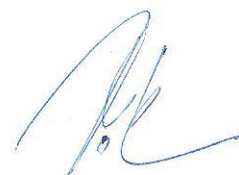
Termín odevzdání bakalářské práce:

6. května 2011

Ve Zlíně dne 25. ledna 2011

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 4. 4. 2011

..... Hlaváčková

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k vyšší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Předkládaná bakalářská práce pojednává o problematice rodiny a její proměny v současnosti. Teoretická část je zaměřena na vymezení základních pojmů. Zabývá se významem rodiny, její historií i současností, změnami v rodinném soužití a vztahy v rodině. Navazující praktická část zkoumá a hodnotí, jak vnímají lidé, kteří vyrůstali v rozšířené rodině a poté žili v nukleární rodině proměny v rodinném životě, v čem spatřují výhody a nevýhody jednotlivých typů soužití.

Klíčová slova: rodina, rodinný život, proměny rodinného soužití, vztahy, společnost

ABSTRACT

Presenting bachelor thesis deals with issues of family and its changes in the present. The theoretical part is focused on the definition of basic concept, sense of family in the past and present, changes in family relationships. The practical part examines and evaluates perception of family life changes of people who grew up in extended family and after that lived in nuclear family, where they see advantages and disadvantages of each type of relationship.

Keywords: family, family life, family life changes, relationships, society

Motto:

„Člověk prý vynalezl rodinu, když zjistil, že nikomu se nedá věřit. Je to už velmi dávno, ale od té doby nikdo nic lepšího nevymyslel – ani postmoderní doba ne. Rodina je ideální krabičkou poslední záchrany, když přijdou těžké časy.“

Ivo Možný

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí své bakalářské práce Mgr. Radaně Kroutilové Novákové, Ph.D. za cenné rady, odborné připomínky a metodické vedení při zpracování mé bakalářské práce.

Zároveň bych chtěla poděkovat své rodině a kolegyním v zaměstnání za podporu a trpělivost.

Poděkování patří také všem respondentům, kteří se podíleli na realizovaném výzkumu.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 RODINA	12
1.1 VÝZNAM RODINY	13
1.2 TYPY RODINY	13
1.3 FUNKCE RODINY	15
1.4 ŽIVOT V RODINĚ A RODINNÉ PROSTŘEDÍ.....	16
1.4.1 Struktura rodiny.....	17
1.4.2 Rodinné vztahy	18
1.4.3 Rodinné rituály.....	20
1.4.4 Rodinné tradice.....	20
1.4.5 Teritorium rodiny.....	21
1.4.6 Sociální síť rodiny	22
1.4.7 Rodina, skupina a společnost.....	22
2 HISTORIE RODINY	24
2.1 PRAVĚK	25
2.2 STAROVĚK.....	26
2.3 STŘEDOVĚK	27
2.4 NOVOVĚK	28
3 SPOR O MODERNÍ A POSTMODERNÍ DOBU A SPOLEČNOST	30
3.1 ZMĚNY VE SPOLEČNOSTI.....	31
3.2 BUDOUCNOST SPOLEČNOSTI	35
4 SOUČASNÁ RODINA.....	38
4.1 ZMĚNY V RODINNÉM ŽIVOTĚ	39
4.2 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY SOUČASNÉ RODINY	43
4.3 RODINA, PRÁCE A VÝCHOVA DĚTÍ.....	44
4.4 VZTAHY MEZI GENERACEMI A JEJICH SOUŽITÍ.....	46
4.5 BUDOUCNOST RODINY.....	48
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	50
5 METODOLOGIE VÝZKUMU	51
5.1 CÍL VÝZKUMU	51
5.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	51
5.2.1 Hlavní výzkumná otázka	51
5.2.2 Dílčí výzkumné otázky.....	51
5.3 STRATEGIE VÝZKUMU	52
5.4 METODY ZÍSKÁVÁNÍ DAT.....	52
5.4.1 Kvalitativní rozhovor	52

5.4.2	Případová studie rodiny.....	53
5.5	VÝZKUMNÝ VZOREK.....	53
5.6	ORIENTAČNÍ VÝZKUM.....	53
5.7	REALIZACE VÝZKUMU A SBĚR DAT.....	54
6	ANALÝZA A INTERPRETACE DAT.....	55
6.1	PŘÍPADOVÁ STUDIE RODINY.....	55
6.1.1	Případová studie č. 1 – paní Marie.....	56
6.1.2	Případová studie č. 2 – pan Jan.....	57
6.1.3	Případová studie č. 3 – pan František.....	58
6.1.4	Případová studie č. 4 – paní Anna.....	59
6.2	ANALÝZA ROZHovorŮ.....	60
6.2.1	Výstupy z rozhovorů.....	62
6.3	VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEJICH INTERPRETACE.....	70
6.3.1	Soužití v rozšířené rodině.....	70
6.3.2	Soužití v nukleární rodině.....	71
7	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	73
	ZÁVĚR.....	79
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ.....	80
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	83
	SEZNAM TABULEK.....	84
	SEZNAM PŘÍLOH.....	85

ÚVOD

Rodina znamená pro převážnou většinu lidí zázemí, jistotu, pocit bezpečí a sounáležitosti. Její členové se vzájemně podporují, pomáhají si, předávají si z generace na generaci znalosti, zkušenosti, dovednosti, zvyky, tradice. Dětem poskytuje nezbytné vzory.

I přes to jak je pro nás všechny důležitá, se zdá, že v posledních letech jakoby lidé nevěnovali rodině patřičnou pozornost a péči jakou by si tato nezastupitelná instituce zasloužila. Nejsme tak často v kontaktu se členy širší rodiny, jak to bývalo zvykem dříve, což se také odráží na našich vzájemných vztazích.

Stále častěji ve svém okolí slyšíme o problémech mladých rodin, které se nemají na koho obrátit, když potřebují pomoc třeba s hlídáním dětí, a nemohou si dovolit, nebo ani nechtějí chůvu. Jinde se zase řeší do jakého zařízení umístit z důvodu stáří a nemoci nesoběstačného člena širší rodiny. Lidé jsou v současné době více vytíženi náročným zaměstnáním, mají na sebe a své blízké málo času, s některými vzdálenějšími příbuznými se téměř nestýkají.

Tato problematika mě natolik zaujala, že jsem se rozhodla proměňám v rodinném životě věnovat ve své bakalářské práci. Myslím si, že je to aktuální téma, protože žijeme v uspěchané době moderních technologií, jsou na nás kladeny velké nároky, a nějak se jeden druhému vzdalujeme.

V teoretické části práce se seznámíme se základními pojmy týkajícími se rodiny, s jejím významem, funkcemi, s jejím vývojem od pravěku až po současnost. V praktické části se zaměříme na změny v rodinném životě, jak je vnímají lidé, kteří vyrůstali v dříve běžném soužití v širší rodině a posléze, když si založili vlastní rodinu, žili jen se svým partnerem a dětmi.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Každý jedinec má svou rodinu, do níž se narodil, aniž by si ji mohl vybrat. Tuto skutečnost hlásá již staré přísloví: „Přátele si vybrat můžeš, své příbuzné nikoliv“. Rodina ho přitom do značné míry ovlivňuje, ale poskytuje mu také zázemí, podporu a pomoc.

V úvodu se seznámíme s pojmem rodina, jak jej uvádějí někteří autoři.

„Rodina jednotlivci umožňuje, aby v ní našel oporu, ztotožňoval se s ní, zároveň mu dává svobodu k tomu, aby si budoval a zachovával svou osobní odlišnost“ (Matoušek, 2003, s. 83).

Možný (2006) rodinu vidí jako stabilizující prvek sociálního systému. Rodina je podle něho univerzální lidskou institucí, ale také základním kamenem sociální nerovnosti, kterou přenáší z generace na generaci v podobě rozdílného kulturního a sociálního kapitálu, rozdílného způsobu péče o děti apod. Rodinou se stává lidský pár po narození prvního dítěte. Tím se rodina odlišuje od domácnosti, kterou tvoří buď lidé opačného, nebo i stejného pohlaví žijící v páru.

Možný (2002a) definuje rodinu také jako ustálený způsob péče o reprodukci druhu.

Jiné vymezení uvádí Plaňava (In Kraus, 2008), který rodinu charakterizuje jako strukturovaný celek či systém, jehož smyslem, účelem a náplní je vytvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.

Podle Matouška (2003) je rodina základní jednotkou každé lidské společnosti, biologicky významná pro udržení lidstva. Reprodukce člověka jako živočicha, ale také mu zprostředkovává vrůstání do jeho kultury a společnosti, propojuje generace, vytváří mezi nimi pouta solidarity.

Jiný pohled na rodinu má Jandourek (2003), který ji definuje jako formu dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím, zahrnující nejméně rodiče a děti.

Klapilová (2000) rodinu charakterizuje jako malou primární, neformální sociální skupinu, kterou tvoří jedinci spojení pokrevními, manželskými a adoptivními vztahy. Jde podle ní o specifickou biosociální skupinu, ve které se uskutečňují některé společensky i osobně potřebné činnosti a vztahy, jež nemohou v plné míře přebírat jiné instituce.

1.1 Význam rodiny

Rodina je nejdůležitější a nezastupitelná v předávání hodnot z generace na generaci, a sama je jednou z nejvýznamnějších hodnot lidské společnosti. Je také významným zprostředkovatelem kulturních vlivů (Klapilová, 2000).

Podle Matouška (2003) je smyslem existence rodiny především péče o děti, které se v ní učí mnoha dovednostem i své sexuální roli. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, předurčuje jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina je nepostradatelnou institucí i pro dospělého člověka, jemuž poskytuje podporu, dává pocit bezpečného zázemí, pocit smysluplnosti jeho existence, podstatných pro jeho psychickou pohodu a zdraví.

Rodina jako lidské společenství má ve svém programu zabudovanou schopnost sebezáchovy a sebeopravy. I když dojde k ohrožení nějakou kritickou událostí, k velkému zatížení apod., má tendenci znovu se stabilizovat, obnovit svou funkci, reparovat se. Značná část rodinných krizí se působením tohoto vnitřního ozdravného mechanismu zvládne vyřešit sama, bez přispění poraden, lékařů, soudů a podobných institucí (Matějček, 2005).

Pokud lidé neplní rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu. Již od nepaměti sloužilo hierarchické uspořádání vztahů v rodině jako opora hierarchických uspořádání vyšších společenských celků (Možný, 2006).

1.2 Typy rodiny

Typy rodin můžeme rozlišovat z různých hledisek, např. podle jejich velikosti, období, v němž se jedinec nachází, nebo podle toho jak plní své funkce.

Nukleární rodina (někdy též nazývaná jaderná) je tvořena rodiči nebo jen rodičem a dětmi. *Rozšířená rodina* (někdy též nazývaná velká) je mimo rodičů a dětí tvořena dalšími blízkými příbuznými jako jsou prarodiče, tety, strýcové apod. *Orientační rodina* (někdy též nazývaná výchozí či původní) je rodina, v níž jedinec vyrůstá jako dítě. *Prokreační rodina* (někdy nazývaná též reprodukční či rozmnožující) je rodinný svazek, který si jedinec sám zakládá (Kraus, 2008).

Asi každý člověk má ze své původní rodiny zažitě a naučené určité způsoby chování, jednání s druhými lidmi, způsoby řešení různých situací, a předpokládá, že nějak podobně by to mělo fungovat také v rodině, kterou se svým partnerem založí.

Podle Matouška (2003) dochází sňatkem ke spojení dvou rodinných tradic. Rodina orientační má jistý vliv na rodinu prokreační, protože děti většinou napodobují rodičovský vzor. Rodič je bytostí milující, i autoritou. Děti se ale snadněji ztotožňují s rodiči laskavými, loajálními a vstřícnými, než s rodiči trestajícími, odmítavými a bez zájmu. Ze své původní rodiny mají děti vysledované nejen vzájemné vztahy mezi rodiči, ale také chování rodičů v interakci se členy širší rodiny, nebo lidmi nepřibuznými. To jak byla rozdělena moc v původní rodině, zda byl dominantní otec a měl hlavní slovo, nebo to byla matka, může určovat rozdělení moci v nově vzniklé rodině. Vliv může mít i to v jaké sourozenecké pozici se dítě nacházelo. Starší sourozenci ochraňují a vedou mladší sourozence a ti se učí vedení přijímat a spoléhají na něho. Nelze ale říct, že orientační rodina je závazný vzor. Záleží na tom, jak s tímto vzorem naloží generace potomků.

Funkční rodina plní své funkce přiměřeně, je v ní zajištěn dobrý vývoj dítěte. *Problémová rodina* je taková, u níž se vyskytují poruchy některých funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte v něm, a je schopna vlastními silami řešit či kompenzovat situaci. *Dysfunkční rodina* je ta, u níž se vyskytují poruchy všech funkcí, jež bezprostředně ohrožují celou rodinu, zejména dítě. Takováto rodina vyžaduje soustavnou péči. *Afunkční rodina* nezvládá své základní funkce, poruchy jsou takového rázu, že vůči dítěti rodina přestává plnit svůj základní účel. Náprava funkcí rodiny je bezpředmětná, dítě je třeba umístit v náhradní rodině nebo zajistit jinou péči (Klapilová, 2000).

Bakošová (1994) rodiny ještě dále člení na úplné a neúplné. *Úplná rodina* je taková, ve které žijí oba rodiče a nejméně jedno dítě. Je to dvougenerační skupina rodičů a dětí, v níž jsou jasné role všech jejích členů. Může jít i o *doplňnou rodinu*, v níž po rozvodu jeden z rodičů se svými dětmi vstoupí do nového manželského svazku, do něhož nový partner přivádí dítě z předchozího manželství, nebo mají společné dítě. Toto je komplikovaný typ vztahů, přinášející mnohdy problémy (rozlišování moje děti – naše děti). Zejména děti a noví partneři mohou být zdrojem problémů a konfliktů, jako je nezájem, přehlížení, upřednostňování svého dítěte, fyzické a psychické tresty až týrání.

Jak uvádí Hamarová a Holkovič (In Bakošová, 1994), *neúplná rodina* je taková, v níž žije jeden rodič (častěji je to matka) s dítětem či dětmi. Tento rodič plní funkci obou rodičů. Neúplná rodina vzniká úmrtím jednoho z rodičů, rozvodem manželství, odchodem jednoho z manželů nebo rozhodnutím ženy být svobodnou matkou. Situace neúplných rodin je komplikovanější. Rodič pečující sám o děti, ať už z důvodu úmrtí druhého rodiče, rozvodu, roz-

chodu, či z rozhodnutí žít bez partnera, stojí před problémem jak se vypořádat s touto situací, jak dětem zmírnit ztrátu druhého rodiče, jeho nepřítomnost.

1.3 Funkce rodiny

Podle Grecmanové aj. (2003) je kvantitativní a kvalitativní naplnění funkcí rodiny ovlivněno společenskými podmínkami (hospodářství, politika, kultura) vytvářejícími životní styl doby, v níž se odrážejí uspěchanost a konzumnost života se všemi neblahými důsledky, jako je rozvodovost, neúplné rodiny, problémové a dysfunkční rodiny atd. Naplnění těchto funkcí je též závislé na rodinné struktuře, jako na věkovém složení a velikosti rodiny, vzdělání, orientaci zájmů, sociálních vztazích a postojích jejích členů apod.

V literatuře se uvádí různý počet funkcí rodiny. Většinou se ale autoři shodnou na čtyřech základních funkcích rodiny. Jsou to biologicko – erotická neboli reprodukční, ekonomicko – zabezpečovací, emocionální a výchovná neboli socializační.

Biologicko – erotická (reprodukční) funkce spočívá v zajišťování reprodukce lidského rodu a regulaci pohlavního života (sexuální život manželů, rozhodnutí o počtu dětí), a vytváření podmínek pro zdravý biologický rozvoj členů rodiny (zdravá výživa, pobyt na čerstvém vzduchu, pohybové aktivity apod.). *Ekonomicko – zabezpečovací funkce* prezentuje podíl členů rodiny na společenském výrobním procesu a zabezpečování hmotných podmínek a potřeb členů rodiny s ohledem na jejich jistoty. V případě, že rodiče, jež jsou zodpovědní za materiální zabezpečení svých dětí, je nemohou ekonomicky zabezpečit, pomáhá stát formou různých příspěvků a úlev. *Emocionální funkce* se zakládá na intenzivní citové vazbě mezi členy rodiny, kteří vytvářejí prostředí plné lásky, optimismu, důvěry, odpovědnosti, aby uspokojovali potřebu bezpečí, sounáležitosti a citové odezvy a vytvářeli vhodné emocionální a charakterové vlastnosti dětí. *Výchovná (socializační) funkce* spočívá v cílevědomém, záměrném a dlouhodobém působení rodiny na své členy, zejména však děti, v souladu s jejich potřebami a společenskými zájmy, aby docházelo k jejich všestrannému formování (Grecmanová aj., 2003).

Pro doplnění si můžeme uvést ještě další dvě funkce rodiny, jak je uvádí Kraus (2008). Je to *ochranná (zaopatřovací, pečovatelská) funkce*, která spočívá v zajišťování životních potřeb (biologických, hygienických, zdravotních) všech členů rodiny, do jejíhož zajišťování je rodina státem stále více zainteresována (např. větší spoluúčasť na zdravotní péči, domácí ošet-

řování jedince nemocného či se zdravotním postižením). A pak je to *rekreační, relaxační a zábavná funkce*, která se týká společně tráveného volného času členů rodiny, zájmové činnosti, společné dovolené apod.

1.4 Život v rodině a rodinné prostředí

„Život v rodině se pohybuje mezi pólem sdílení a pólem osobního soukromí“ (Matoušek, 2003, s. 83).

Jak uvádí Střelec (In Kraus, 2008) rodinné prostředí, zejména jeho nemateriální faktory, vytvářejí základ emocionálního a kulturního klimatu rodiny.

Bakošová (1994) vymezila podmínky ovlivňující rodinné prostředí. Jsou to demografické, materiální, psychologické a kulturní podmínky. *Demografické podmínky* zahrnují velikost rodiny, zaměstnanost rodičů, charakter práce a věk rodičů. Dnešní rodina je nejčastěji tříčlenná nebo čtyřčlenná, což se zdá být optimální s ohledem na materiální zabezpečení v současných podmínkách. V rodině s více dětmi její členové musí svoje potřeby podřizovat ekonomickým možnostem s ohledem na ostatní členy rodiny. Má to i své přednosti, děti se učí dělbě práce, péči o mladší sourozence a tím i určité zodpovědnosti, spolupatříčnosti a empatii. Mohou se ale vyskytnout i případy nedostatečné péče a zanedbávání. Rodina s jedinákem dítěti poskytuje sice možná lepší ekonomickou pozici (hračky, oblečení) a dítě má rodiče jen pro sebe, ale problémem může být přílišná péče, úzkostlivost ze strany rodičů a nesamostatnost a horší sebeovládání dítěte. Zaměstnanost rodičů a charakter práce (zejména velké nároky a velké pracovní vytížení u některých profesí, hlavně pak u matek) může být v mladých rodinách příčinou vzniku problémů, jež mohou vést až k rozvodům. Zaměstnanost rodičů způsobuje jejich oddělení od rodiny, od rodinného prostředí, od dětí. V rodinách s více dětmi, kde matka zůstává v domácnosti, se většinou neupřednostňují ekonomická kritéria, rodině se to vrací v podobě klidnějšího spoluzití, a stabilnějších vztahů. Některé ženy (zejména vysokoškolsky vzdělané) nemají zájem zůstat doma a starat se o děti, spíše žádají úpravu pracovní doby a nabídku služeb. Důležitým faktorem je také věk rodičů. Mladí rodiče ještě nemusí být osobnostně zralí, nemají většinou ani vytvořené ekonomické předpoklady na zvládnutí všech funkcí rodiny. U starších rodičů mohou hrozit komplikace ve výchově v podobě nepružnosti, větší potřeby odpočinku, větší úzkostlivosti, tendenci omezovat aktivitu dítěte. *Materiální podmínky rodiny* jsou ovlivněny příjmy, výdaji, spotře-

bou, počtem vyživovaných členů, počtem zaměstnaných dospělých, nebo přítomnost zdravotního postižení u člena rodiny. V rodině je nutné rozlišovat mezi nevyhnutelnými materiálními předměty a prestižními potřebami. Nedostatek základních životních potřeb, nebo naopak jejich nadbytek může děti negativně ovlivňovat. Materiální podmínky rodin určuje jednak společnost (stát), ale také jedinci svým pracovním zařazením. *Psychologické podmínky* zahrnují především atmosféru v rodině, vztahy mezi manželi navzájem, mezi dětmi a rodiči a mezi samotnými dětmi. K zajištění optimálních psychických podmínek rodinného prostředí je nezbytné zabezpečit rodinnou harmonii, jejíž podstatou je porozumění, srdečnost, hledání kompromisních řešení. *Kulturní podmínky* jsou charakterizované stupněm dosaženého vzdělání rodičů, způsobem života rodiny (konzumní, tvořivý), vnímáním hodnot (vztah k přírodě, k okolnímu světu, k lidem, k sobě samým), nebo trávení volného času. Důležitým znakem kulturních podmínek je sebevzdělávání v oblasti výchovných technik i života v rodině, jehož výsledkem by mělo být uvědomování si hodnoty dítěte, rodičovské funkce, a skutečnosti, že žádná instituce nemůže nahradit rodinu a její funkčnost.

1.4.1 Struktura rodiny

„Rodina si vytváří jisté konfigurace spojenectví (podsystemy) pro jisté účely. Jednotlivci se spojují pro to, aby dělali závažná rozhodnutí (např. rodiče), aby sdíleli sex (manželé), aby pěstovali společný zájem (např. otec a děti), aby se posilovali ve své sexuální roli (např. matka a dcera), aby se definovali jako jedna generace vůči jiné generaci“ (Matoušek, 2003, s. 83).

Každá rodina je jinak uspořádaná a má nastavená různá pravidla (rodiče mohou přebírat vzorce chování ze své orientační rodiny).

Jednotlivci mají své místo v mnoha podsystémech rodiny. Střídáním rolí v těchto podsystémech získávají pocit odlišnosti, osobitosti a zvláštnosti (Matoušek, 2003).

Jak uvádí Minuchin (In Matoušek, 2003), hranice podsystému jsou pravidla určující, kdo a jakým způsobem může být v rodinném podsystému zahrnut. Základem jsou podsystémy manželské, rodičovské a sourozenecké. Manželským podsystémem je spojenectví muže a ženy, ke kterému by dítě nemělo mít přístup. Podsystém rodičovský je dítěti přístupný a jeho hranice je jasně definovaná. Zaručuje naplňování většiny potřeb dětí, jež rodiče vedou,

a vystupují vůči nim jako autorita. Aby byla rodina funkční, je nutné mít jasně stanovené hranice všech podsystémů, ale také podmínky, za jakých je lze překročit.

Podle Bowena (In Matoušek, 2003), v rodině, která nemá jasně stanovené hranice, dochází k prolínání a znečitelnění kompetencí. Všichni – tzv. *masa rodinných já* mluví do všeho, není se možné na ničem dohodnout, rozhodnout o něčem, nikdo za nic nezodpovídá. Naopak ale nepropustná hranice neumožňuje komunikaci podsystémů, dochází ke štěpení rodiny, soupeření, nebo vzájemné ignoraci.

Minuchin (In Matoušek, 2003) zavedl také termín *rodičovské dítě*, čímž míní dítě zahrnuté do rodičovského podsystému, stavějící se vůči svým sourozencům do pozice rodičovské autority. Tento jev se vyskytuje zejména ve velkých rodinách, nebo tam kde jsou rodiče pracovně, či ze zdravotních důvodů natolik znevýhodněni, že nestačí vykonávat svou rodičovskou roli.

V případě nejasné hranice mezi rodičovským podsystémem a dítětem (např. při vtažení dítěte do konfliktu mezi rodiči) se posiluje jeho oddělení od sourozenců, a hovoří se o tzv. perverzním trianglu. Prolomení generační hranice může nastat i v širší rodině (např. rodič v koalici se svým rodičem). Rodina ovládaná podsystémem dospělých z různých generací je tzv. rodina *kosá*. Když uzavře koalici dospělý člen rodiny se vzdáleným příbuzným, či jinou osobou, hovoří se o *externě integrované rodině*. Tato rodina pak nezvládá udržet svou stabilitu bez vazby na vnější oporu (psychologickou, ekonomickou). Pokud ji potřebují oba rodiče, a mají stejný zdroj, neohrožuje to rodinu tak jako když se zdroje opory liší, nebo ji potřebuje jen jeden rodič (Matoušek, 2003).

1.4.2 Rodinné vztahy

Rodina mívá ve většině případů velký vliv na utváření povahy dětí, ale také na duševní rovnováhu svých dospělých členů. Každá společnost musí mít jistou mocenskou hierarchii, jisté nepřekročitelné *hranice osobní autonomie*, jistá pravidla regulující povolené způsoby prosazování individuálních zájmů. Rodina je první model společnosti, se kterým se dítě setkává. Musí dítěti poskytovat láskyplnou péči, ale také mu zprostředkovat představu o těchto pravidlech a mezích. Důležité jsou přitom vztahy v rodině. Již v době těhotenství vzniká *vztah mezi matkou a dítětem*. Jejich vzájemná vazba bývá ovlivňována průběhem porodu a intenzitou poporodního kontaktu. Pevné *spojenectví mezi mužem a ženou* je základem dobře

fungující rodiny. Dojde – li k tomu, že spojení jednoho z rodičů a dítěte je silnější nežli spojení mezi mužem a ženou, ohrožuje toto porušení solidarity mezi rodiči dítě tím, že mu dává větší vztahovou moc, než jaká mu náleží. Velmi významnou rodinnou aliancí dítěte je „rodová“ aliance neboli *spojenectví mezi dítětem a rodičem stejného pohlaví*. Dítě se s rodičem identifikuje a nápodobou se učí své sexuální roli, regulovat emoce, učí se také sociální inteligenci, morálnímu citění, rozvíjí svůj intelekt. Rodiče i děti jsou k tomuto spojení naprogramováni. Otcové se více věnují synům, matky dcerám. Děti už po dovršení jednoho roku začínají více spontánní pozornosti věnovat rodiči stejného pohlaví. *Spojenectví mezi dítětem a rodičem opačného pohlaví* neboli oedipovský komplex je erotickou vazbou mezi dítětem rodičem, kterou doprovází žárlivecký vztah k rodiči stejného pohlaví. Dítě se učí některým aspektům své budoucí sexuální a rodičovské role. V období ukončení základní školní docházky by tato vazba měla být transformována do vztahu k vrstevníkovi opačného pohlaví, jinak by dotyčnému dítěti posléze bránila v navazování jiných vztahů. Velmi významným subsystémem rodiny je *spojenectví mezi dětmi*, jenž děti učí solidaritě mezi vrstevníky a formuje jejich partnerskou roli, kterou budou později zastávat vůči spolužákům, kolegům, přátelům, partnerovi v lásce či manželskému partnerovi. Prvorozené děti bývají více orientované na dospělé než na svět dětí, bývají svědomité, citlivé, vážné. Naproti tomu druhorozené děti vycházejí snadněji s vrstevníky než s rodičovskými autoritami, bývají bezstarostnější, lehkomyšlnější, společenské a veselé. Problém nastává, když dítě nemůže uzavřít pevnou alianci alespoň s jedním z rodičů. Toto dítě je pak považováno za *deprivované*, neboli zbavené náležité rodičovské péče. Může u něho dojít ke zpoždění ve vývoji řeči, v rozvoji intelektu, v sociálních dovednostech, bývá častěji nemocné. Dlouhotrvající deprivace v dětství má následky trvající celý život. Dítě, které žije v úplné rodině, může být *subdeprivované*, pokud si ho rodič dostatečně nevšímá, nevěnuje se mu, popř. k němu má negativní postoj. Rodinné vztahy spolu s rodinným prostředím dítě formují, ale nejsou všemocné. Dítě je svérázná bytost, vybavená mnoha kompetencemi a vlohami předurčujícími vztahy, které se mezi ním a rodiči rozvinou. Rodina je jen jeden z vnějších vlivů, jenž na dítě během dětství a dospívání působí. Taktéž dospělý člověk je formován rodinou, ve které žije. Rodina mu uspokojuje základní psychologickou *potřebu intimní blízkosti*, a tak jako dítěti mu určuje dovolené *hranice osobní autonomie*. Děti i dospělí se snaží regulovat blízkost jiných členů rodiny podle své potřeby a vytyčovat jim hranice dovoleného chování tak, aby se necítili ohroženi přílišnými nároky z jejich strany (Matoušek, 2003).

1.4.3 Rodinné rituály

Činnosti prováděné rodinou společně se častým opakováním ritualizují. Jsou to činnosti, které rodinu sjednocují, každý člen v nich má svou úlohu a jsou vykonávány ustáleným způsobem, se kterým jsou všichni ztotožnění. Mezi nejvýznamnější rituály patří *společné jídlo* rodiny. Většina rodin nedodržuje striktně kulturní normu předpokládající přítomnost svých členů u večerního jídla. Řídí se spíše svými zvyklostmi, jako např. daným signálem, že může jídlo začít, je dáno kdo vaří, kdo připravuje stůl, zda a na jaké téma se u stolu konverzuje, jestli se napomínají děti a jakým způsobem, kdo uklízí ze stolu a myje nádobí atd. Podobným rituálem je večerní *ukládání dětí ke spánku*, k němuž přichází signál od některého z rodičů. Děti se jdou umýt, převléct, uléhají do postelí, popř. se čte pohádka, nebo si povídají a popřejí si dobrou noc. I *sexualita* je rituálem, a to nejen samotný sexuální akt, ale také předehra k němu. Zájem může signalizovat třeba způsob oblečení, způsob úpravy stolu při jídle nebo úpravy ložnice apod. Slavnostním obřadem bývají *oslavy svátků a narozenin*, a také *svátky sezónní*, při kterých se upevňují mezigenerační pouta. Tyto a další rituály se dědí z generace na generaci, nově vznikající rodiny si je budují z tradic orientačních rodin (Matoušek, 2003).

1.4.4 Rodinné tradice

Podle Matouška (2003) rodina udržuje vazby mezi svými členy a udržuje svou tradici – uchováváním památných předmětů, předáváním dovedností, nebo předáváním významných příběhů formou vyprávění, či psanou formou. Rodina si obvykle ze svých tradic vybírá. Vyzvedává takového předka, který ji svým významem ovlivňuje, a představuje tak jakési *rodinné ideální já*, ztělesňuje rodinný mýtus. To může mít na rodinu povzbuzující vliv, nebo to naopak může způsobovat problémy, pokud byl předek např. hudebně nadaný, toto nadání po něm děti nezdědily, a přesto se od nich očekává, že půjdou v jeho šlépějích. Dědění se netýká jen hudebního nadání nebo dovedností spojených s výrobou (např. zvonářství, truhlářství), ale také dovedností pracovních, jako je úklid, vaření, údržba bytu, nebo třeba stavění stanu o dovolené. Rodinná tradice zvyšuje stabilitu rodiny, její odolnost vůči vnitřním i vnějším stresům. Výjimku tvoří předci, kteří se stali jakýmsi *rodinnými strašidly*, a panuje obava, aby potomci nezdědili sklony tohoto předka. Rodinné příběhy, jimž se říká *rodinné legendy*, se předávají z generace na generaci. Každá generace si je může měnit, jsou směsí reálných a fantastických prvků. Z rodinných legend vyplývá morální ponaučení, sdělují, kte-

ré situace by mohly být pro rodinu kritické, naznačují jejich žádoucí řešení a předvídají i důsledky volby určitého řešení.

Udržování rodinných tradic je ovlivněno životním stylem jednotlivých rodin a částečně také místem kde rodina žije. Na vesnicích se většinou tradice udržují ve větší míře než ve velkých městech, kde lidé žijí často v malých bytech a uchování památných předmětů jejich rodiny je omezeno na pár fotografií. Styk s rodiči či prarodiči ve městě také není tak častý jako na vesnici, kde spolu častěji žije v jednom domě více generací.

Jak uvádí Reiss (In Matoušek 2003), v rodinách je předáváno hodnotové vodítko, které nazývá *rodinný kodex*. Je to depozitář zkušeností rodiny nashromážděných v minulosti, pomáhá jejím členům orientovat se v současnosti, ukazuje jim žádoucí způsoby chování, vzory a příklady. Tento kodex ztrácí na životnosti, pokud není mezi členy rodiny neustále interpretován a používán v praxi. Rodinný kodex dokumentují také uchovávané památky, jako jsou fotografie, dopisy, deníky, poslední vůle, vzácné předměty apod.

1.4.5 Teritorium rodiny

Každý jedinec potřebuje mít nějaký svůj prostor, své útočiště před okolním světem, kde se může uchýlit a nebýt rušen. Zároveň ale také potřebuje jistotu, že po otevření dveří dělicích jeho soukromé území od ostatních, jsou tady jeho blízcí, ve kterých má oporu, dávají mu svou lásku a pocit bezpečí.

Rodina považuje svůj byt či dům za své území, které je většinou rozlišováno na část veřejnější, kterou je obývací pokoj a část soukromější, kterou je ložnice. Vstup do jednotlivých místností se řídí nepsanými pravidly, jak pro členy rodiny, tak pro návštěvy. Dnešní struktura bydlení zejména v městských domech ve většině případů vypadá tak, že největší pokoj slouží jako reprezentativní obývací pokoj vybavený pohovkou a křesly, obytnou stěnou a televizí, druhý jako ložnice rodičů a další je pokojem pro děti, jenž kvůli vybavení nábytkem poskytuje dětem minimální volnou plochu. Uspořádání bytu řeší potřeby soukromí i potřeby vzájemnosti. Vnitřní vztahy v rodině se odráží i ve vnitřním členění bytu. Bariéry mezi jednotlivými členy rodiny, či mezi generacemi bývají jednak hmotné, což jsou stěny, dveře, patra, nebo jsou to pravidla, která regulují vstup do jednotlivých místností a jejich užívání. Vyhrazené místo bývá pro společné činnosti, většinou v obýváku a jídelně. V současné době je většina bytů vybavena komunikačními prostředky, které umožňují v některých oblastech

návrat výtěžné činnosti do domácností. Obyvatelé velkých měst mají tzv. *dvoji bydlení*. Pobyt v nepřírodním velkoměstském prostředí svého bydliště si kompenzují tím, že na víkend odjíždí na venkov, kde vlastní domek či chatku (Matoušek, 2003).

1.4.6 Sociální síť rodiny

„Schopnost rodiny vychovávat děti a vyrovnávat se s těžkostmi je závislá na tom, jak je rodina napojena na své sociální okolí. Toto spojení se nazývá *sociální síť rodiny*“ (Matoušek, 2003, s. 84).

Každá rodina se může dostat do nesnází. V té době se většinou projeví jakými lidmi je obklopena (a to jak z řad příbuzenstva, tak také známých), jak fungují jejich vzájemné vztahy. Vazby s dalšími lidmi nejsou pro rodinu důležité jen z důvodu podpory v tíživých situacích. Přínosné je vzájemné setkávání (obohacování se o nové zkušenosti, znalosti, postřehy, sdělování svých zážitků), spoluprožívání příjemných chvil, společné trávení volného času, dovolených apod. Těžko se žije rodině, která se ocitla v jakési izolaci. Tato skutečnost pak většinou negativně ovlivňuje i vzájemné chování členů nukleární rodiny.

Podle Matouška (2003) je *sociální síť rodiny* koalicí rodin, které jsou na sobě závislé, někdy sem patří i jiní nepřibuzní lidé (přátelé, známí, pracovníci institucí, kteří přicházejí často do styku s rodinou). Duševní a tělesné zdraví jednotlivců do značné míry souvisí s jejich vazbami na rodinu, stejně tak jako prosperita malých rodin bývá často závislá na vazbách v širší rodině. Podpůrná síť rodiny by se měla zhušťovat jak v dobách příznivých (např. při narození dětí), tak v dobách nepříznivých (např. při onemocnění či rozvodu). Síť, která se scvrkává, je špatným znamením. Představa rodiny o sociálním okolí propojená s představou o místě, na kterém žije, se nazývá *mapa*. Tato mapa stanovuje, kdo a kam má chodit, kdo se má zapojit do místní komunity, která místa nejsou bezpečná, kde je lepší nebyť viděn, nebo naopak kde a při jakých příležitostech je dobré být viděn apod.

1.4.7 Rodina, skupina a společnost

Jak uvádí Satirová (1994), rodina a společnost jsou malá a velká verze stejné podstaty, obě jsou složeny z lidí, každá složka do tohoto vztahu vnáší svůj charakteristický rys (mladí plní své role vůči starým, vedoucí vůči podřízeným apod.), a každý se podílí na procesu rozhodování, používání autority a hledání společných cílů. Způsob výchovy v jednotlivých rodinách se odráží ve společnosti, kterou tyto rodiny tvoří.

Jakýmsi mezičlánkem mezi rodinou a společností je skupina, kterou můžeme chápat jako setkání jednotlivce se společností. Skupiny jsou součástí společnosti, a mají velký význam při socializaci jedince. Každý člověk vrůstá do skupinového života spontánně, bez výběru. Nemá možnost vybrat si první skupinu – rodinu, jež ho zásadně ovlivňuje, na níž nejvíce záleží, zda bude její člen později spojovat skupinový život s pocitem bezpečí a sociálním usnadněním, nebo s averzí ke sdružování. Nemůže si vybrat ani skupinku v mateřské škole či školní třídu a většinou ani skupinu pracovní. V sociálních skupinách se jedinci integrují do společnosti a stávají se osobnostmi. Uspokojují se v nich důležité sociální potřeby jedinců, jako být s lidmi - sounáležitost, být akceptován, získat uznání, seberealizovat se, mít emoční podporu, empatii, porozumění, zpětnou vazbu, konfrontaci, získávat nové informace apod. (Řezáč, 1998).

Každý jedinec má ve skupině určitou roli, musí dodržovat určité normy a zvyklosti. Každá skupina má svůj vzor jednání. Za jiné chování může dojít k pronásledování jedince, jeho zesměšňování nebo trestání. Skupina může podporovat, nebo také brzdit psychický vývoj svých členů (např. parta, ve které rozhoduje tělesná síla, opovrhuje intelektuálními zájmy svých členů). Klasifikací skupin je více, nejčastěji se třídí *podle velikosti* na velké skupiny (národ, obyvatelé velkoměsta), malé skupiny (rodina, školní třída), *podle stability* na skupiny přechodné (cestující ve vlaku, návštěvníci kina), skupiny stálé (rodina, školní třída), *podle stejnorodosti* např. dle pohlaví (mužský fotbalový tým), nebo např. dle zájmu (filatelisté), *podle soudržnosti*, což se projevuje solidaritou, pocitem sounáležitosti, v nesoudržných skupinách dochází ke konfliktům, chybí solidarita, *podle cíle a zaměřenosti* – jaké potřeby skupina uspokojuje. Dále se pak člení na *primární skupiny*, kde mezi členy existují citové vazby (rodina, vrstevnická skupina), *sekundární skupiny*, ve kterých chybí osobní vztah (školní třída, spolupracovníci v kanceláři), *formální skupiny*, vzniklé dle předem stanovených pravidel, určených z vnějšku, jimiž se řídí (škola, armáda), *neformální skupiny*, které si pravidla tvoří uvnitř skupiny dle svých potřeb (Veselá, 2002).

Nejsme izolovaní jedinci, ani nežijeme pouze jako příslušníci nějaké obrovské anonymní společnosti, všichni jsme členové nesčetného množství skupin. Podstatnou známkou skupiny je pocit „my“, jakési skupinové vědomí, jež příslušníky odlišuje od nečlenů (Jandourek, 2003).

2 HISTORIE RODINY

Každá společnost předepíše svým členům určitý mravní základ týkající se zakládání a vedení rodiny, který si lidé nemusí uvědomovat, ale řídí se jím (Matoušek, 2003).

Žijeme v moderní společnosti. Z historického hlediska však moderní doba představuje v dějinách lidstva jen velice krátkou epizodu. Převážnou většinu své historie prožil člověk ve společnostech předmoderních, nejprve společností archaických (do vzniku písma, měst a prvních států, tedy civilizace) a později společností tradičních (do průmyslové revoluce). V tradičních společnostech se na všechny novinky pohlíželo s velkou nedůvěrou. Třeba uzavření manželství, narození dítěte, nebo nová úroda bývaly doprovázeny mnoha rituály (obětování), jež symbolicky začleňovaly nový prvek do existujícího řádu tak, aby mu nemohl škodit. Průmyslová revoluce s procesy, které ji doprovázely, přinesla velikou historickou změnu a stála u zrodu naprosto odlišné společnosti – moderní společnosti, která výrazně změnila mentalitu lidí. Moderní doba přinesla mnoho žádoucích změn, život moderního člověka je v průměru mnohem zdravější a delší než dříve, je také v mnoha ohledech snadnější a pohodlnější. Změny v oblasti techniky odstartované průmyslovou revolucí poskytují nesrovnatelně větší možnosti, každé generaci umožňují odzkoušet podstatně více novinek, než kolik zažila generace předchozí, poznat spoustu zcela nových zážitků ještě nedávno nedostupných. Velké změny přinesly politické revoluce na prahu moderní doby, kdy se v rámci velkých národních států postupně rozšířila na všechny občany práva, která v minulosti znali jen svobodní občané některých antických měst, vznikla demokratická společnost. V této společnosti má každý občan po formální stránce zaručena stejná práva jako všichni ostatní. Místo dědičně stanovených kastovních a stavovských nerovností a privilegií se objevila možnost získat vlastním úsilím větší majetek a vyšší společenské postavení. Došlo k výrazné změně charakteru sociální kontroly. V tradičních společnostech byla sociální kontrola všudypřítomná a sahala hluboko do soukromého života jednotlivců a celých rodin. Moderní společnost zavedla zcela odlišné poměry (Keller, Novotný, 2008).

Mnoha změnami prošel cyklus života rodin v průběhu posledních generací. Ve 20. století se prodloužila průměrná délka života, začalo se rodit méně dětí, které ale na rozdíl od dob minulých přežívaly, častější jsou rozvody manželství a další sňatky. Nízká rozvodovost tradičních manželství nemusela znamenat delší léta společného života, protože délka života byla kratší. Proměny životního cyklu rodin souvisejí ve značné míře s proměnami rolí žen,

jejichž identita byla určována převážně funkcemi v rodině. Vlivem ženské emancipace začalo docházet ke změnám. Ženy objevovaly své možnosti i mimo rodinné vztahy a pomalu se začaly prosazovat na trhu práce. Rodiny a způsob jejich života se proměňují v čase, změnou vzdělanostní úrovně, kulturních a ekonomických podmínek, zároveň si ale udržují souvislost vlivem tradic, názorů a přesvědčení. Mění se vzájemné očekávání chování členů rodiny, spojené tradičně s rodinnými rolemi (např. muž jako finanční zajišťovatel rodiny a žena jako pečovatelka o domácnost), ale také očekávání společnosti a státu vůči rodinám. Stát očekává od rodiny, že bude dítě socializovat tak, aby se zařadilo do školy, zakazuje, aby rodina používala vůči dětem hrubé násilí. Životy jednotlivců v rámci rodin nejsou řízeny jen jejich svobodnými rozhodnutími, odehrávají se v určitých společenských podmínkách, zvyklostech chování (očekává se, ve kterém věku se žena provdá, muž ožení, kolik a kdy budou mít děti, jak dlouho děti budou žít v původní rodině a kdy by se měly osamostatnit). Společenská očekávání mají normativní důsledky, a lidé, kteří se od nich výrazně liší, mohou být považováni za podivné, nebo i problematické (Gjuričová, Kubička, 2003).

2.1 Pravěk

Jak uvádí Pavlík (In Kocurová, Rabušic ed., 2006), lidé od počátku své existence nesporně ovlivňovali svou vlastní reprodukci a přebírali různé zvyky od svých předků. Pravděpodobně prováděli eugenickou politiku a neživilí děti, které se narodily výrazně fyzicky nebo duševně poškozené, jedince těžce nemocné, zraněné, či staré, kteří již nemohli být pro populaci užiteční ve stálém boji s přírodou či nepřítelem ve snaze o přežití. Vytvářely se určité formy chování, které je možné s nadsázkou označit za nejstarší kultury lidstva.

Po velkou část doby, co existuje na této planetě člověk, žili lidé v malých tlupách nebo kmenech. Nejstarším typem lidské společnosti byli lovci a sběrači, kteří se nevěnovali pěstování plodin, nechovali užitková zvířata, ale získávali si obživu lovem, rybařením a sbíráním jedlých rostlin rostoucích volně v přírodě (Giddens, 1999).

V mladší době kamenné žili lidé v pokrevně spřízněných skupinách. Jejich společnost byla *klanová*, původ byl odvozen od společného mystického předka. Sdíleli stejný náboženský kult, obývali společné teritorium, měli pravidla upravující možnost jistých sňatků. Klany někdy řídila rada starších, která je i soudila. Práci měli rozdělenou podle pohlaví. Muži se specializovali na lov, ženy zase na sběračství. V době oteplování klimatu kolem desátého až

osmého tisíciletí se lidé začínali usazovat na jednom místě a pokoušeli se o pěstování rostlin a později i o chov zvířat. O této změně se hovoří jako o *neolitické revoluci*. Byla postavena na ženských hodnotách. Ženský princip byl posvátný a projevoval se hlavně rozením dětí a péčí o ně. Ženy vyráběly keramiku, předly, tkaly, upravovaly potraviny. Hlavním zdrojem obživy bylo pěstování plodin, které bylo společnou prací mužů i žen. Lov měl jen doplňkový význam. Postupně však začalo docházet k rozvoji vojenství, řemesel a obchodu, společenské postavení bylo závislé na majetku, do popředí se opět dostali muži (Matoušek, 2003).

2.2 Starověk

Ve starověku byly společnosti založeny na rozvoji měst, vyznačovaly se výraznými nerovnostmi co do bohatství i moci, a byly spojeny s vládou králů nebo císařů. Jelikož znaly písmo a vzkvétaly v nich vědy a umění, jsou často označovány za *civilizace*. Často pro ně bývá používán termín *tradiční státy*, protože vytvořily koordinovanější vládní formy než jiné formy společnosti. Většina tradičních států byla rovněž *říšemi*, které svého rozsahu dosáhly podmaněním a začleněním jiných národních společenství (Giddens, 1999).

Starověká řecká společnost byla organizována podle širokých *rodů*, které byly soubory rodin, v nichž muži svůj původ odvozovali od společného předka, kterého uctívali a jehož jméno používali. Nejvyšším představitelem rodu byl král, který byl nejvyšší politik a soudce. Rodina byla *patriarchální*, ženám bylo dovoleno účastnit se rozmluv, ale jejich postavení v rodině bylo podřízené. Pečovali o domácnost, ven vycházely velmi málo, téměř se nevzdělávaly. Muži bývali doma málo, byly jim tolerovány konkubíny, levobočky pak mohli uznat za legitimní potomky. Svatbu i narození prvního potomka provázely rituály. Narozené děti byly pojmenovány dvakrát. Pět dní po narození byly přijaty do rodu a deset dní po narození dostaly své jméno. V řecké společnosti klasické doby byli muži ke sňatkům nuceni, důvodem sňatku nebyla láska, ale získání mužského následovníka k udržení rodinného kultu. Svatba byla domlouvána mezi otcem nevěsty a ženichem, který ale respektoval mínění svého otce. Muži se ženili kolem třicátého roku věku, ženy na konci puberty. Muži se mohli bez problémů rozvádět kvůli nevěře ženy, nebo její neplodnosti. Žena se s žádostí o rozvod musela obrátit na státního úředníka, který posuzoval její důvody. Manželova nevěra nebyla uznána jako důvod k rozvodu, platným důvodem bylo pouze špatné zacházení a prokázané bití manželem. Regulaci velikosti rodiny řešily odkládáním dětí na veřejných místech. Pokud tyto děti přežily, mohly se stát otrokem člověka, který ho vychoval. Pokud dítě našla

bezdětná žena, bylo na jejím muži, zda ho uzná za svého potomka nebo ho zapudí. Ve starém římském právu byly rozlišeny dva druhy sňatků. *Prísny sňatek* znamenal přechod nevěsty z otcovy péče do péče manžela. Při *volném sňatku* zůstávala žena v péči otce. V době krize římské republiky se dostala do krize i římská rodina. Měnilo se postavení žen, mohly pracovat, prosazovat se v politickém životě. Nástup císařství v prvních desetiletích našeho letopočtu přinesl novou legislativu, která měla posílit tradiční rodinu. Muži z vyšších společenských vrstev měli uloženo povinně uzavřít sňatek, byly zvýhodňovány rodiny s více dětmi, zakázáno bylo cizoložství. Ani účinkem těchto zákonů se však nezvýšil počet sňatků a počet narozených dětí. Rozvody byly ve starém Římě mnohem častější než v Řecku, ženili se podle svých politických zájmů. Jejich manželství byly charakteristické málo potomky a krátkou dobou trvání (Matoušek, 2003).

2.3 Středověk

V rámci tradičních poměrů až na nepatrné výjimky platilo, že většina lidí prožila celý svůj život prakticky na jediném úzce vymezeném místě. Tyto společnosti byly agrární, většina lidí žila v malých venkovských sídlech o několika desítkách či stovkách obyvatel a živila se především zemědělstvím. I města měla až na malé výjimky jen pár tisíc lidí. V podmínkách tradiční komunity se člověk pohyboval jen v omezeném okruhu lidí, které velice důvěrně znal, protože se s nimi pravidelně potkával. Setkání s cizincem bylo spíše výjimečnou událostí, někdy také dost nebezpečným zážitkem, protože se jednalo většinou o vojáky, vydědence, tuláky apod. V rámci místní komunity každý naprosto přesně věděl, kde je jeho místo, celý svůj život většinou prožil v téže sociální pozici. Všechno nač měl nárok či bylo jeho povinností, bylo dopředu určeno postavením skupiny, do níž náležel (Keller, Novotný, 2008).

V raném středověku, kolem 5. století n. l. přicházeli na naše území Slované. Živila se zemědělstvím, zakládali malé vesnice a hradiště, které chránili dřevěnými palisádami. Rodina Slovanů byla *patriarchální*, významným mužům bylo v pohanské době povoleno mít více žen. U východních Slovanů existovalo tzv. *snachočešstvo*, což znamenalo, že při sňatku ženicha zastupoval jeho otec, sex konzumoval také otec, až do synovy dospělosti. V době jarních oslav plodivých sil přírody měli sexuální styky povoleny všichni se všemi. U našich pohanských předků sňatek domlouval otec nevěsty, jenž za ni dostal tzv. zasnubní dar. U nevěsty nebylo vyžadováno panenství, po sňatku se od ženy požadovala věrnost. Cizoložství

s vdanou ženou bývalo trestáno, někdy i smrtí, nebo byla prodána do otroctví. Společnost ve středověku byla *agrární*, nejvíce se zabývala pěstováním plodin. Často se ocitali na pokraji hladu, trápily je epidemie nemocí a časté války. Později, po proniknutí křesťanství byla společností *stavovskou*. Stavby měly různé životní styly, specifické typy rodin, různé právní normy. Nejvyšším stavem byla šlechta, duchovní byli zvláštním stavem. Stav tvořili také kupci, měšťané, ale i venkované tvořící většinu obyvatelstva. Venkované byli rozděleni na svobodné občany a poddané (kterých byla většina). Pro šlechtu, která žila na rodových hradech, byly při uvažování o sňatku rozhodující dynastické a územní zájmy rodin. I měšťané zakládali rodiny podle majetkových zájmů široké rodiny, kterou ovládal jeden muž. U venkovského obyvatelstva musela sňatky povolit vrchnost, která rozhodovala o jejich svobodě pohybu, a to až do roku 1781, kdy Josef II. vydal Patent o zrušení nevolnictví. Ve středověku bylo běžné soužití širších rodin, ale tří a více generační rodina byla vzácností s ohledem na věk, kterého se tehdy lidé dožívali. Na venkově byly rodiny početnější, muži se ženili brzy, aby se rodina rozrostla o nové pracovní síly co nejdříve. Ve městech se muži ženili, až byli ekonomicky soběstační, velkou rodinu mívali jen ti nejbohatší. Dětství trvalo ve středověku krátce, asi jen do osmi let, kdy děti začínaly pracovat v zemědělství, nebo byly dány do učení. Někdy své rodiče již neviděli, vzhledem k tomu, že umírali brzy. Ve středověku měl vůdčí postavení muž a žena mu byla podřízena, mužské a ženské role byly odděleny, rodina byla vázána na majetek. Rodina byla jednotkou společenskou a výrobní, ale byla také výchovnou institucí (Matoušek, 2003).

2.4 Novověk

Se zánikem tradiční společnosti se změnil každodenní život lidí. V souvislosti s vynálezy nových strojů, využitím zdrojů energie (vody, páry) k výrobě, využitím vědy ke zlepšení výrobních postupů se změnil způsob, jímž lidé získávali obživu. V průmyslových společnostech velká většina zaměstnaného obyvatelstva už nepracuje v zemědělství, ale v továrnách nebo úřadech. Na rozdíl od tradičního společenského systému, v průmyslové společnosti žije většina lidí ve městech, kde se vytvářejí pracovní místa a vznikají nové příležitosti (Giddens, 1999).

Již před buržoazními revolucemi část evropských myslitelů požadovala po státní moci posílení zájmu o rodinu. Kritizovali odkládání dětí do nalezinců, nebo posílání malých dětí do učení mimo svou rodinu a domov. Na konci 18. století se v průmyslově vyspělých zemích

začalo v důsledku přelidnění a omezených zdrojů obživy uvažovat o omezení počtu dětí v rodinách, což se také postupně začalo uskutečňovat. V revolucích se bojovalo o občanskou rovnost, ale také o občanská práva žen. Byla požadována naprostá rovnost mužů a žen před zákonem, právo žen moci si zcela svobodně zvolit manžela. V té době se začala rozpadat patriarchální rodina. Členové této rodiny měli málo soukromí, jejich jednání bylo pod veřejnou kontrolou, jejich citové potřeby se podřizovaly hospodářským zájmům. Do roku 1800 byla *erotická zamilovanost* výsadou šlechty, která ji pěstovala odděleně od manželství. Novověk přinesl změnu také v přesunu pracovních míst z rodin do továren a obyvatelé se začali stěhovat do měst. Malé rodinné farmy byly nahrazovány většími s větším množstvím pracovníků. Byla zavedena povinná školní docházka a děti nebyly po větší část dne doma. Postavení žen na trhu práce bylo horší než postavení mužů, přesto na pomezí 19. a 20. století začínají ženy pracovat v průmyslu. Domácí práce, která neměla na trhu práce žádnou hodnotu, se stávala pro ženy přítěží. Prestiž muže v rodině klesala, neboť již nebyl jediným živitelem rodiny, a začalo stírání rozdílů mezi muži a ženami. Sňatky se začínaly uzavírat na základě přání snoubenců žít společně, již se tak nezohledňovaly majetkové zájmy a přání rodičů. Společnost začala bohatnout, nebyly již takové rozdíly mezi vrstvami a třídami. Od konce 19. století začal klesat počet dětí v rodině. Mnohodětných rodin již bylo méně, nejčastěji se vyskytovaly rodiny se dvěma dětmi. Lidé již nebyli podřízeni vrchnosti a církvi, změnily se jejich role, a řízení se ujal byrokratický aparát novodobého státu. V této době posílil význam rodiny coby útočiště před veřejným světem. Rodina je místem uspokojování citových potřeb, přerozdělování ekonomických hodnot, konzumu i rekreace. Výchovnou funkci má zejména vůči nejmenším dětem. Nejcennější statek, který nyní rodina dětem předává je vzdělání. Od třicátých let 20. století se ve společnosti objevují trendy prosazování individuálních zájmů nad zájmy rodinnými. Oslabeny byly druhou světovou válkou, opět se začaly projevovat v 60. letech a nadále akcelerují. Projevuje se to v odkládání sňatků a rození dětí na pozdější dobu, častější jsou nesezdaná soužití, zvyšuje se rozvodovost, klesá počet dětí v rodině, některé páry zůstávají z vlastního rozhodnutí bezdětné, prodlužuje se doba, po kterou žijí děti a rodiče spolu. K vyrovnání postavení žen ve společnosti stále nedošlo. Vlivné společenské pozice zaujímají stále ve větší míře muži, ženy jsou za stejné pracovní výkony méně finančně ohodnoceny než muži (Matoušek, 2003).

3 SPOR O MODERNÍ A POSTMODERNÍ DOBU A SPOLEČNOST

Podle Baumana (2002) nepanuje mezi odborníky jednoznačná shoda v tom, zda časy, v nichž žijeme, jsou ještě moderní, či zda jsou sice stále ještě moderní, avšak ne tak zcela, nebo zda jsou již úplně postmoderní. Každý z těchto výroků připouští, že s dnešní modernitou to není tak úplně v pořádku, že se nějak proměnila, něco z ní ubylo, něco naopak přibýlo – zde ale shoda končí a začíná spor.

Petrusek (2007) uvádí, že nic takového jako *postmoderní společnost* není. Rozlišit je možné jen *postmodernismus* jako soubor uměleckých praktik a převrat v estetickém vnímání světa a *postmodernu* či *postmodernitu* jako nový, specifický stav ducha, osobitou senzibilitu, jež převrací a mění životní styly, obyčeje a hodnotové systémy a tak zasahuje do společenského života. Postmodernistický převrat nastal na přelomu 70. a 80. let dvacátého století, připraven postmoderními proměnami zejména v architektuře. Postmodernismus a postmodernita jsou primárně součástí kulturního komplexu pozdně moderních společností. Postmodernistické myšlení významně a trvale ovlivňuje filozofii, etiku, teologii, sociologii i ekonomii. Utváření postmodernismu a jeho působení v západním světě zasahuje nejen sféru kultury, ale dotýká se také světového názoru, pohledu na svět a vnímání světa.

Podle Kubátové (2010) není snadné postmodernismus obecně vymezit, protože neexistuje žádná jeho jednotná definice. Je pouze možné poukázat na některé postmodernistické předpoklady, jako třeba že není možné dospět k univerzálnímu a skutečnému poznání světa, společnosti, člověka ani přírody. Naproti tomu předpoklad modernismu kladl důraz na univerzálnost poznání a možnost dosažení pravdivého poznání skutečnosti. Teorie produkované modernismem jsou označovány za velká vyprávění o emancipaci člověka, o univerzalitě krásy, dobra, spravedlnosti, případně o zotročování člověka a světa mocí, penězi, byrokracií apod. Pro postmoderní dobu je podle postmodernistů naopak charakteristické to, že univerzálnost vystřídala pluralita. Společnost není uzavřena jednotným principem či smyslem, ale je společností otevřenou, která připouští mnohost jazyků a mnohost příběhů, jimiž se dá o ní vyprávět, a tuto mnohost není možné překlenout žádnou obecnou teorií, žádným velkým vyprávěním.

Váně (In Šubrt aj., 2008) uvádí, že jestli vůbec existuje jednotící predikát pro pojem postmoderny, jedná se o významovou mnohoznačnost, mimo to se za konkrétními vysvětleními toho, co je postmoderna, skrývá řada zamlčených předpokladů včetně mnohdy nesprávné

aplikace formálně odvozovacích pravidel. Výskyt pojmu sám o sobě ještě nutně neodkazuje k existenci komplexního jevu, případně pokud ano, je také možné, že ve svém původním významu odkazoval k něčemu jinému a byl během svého výskytu redefinován. Zobecnění pojmu jakožto obecného označení pro nějaký děj, názor či pozici probíhalo v několika fázích. Od roku 1917 se výraz postmodernismus, nebo postmoderna/ní vyskytoval sporadicky. Po roce 1947 získává slovo postmoderna pozvolna charakter pojmu, který se stává obecným, pojem postmoderní byl spojen s krizí, a především pak s epochou. Postmoderna se začala prezentovat jako reakce na vyčerpanost umění/kultury modernismu, prosakovala i do vědecké sféry. Po roce 1979 se již pojem postmoderna vyskytuje coby ústřední pojem mnoha oborů. V současnosti se pojem postmoderní chápe jako synonymum rozmanitých společenských a kulturních proměn.

3.1 Změny ve společnosti

„Každou společnost lze definovat podle způsobu, jakým se v ní rozhoduje o záležitostech jejích členů. I když to zní nepopulárně, přehnané optimisty je nutno ujistit, že nikdy neexistovala a ani dnes nikde neexistuje společnost, v níž by se každý těšil stejným právům rozhodovat o záležitostech, které se ho mohou i velmi výrazným způsobem dotýkat. S něčím podobným se ani do budoucna nepočítá“ (Keller, 2003, s. 15).

Tönnies (In Kubátová, 2010) rozlišuje tradiční pospolitost a moderní společnost. Uvádí, že *pospolitost* (vyjádřena metaforou organismu) je přirozeným typem lidského soužití, je založena na přirozené organické vůli společné všem lidem, která je hluboce zakořeněna v člověku a je základem všech přirozených vztahů člověka k člověku, jako jsou pokrevní vztahy mezi jedinci, vztahy sousedství, přátelství, společné práce, či stejného smýšlení. Člověk existuje tím, že někam patří, příslušníci pospolitosti jsou proto vzájemně spojeni, i když žijí odloučení. *Společnost* (vyjádřena metaforou mechanismu) je naproti tomu umělá. Lidé žijící ve společnosti jsou rozděleni, i když žijí vedle sebe, protože společnost je založena na vůli arbitrární a mechanické, která je základem umělých neosobních vztahů mezi lidmi, je výsledkem kalkulace, a není to tudíž vůle přirozená a spontánní.

Jak uvádí Keller (1995), dějiny moderní společnosti jsou tradovány jako příběh o emancipaci člověka (ekonomické, politické, sociální a kulturní, ve vztahu k právu, vzdělání), jež měla moderní společnost jednoznačně odlišit od společnosti tradiční, ve které plnoprávnost patři-

la k nejvíce nedostatkovým statkům. Volební právo a právo pohybovat se zcela volně na trhu práce mělo zajistit dokonalou integraci všech jednotlivců do společnosti. S růstem ekonomiky stoupal ale i počet lidí, kteří se ocitli v pasti nové chudoby. Ve vyspělé ekonomice totiž začíná i končí bludný kruh chudoby v oblasti vzdělávání. Nástup do dobrého zaměstnání je vázán požadavkem příslušného vzdělání, a ten kdo jej nespĺňuje je odsouzen do ekonomického suterénu. Nízký kulturní kapitál těchto jedinců znevýhodňuje i jejich potomky a bludný kruh se opakuje v celých generacích. V ekonomicky nejvyvinutějších společnostech vzrůstá počet osob vyloučených z přístupu k práci, ke vzdělání, ke kultuře, tedy k podmínkám důstojného života. Spadají sem všichni ti, jež nemají přístup k základním právům většiny na sociální ochranu, na důstojné bydlení, na práci, neboli ti, jež si nemohou svobodně vybrat, jakou formou se zapojí do života společnosti. Základem na něhož se nabalují další vrstvy sociálně vyloučených, jsou dlouhodobě nezaměstnaní. To ale neznamená, že všichni nezaměstnaní žijí pod hranicí bídy, že všichni chudí patří mezi sociálně vyloučené a že všichni sociálně vyloučení jsou bez práce. Tito jedinci nejsou integrováni do struktur, v rámci kterých se běžně pohybují i jen průměrně úspěšné vrstvy moderní společnosti. Ekonomika a politika, vymyšlené mimo jiné proto, aby pomohly zrovnoprávnit všechny členy společnosti, s nimi přestaly počítat. Nárazová charitativní péče, i systematictější sociální podpora ze strany státu nezvládnou začlenit marginální zpět do společnosti, nabízejí jim almužnu, nikoli integraci. Ve společnosti, kde má ekonomika dominantní postavení, se vyřazení z této oblasti stává osudovým pro možnost sociální integrace. V důsledku technologického pokroku se stávají mnozí pracovníci v ekonomice přebytečnými. Čím rychlejším tempem budeme tento svět budovat, tím větší počet z nás bude ohrožen pádem. Společnost se ale stále vyvíjí a považuje se za tím modernější, čím více našich minulých očekávání dokázala uspokojit a čím více nových očekávání dokázala probudit. Moderní očekávání je vázáno na stále nové a neobvyklé osobní prožitky. Protože se jako každý návyk postupně otupují, je třeba je nabízet ve stále velkorysejších porcích, protože to co bylo včera velmi vzrušující, přestává zabírat. Mírně vzrušující je už jen to, co včera platilo za drastické a otřesné. Konzum vzrušení se stává nejvyšší formou konzumu, a je nepravděpodobné, že společnost, která dospěla do tohoto stadia, má opravdový zájem vypořádat se například s drogami. Pokud chce jedny očekávání uspokojovat a druhé očekávání probouzet, musí být natolik výkonná, věčná a komplexní, že o své členy může mít stěží jiný zájem než jako o přizpůsobivé, dynamické a pohotově vyměnitelné moduly. Všude tam, kde je vysoké očekávání konfron-

továno s hlubokým nezájmem (prakticky ve všech svárech velkolepé konstrukce moderní společnosti), vzniká odcizení. Růst očekávání jednotlivců směrem k systému a růst nezájmu systému směrem k jednotlivcům jsou dva záměry, které plodí moderní společnost vždy současně.

Podle Kellera (2009) moderní společnost chápe sama sebe v příkrém protikladu ke všemu, co zde bylo před ní. Sociologie vymezuje modernitu jako opak tradice, jakékoliv problémy moderní společnosti mají být řešeny skrze stále další účinnější modernizaci. Problémy současné společnosti se přesto prohlubují. Ustavičně jsme ujišťováni, že žijeme ve světě čím dále racionálnější, výkonnější a efektivnější, v praktickém životě nás ale obklopuje stále více nejistoty. Stále menší počet lidí si může být jistý, že také v příštím roce bude mít dobrou práci a udrží si svou dosavadní životní úroveň. Narůstající rozvodovost zase vypoovídá o přibývajícím nejistotě na poli rodinném a v manželských vztazích. Mladí lidé již nemají jistotu, že vystudování vysoké školy jim zajistí srovnatelnou pozici, jakou zajišťovalo jejich rodičům. Střední a starší generace lidí zase ztrácí jistotu, že po odchodu z práce budou mít klidné stáří a zajištěný důchod.

Také Bauman (In Kubátová, 2010) říká, že došlo ke změně, současná moderní společnost již není pevná, ale *tekutá*, plynoucí, rozptýlená, roztržštěná a neregulovaná. Uvolnila se pouta, jež svazovala dělníky a kapitalisty, dlouhodobost byla nahrazena krátkodobostí, pracovníci a pracovní smlouvy jsou flexibilní, pracovní život je nejistý. Jde o nejistotu nového typu, kterou musíme snášet osaměle, protože původní třídní solidarita ztratila své opodstatnění. Došlo totiž ke změně kapitalismu. Dnes jsou hlavními zdroji velkých zisků ideje místo materiálních výrobků, kapitál je závislý na spotřebitelích, ne na pracovnících. Tekutost moderní společnosti se odráží v trojitě lidské zkušenosti, a to, že *nemám* zajištěnu svou pozici, práva a živobytí (nejistota ohledně přítomnosti), že *nevím*, co se mnou a se světem bude zítra (nejistota ohledně budoucnosti), a pak také *bojím se* o svoje tělo, o svou osobnost, o svůj majetek, o své sousedství a komunitu. Spotřebu vyvolávají *sociální a ekonomické podmínky*. Nejistoty vedou k tomu, že lidé volí strategii okamžitého uspokojení svých tužeb a potřeb, protože mají obavy z budoucnosti. Nezdá se jim ani smysluplné klást si příliš vzdálené cíle, vzdát se části svých soukromých zájmů ve prospěch kolektivu, nebo obětovat přítomné ve jménu budoucího blaha, neboť každá šance nevyužitá ihned je šancí, kterou jsme propásli. Lidské svazky mizí, oslabují se, rozpadají se, neuzavírají se svazky typu - *dokud nás smrt nerozdělí*, ale obchodní kontrakty typu *dokud uspokojení trvá*. Existuje silná tendence za-

cházet i se vztahy jako s věcmi, které je třeba spotřebovat, nikoli produkovat, nejistota sociální existence pak vede k netoleranci vůči všemu, co stojí v cestě touze. Současná společnost je tvořena masou atomizovaných individuí, která osaměle konzumují, ale také čelí všem rizikům. Rozpadly se rodinné sítě, i vztahy mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem. Životní úroveň se sice celkově zvýšila, můžeme chodit konzumovat do hypermarketů, přibývá ale lidí, kteří jsou z trhu a z hypermarketů vyloučeni z důvodu nedostatku finančních prostředků. Průběh života si nelze naplánovat, protože v současnosti již člověk neprochází předvídatelnými životními fázemi. Příčinou je tekutost sociální struktury, která již neposkytuje základní společenské orientace, ale také technologická změna, která zničila předvídatelnost v oblasti zaměstnání a příjmů.

Jak uvádí Beck (In Kubátová, 2010), průmyslová třídní společnost byla založena na formální rovnosti šancí, na hodnotě něčeho dosáhnout a na solidaritě v nouzi. Současná moderní riziková společnost je založena na potřebě bezpečnosti, místo požadavku něčeho dosáhnout je jejím cílem něčemu zabránit. Ztrácí tak hodnotu solidarity založené na solidaritě v nouzi, neboť v této společnosti vzniká solidarita výlučně ze strachu. Lidé jsou teď vytrženi z tříd, odkázáni sami na sebe a své individualizované osudy na trhu práce. Prodloužila se délka života, zkrátila se pracovní doba a zvýšily se pracovní příjmy, což vedlo k masové spotřebě a ke vzniku konzumních životních stylů, které jsou zde místo třídních životních stylů. Riziková společnost je společností pracovního trhu, který rozkládá sociální základy třídní společnosti, ale také základy nukleární rodiny. Selhávají tradiční formy překonávání úzkosti a nejistoty v rodinách, v manželství, v mužských a ženských rolích, a riziková společnost nutí své členy k tomu, aby své úzkosti, nejistoty, strach a pochybnosti překonávali individuálně. Sociální nerovnosti se v rizikové společnosti dále prohlubují v důsledku krizí na trhu práce, jež způsobují masovou nezaměstnanost. Trh práce rozděluje společnost na ty, kdo mají práci a oddávají se masovému konzumu, a ty, kdo práci nemají a jsou součástí masy nezaměstnaných. Individualizace sociálních nerovností vedla k rozpadu třídní struktury a vzniku masy atomizovaných individuí.

Podle Lipovetského (In Kubátová, 2010), konzumní věk osvobozuje lidi od pevných rolí, stírá například rozdíly mezi generacemi a pohlavími, mužství a ženství ztrácejí svou někdejší vyhraněnost, přípustné jsou téměř všechny typy sexuality, chování starších lidí se stále více podobá chování mládeže. Setření společenských znaků, ospravedlnění všech možných stylů života, získání osobní identity, touha po osobitosti, právo být zcela sám sebou, je možné jen

díky hojnosti věcí a podněcování potřeb. V tomto světě hojnosti a svůdnosti věcí si musí člověk neustále vybírat, být iniciativní, informovat se, udržovat se mladý. Spotřeba nutí člověka starat se o sebe a být k sobě odpovědný. Vzniká nový typ odpovědnosti, který vede ke ztrátě zájmu o věci veřejné, ale také uvolňuje osobnost, což se projevuje například uvolněností mezilidských vztahů, nesezdaným soužitím, množstvím rozvodů, zrychlováním změn vkusu, hodnot a tužeb, tolerantní morálkou, ale rovněž přibýváním depresivních poruch, protože člověk se rozkládá v nesourodou skládanku. Symbolem postmoderní doby je člověk orientující se sám na sebe, s uvolněným životním stylem, osvobozený od pocitů viny, který starostlivě pečuje o své zdraví, a snadno podléhá úzkosti a tísní.

3.2 Budoucnost společnosti

Jak uvádí Keller (2007), proces modernizace se nekoná zdaleka jen proto, aby se zvýšila výkonnost fungování společnosti, jak se stále znovu zdůrazňuje, usiluje o dovršení nadvlády ekonomického pohledu na svět, podobně jako tomu bylo v případě náboženství, dokud ještě mělo monopol na výklad světa. Proces modernizace ve své první fázi oslabil, či přímo ochromil přirozené struktury sociability na bázi kmenové, příbuzenské, obecní apod., a přislíbil vybudování umělých, sekundárních struktur sociability jako modelu modernějšího uspořádání. Ve své druhé fázi je ale modernizace namířena právě proti sekundárním vazbám ochrany a požaduje ve jménu ještě modernějšího uspořádání jejich výrazné zeštíhlení a odbourávání. A zde se otevírá jedna z neaktuálnějších otázek dnešní doby. K čemu povede útlum sociálního státu, a dojde k revitalizaci vazeb primární sociability? Pokud ano, jakou podobu bude revitalizace mít, a pokud ne, co nastane v situaci, kdy populace nebude mít k dispozici ani své původní sociální opory, ale ani ty, jejichž budování bylo přislíbeno v první fázi modernizace?

Do budoucna je velmi pravděpodobné, že meziosobní sítě vazeb a konexí budou hrát stále větší úlohu spolu s tím, jak bude postupovat proces úpadku veřejného sektoru a jak se bude prohlubovat krize sociálního státu. Reakcí na ústup státu a na pokles významu veřejného sektoru je také koncept sociálního kapitálu, podobně jako sítě, z nichž vychází a v nichž se realizuje. Má suplovat to, co dosud zajišťovali formální organizace veřejného sektoru (vzdělání, pomoc v sociální nouzi apod.) a pomoci tak lidem snižovat nejistotu vlastními silami. Koncept sociálního kapitálu je ale spíše jen výrazem nostalgie, jež vyzdvihuje klady tradičních hodnot a vzorců jednání v situaci, kdy nehrozí jejich záporny (Keller, 2009).

Politická váha sledující v demokracii voličské hlasy a ekonomickou moc, se přesouvá tak, že ošetřuje lépe zájmy svobodných, bezdětných a starých nežli potřeby rodiny s malými dětmi, což působí jako posilující se zpětná vazba a dále tlačí na snižování porodnosti. Najít nástroj účinné změny tohoto pro populační vývoj neblahého politického mechanismu není jednoduché. Ve společnosti s nízkou porodností se následně mění její věková struktura. Vývoj je velmi znepokojivý. Například ve věkové skupině osmdesátiletých a starších, jejichž počet se v současné době pohybuje kolem 260 tisíc, se očekává nárůst na 900 tisíc do poloviny století, kdy do tohoto věku dospějí děti z baby boomu v sedmdesátých letech. Nedojde – li k masové imigraci nebo dramatické změně v porodnosti, bude český národ čítat jen něco přes tři miliony Čechů a Češek. Nerovnováze mezi ekonomicky produktivní a starou, tudíž závislou populací se pravděpodobně nevyhneme. Na stejný vývoj má založena celá Evropa, v západních státech pak ještě dříve než u nás. Dá se předpokládat, že deficit narozených se vyrovná zvýšenou plodností dcer dnešních nerodících žen, ale bude vyrovnáván přistěhovalectvím. Původní představa o vytvoření multikulturní společnosti ale dostává v posledních letech trhliny. Evropa dlouho předpokládala, že imigranti usazující se v jejích zemích si sice zachovají svou kulturní svébytnost, ale zároveň si osvojí a přijmou ty evropské hodnoty, jež vedly k rozkvětu zemí západního civilizačního okruhu. V některých zemích s vysokým podílem imigrantů však zjišťují, že tomu tak vždy není. Problémem, který se neřeší ani ve druhé generaci imigrantů, u dětí narozených již v hostitelských zemích, je odlišnost a kompatibilita. Tyto děti se narodily už do vysoké úrovně komfortu, na rozdíl od svých rodičů nemají pocit vzestupu a vděčnosti za výhody nabízené v nové vlasti. Jsou nespokojení, že často nedosahují na průměr životní úrovně hostitelské země, a nechtějí rozumět tomu, že i k průměru vede cesta přes vlastní úsilí, je k němu nutné respektování pravidel hry o úspěch. Vedle nerovnováhy mezi starými a mladými se vynořuje další nerovnováha, a to mezi domorodci a přistěhovalci. Nabízí se jedno řešení vznikající situace. Pokud se třeba i malá domácí populace bude věnovat vysoce kvalifikovaným a koncepčním činnostem, výrobní podniky s nárokem na masovou pracovní sílu budeme zakládat v zemích s mnoha dětmi a levnou pracovní silou, tak mnohonásobně vyšší zisky z nápadů a koncepčních rozhodnutí nežli z fyzické dřiny nám umožní v pohodě a komfortu se postarat i o velký podíl stárnoucích občanů. I toto řešení má ale svou slabou stránku a navozuje další nerovnováhu, a to z toho důvodu, že by předpokládalo vybudování znalostní společnosti, k čemuž je zapotřebí masivní investice do vzdělávání a vědy a také dostatek talentů schopných tyto investice proměnit

v bohatství společnosti. Podíl dětí dědičně zvýhodněných talentem po rodičích v naší populaci ubývá, vysokoškolačky rodí polovinu dětí, než by rodily, kdyby měly jen základní vzdělání. Vypadá to, že i v naší společnosti platí, že chytrí si berou chytré, mají spolu chytré děti a ty chytře vychovávají, ale mají jich málo. Není tedy pravděpodobné, že by se u nás vynořovala na obzoru společnost, která bude vynikat celkovou vzdělaností, spíše musíme počítat s další vynořující se nerovnováhou mezi šancemi kognitivních elit a těmi ostatními. Ale vzniká nám tady ještě další nerovnováha, plynoucí z rozdílných zájmů singlů a rodin. Vysoký podíl singlů ve společnosti a jejich ekonomická síla zvyšuje jejich sebevědomí. Někteří zastávají názor, že rodina nepotřebuje ochranu a žádné zvláštní zacházení, neboť jsme si všichni rovni. Ani stará sociální nerovnováha mezi chudými a bohatými ze společnosti nevytizela. Nastupující mladou generaci čeká nelehký život, bude muset projít řadou obtížných zkoušek, ale má před sebou šance jaké neměla žádná jiná (Možný, 2006).

4 SOUČASNÁ RODINA

Ať už žijeme v moderní nebo postmoderní době, jisté je, že v posledních letech docházelo a dochází k mnoha změnám, jež mají zásadní vliv na naše žití.

Podle Kocourkové a Rabušice ed. (2006) ještě počátkem 90. let minulého století byl vstup do manželství a založení rodiny samozřejmou součástí životních plánů většiny mladých lidí v ČR a zdálo se, že demografický vývoj nebyl dotčen probíhajícími politickými, ekonomickými a sociálními změnami. Ale již od poloviny 90. let se začaly dít změny. Pro demografický režim bývalé společnosti reálného socialismu byly charakteristické časně sňatky a porody, krátké intervaly mezi porody a vyšší plodnost. Tento režim odezněl a začal být nahrazen novým, pro který je typická nízká sňatečnost, porod v pozdějším věku a snižování porodů vyššího pořadí. Nově utvářené vzorce rodinného a reprodukčního chování se odklánějí od uniformity a přiklánějí se k rozmanitosti ve formách životního stylu jak z hlediska typu partnerského soužití, tak z hlediska počtu dětí. Vyrůstá počet nesezdaných soužití, homosexuálních párů, podíl osob žijících samostatně. Přibývá neúplných rodin, manželských párů bez dětí, nebo jen s jedním dítětem, klesá podíl dvoudětných rodin s oběma rodiči. Nově nastupující mladé generace se stále více vzdalují svým rodičům z hlediska volby typů svazků a reprodukčních strategií.

Také Kraus (2008) uvádí, že přestávají platit tradiční kritéria. Zejména pak institucionální spojení zákonným manželským svazkem již není nutnou podmínkou rodinného života, a přibývá tak dětí, jež se rodí mimo legitimní manželství. I tato soužití mohou fungovat jako rodina a splňovat další znak rodiny - tedy že její členové spolu bydlí pod jednou střešou a spolupracují v rámci společensky uznávané dělby práce.

Společně se změnami názorů na manželské vztahy se měnily a mění i názory na rodinné soužití a výchovu dětí. Po hierarchičnosti rodiny na sklonku minulého století (nejvýše postavený otec, pak matka a děti podle narození), je nyní ideálem rovnocenný vztah mezi mužem a ženou. Důraz je kladen na harmonické fungování celé rodiny, jež by také měla umět respektovat individuální zvláštnosti. Více se přihlíží k vrozené rozdílné psychické výbavě mužů a žen, která určuje možnosti jejich přínosu do rodiny i zisk z rodinného soužití. Preferuje se oddělené bydlení nukleárních rodin. Liberalizuje se postoj k rozvodům a hlavním měřítkem funkčnosti rodiny je emoční spokojenost manželů a emoční uspokojení dětí. Více

se také tolerují předmanželské experimenty v partnerských vztazích a předmanželský sex (Matoušek, 2003).

Podle Kellera (1995), ale cesta k úzké nukleární rodině přispěla sama k oživení sítě vazeb a kontaktů tvořících od nepaměti základ širší rodiny. Nukleární rodina se natolik osvobodila od dohledu a kontroly širšího příbuzenstva, že to značně zvýšilo její křehkost a nestálost. Osamocení partneři se svými napůl osiřelými potomky hledají podporu, pomoc a ochranu právě u svých původních rodin. Někteří ji zde nalézají, a tím se u nich snižuje riziko, že budou muset žádat o ochranu neosobní, stále skoupější instituce státu.

4.1 Změny v rodinném životě

Rodina se měnila a mění ve svých nejzákladnějších charakteristikách. S rozpadem tradičních společností a postupující industrializací začalo docházet k odloučení bydlení a zaměstnání, rodina ztrácela odpovědnostní vázanost k rodovému majetku - domům, živnostem, polím, a začala se zakládat v každé generaci znovu. V moderní společnosti již mají mladé páry většinou vlastní domácnost. Padl monopol rodiny na legitimní sex, který měla po staletí v křesťanském kulturním okruhu, a předmanželský sex se stal všeobecně legitimním. Monopol na legitimizaci plození dětí rodině poměrně dlouho zůstal. Křesťanství pojímalo manželství jako instituci nezrušitelnou, rodinu jednou založenou považovalo za doživotní. Toto pojetí bylo napadeno pojetím manželství jako občanské smlouvy, jako právního kontraktu, který je vypověditelný kteroukoli ze stran. Začal narůstat počet rozvodů a opakovaných manželství. Na počátku sedmdesátých let ve všech společnostech našeho kulturního okruhu začal prudce stoupat počet nemanželských dětí, od poloviny sedmdesátých let také začala klesat porodnost, a v mnoha z nich je rodina s jedním dítětem nejčastějším typem rodiny. Nové technologie, jako např. hormonální antikoncepce či nitroděložní tělísko, poprvé v historii lidstva postavily opravdu účinnou hráz mezi sex a početí. Rodičovství ustavuje rodinu, a zatímco v tradiční společnosti bylo tou nejpřirozenější věcí na světě, v současné době se mateřství pro většinu žen změnilo z jejich přirozeného údělu v akt vědomé volby. Tím na jednu stranu rodičovství mnoho získalo, na druhou stranu se z něho ale zároveň řada jistot ztrácí. Některé páry odkládají rodičovství, mnohdy i tak daleko, že když se k němu nakonec odhodlají, shledávají, že už je pozdě. Někteří lidé nepocítují potřebu rodičovství vůbec. V poslední době přibývá domácností s jen jedním rodičem a také domácností jednotlivců. Téměř třetina žen dnes zůstává v některých západoevropských zemích bezdětná, a

zdá se, že i česká společnost k nim záhy bude patřit. Asi polovina vysokoškolsky vzdělaných žen nároky povolání a mateřství smířit nedokáže a zůstává celoživotně bezdětná. Nejen z toho důvodu, že je to jejich postoj, že chtějí založit pár se stejně vzdělaným a úspěšným mužem, ale také proto, že je pro ně obtížné najít partnera, který by byl odpovědným otcem a dal jim záruku, že vznikající obtíže nezůstanou jenom na nich. Mají také obavy, že zpoždění několika let, které by věnovaly výchově svých dětí, způsobí jejich výpadek z profese, ztratí kontakt, neudrží si kvalifikaci, a přijdou tak o dobře placenou práci. Mnoho párů, ale bez ohledu na všechny překážky dokáže smířit náročné povolání rodičů a odpovědnou péči o děti, ať už s pomocí svých rodičů, nebo třeba placených služeb, protože děti považují přinejmenším za stejně mocný zdroj uspokojení jako kvalifikované povolání. V postavení rodičů se s prohlubující dělbou práce a rozvojem speciálních institucí také mnoho změnilo. Při socializaci dítěte, jeho vedení k respektování hodnot a správnému životnímu stylu je zatlačováno do pozadí vlivem vrstevnické skupiny, jejíž hodnoty jsou stále více ovlivňovány hromadnými sdělovacími prostředky, tam kde byla rodina dříve nezastupitelná, nastoupili specialisté a formální organizace, škola převzala od rodiny vzdělávání dětí, lékaři, nemocnice a síť sociálních zařízení převzaly od rodiny péči o nemocné, staré a postižené. Tyto základní sociální role prošly a dále procházejí hlubokou vnitřní přestavbou. Došlo k vyvlastnění řady tradičních funkcí rodiny. Rodině zůstal konzum a zábava, ale naštěstí také citové bezpečí, ve kterém je nenahraditelná. Všechny tyto změny jsou naprosto podstatné, hluboce zasahující sociální struktury soudobých společností našeho civilizačního okruhu a individuální životy všech jejích členů. Některé změny vyvolávají následně další změny, po rodině moderní přichází rodina postmoderní (Možný, 2006).

Podle Matouška (2003) je současná česká rodina také rodinou zaměstnané ženy. Zaměstnání ženy je pro většinu rodin ekonomickou nutností, a málokterá rodina by vystačila jen s jedním platem. Žena je přetížena souběžnými požadavky práce a domácnosti, v rodině je častěji nespokojena než muž, a častěji také dává podnět k rozvodu. Krize v rodině nastává také v důsledku toho, že muž např. podniká a v rodině je přítomen minimálně. I když se mu daří, frustruje zbytek rodiny tím, že většinu financí investuje do svého podnikání, a členové rodiny si připadají ukřádeni na svých právech. Někteří z těchto mužů si dopřávají milenky, rozvádějí se a znovu žení s mladšími, atraktivnějšími partnerkami. Jindy je problém vyvolán tím, že žena dosáhla výrazně lepšího postavení a příjmu než její manžel, a ten se musí vyrovnat s tím, že žena je významnější postavou jak doma, tak ve společnosti, apod.

Tabulka 1: Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny

	Tradiční	Moderní	Postmoderní
Struktura	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná
Základní kapitál	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, KULTURNÍ
Legitimizace	sex, děti	děti	NELEGITIMIZUJE
Role	komplementární, hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
Funkce	univerzální	pečovatelské, statusotvorné, citové	CITOVÉ
Autorita	otec	otec – matka, funkčně segregované	individualizovaná, slabá
Reprezentace diskursu	náboženský, církevní	občanský	masmediální
Mezigenerační přenos	patrilinéární, autoritativní	demokratický, smíšený	slabý

Zdroj: (Možný, 2006, s. 23)

Příčinami toho, proč se v posledních letech tak změnilo demografické chování mladé generace, proč je tak nízká sňatečnost a porodnost se zabýval také Rabušic (2001), který uvádí, že nejen dle jeho názoru za vším stojí hluboká proměna hodnot a hodnotových preferencí, která se odehrává v mladých věkových skupinách české populace narozené v polovině 70. a na počátku 80. let a která byla umožněna politickou změnou v roce 1989. Jak dále uvádí, jiní autoři se domnívají, že příčinou proměn v režimu reprodukce obyvatelstva je hrozící nezaměstnanost, snížená úroveň sociálního zabezpečení a snížená životní úroveň obyvatelstva. Česká republika se již od počátku 90. let snaží podobat se strukturám západoevropských zemí, a mnohé struktury se dnes u nás od těch západních příliš neliší. S těmito strukturami samozřejmě do značné míry koresponduje i lidské chování, česká populace se dnes

řídí podobnými vzory jako její západní vrstevníci, obléká se, přemýšlí a chová se podobně jako oni, včetně vzorů nesezdaného soužití, pozdních sňatků a nízkých počtů dětí.

Tabulka 2: Demografický vývoj v ČR

	1993	1999	2003	2009
Počet obyvatel (střední stav obyvatelstva)	10 330 607	10 282 784	10 201 651	10 491 492
Naděje dožití při narození (v letech) muži	69,20	71,40	72,03	74,19
Naděje dožití při narození (v letech) ženy	76,41	78,13	78,51	80,13
Sňatky (na 1000 obyvatel)	6,4	5,2	4,8	4,6
Rozvody (na 1000 obyvatel)	2,9	2,3	3,2	2,8
Živě narození (na 1000 obyvatel)	11,7	8,7	9,2	11,3
Potraty (na 1000 obyvatel)	8,3	5,1	4,1	3,9
Potraty (na 100 narozených)	70,3	58,0	45,0	34,2
Zemřelí (na 1000 obyvatel)	11,4	10,7	10,9	10,2
Přirozený přírůstek (na 1000 obyvatel)	0,3	-2,0	-1,7	1,0
Celkový přírůstek (na 1000 obyvatel)	0,8	-1,1	0,8	3,7
Kojenecká úmrtnost (zemřeli do 1 roku na 1000 živě narozených)	8,5	4,6	3,9	2,9
Úhrnná plodnost (počet živě narozených dětí připadajících na 1 ženu ve věku 15 – 49 let)	1,666	1,133	1,179	1,492

Zdroj: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zakladni_udaje_o_ceske_republice

To, jestli je populace mladá nebo stárnoucí, závisí především na tom, kolik ženy porodí dětí. Pokud se jich rodí hodně, jedná se o populaci mladou. Protože základna stromu života je v takovém případě široká a celkový tvar má pyramidální charakter. Jestliže se jich naopak rodí málo, populace začne stárnout, protože základna stromu života je úzká a podíl mladé populace vůči staré se snižuje. Stárnutí může být produktem zpomaleného růstu počtu mladých věkových skupin, který je způsoben nižší porodností, ale také zrychleného nárůstu počtů ve starších věkových skupinách zapříčiněného rychlým poklesem úmrtnosti (Rabušic, 1995).

4.2 Charakteristické znaky současné rodiny

To, co kolem sebe v poslední době asi všichni vidíme, vnímáme a mnohých se i osobně dotýká, shrnul Kraus (2008) do charakteristických znaků současné rodiny. Jak uvádí, proměny, kterými současná rodina prochází, zasáhly i sociální role rodičů. Dlouhodobá a náročná *demokratizace uvnitř rodiny* způsobila, že muž ztratil dřívější výsadní postavení v rodině a žena získala některé práva a povinnosti, které dříve náležely výhradně muži. I děti se stále více podílejí na organizování rodinného života, a jejich vztah s rodiči je více partnerský. Přítomnost obou rodičů však zůstává nenahraditelná, jsou vzorem partnerského vztahu, který dítě sleduje, na němž se učí jak má tento vztah vypadat, jaká jsou pravidla jeho fungování. *Rodina se často dostává do jisté izolovanosti*, žije uzavřená před vnější společností. Stává se tak zejména v důsledku stále častějšího odděleného života jednotlivých generací, ochabování sousedských vztahů, či ve snaze uniknout před záplavou podnětů dnešního pře-technizovaného a medializovaného života do pomyslného klidu rodiny. *Rodina se také zmenšuje*, přibývá osob žijících v jednočlenných domácnostech, osamělých žen s dětmi. Rodiny nejsou ukotveny v širších společenských vazbách a jsou méně stabilní. Dalším, již delší dobu pozorovaným charakteristickým znakem je *dezintegrace*. Stále ubývá chvil, kdy se rodina sejde za účelem sdělování si svých zážitků, radostí i starostí, hledání možností vzájemné pomoci a spolupráce. V mnoha rodinách se jejich členové jen potkávají, korespondují spolu, nebo vůbec přestávají komunikovat. V řadě rodin si manželé vedle společného rodinného života zařizují ještě další (vázaný většinou na vlastní záliby či intimní život), děti jsou pak odkázány samy na sebe a žijí také svůj vlastní život. Nastává tak *atomizace života v rodině*. Na dezintegraci a životním stylu rodin se výrazně podepisuje *zatížení rodičů pracovními aktivitami*, což přináší *značné časové zaneprázdnění*, jehož důsledkem je vyčerpání, nedo-

statek času na relaxaci a chvíle strávené společně s dětmi. Toto rodiče často dětem kompenzují materiálními prostředky nebo vysokým kapesným, což se projevuje v hodnotovém systému a charakterových vlastnostech dětí (neskromnost, nadřazenost, sobectví) a může to přispívat k jejich deviantnímu chování. *Model současné rodiny bývá stále častěji dvoukariérový*, což je důsledek emancipace (rostoucí vzdělanosti, kvalifikovanosti a tudíž i zaměstnanosti žen) a vede někdy i k rozpadu rodin. Česká republika je jednou ze zemí s *nejvyšším výskytem rozvodů*. I když společenské stigma plynoucí z rozvodu rodičů již dnes nepůsobí, je rozvod i nadále faktorem negativně ovlivňujícím duševní zdraví dítěte a jeho osobnostní rozvoj. Rozvedení rodiče někdy uzavírají nová manželství (popř. soužití). V případě, že taktéž nefungují, pro děti to znamená časté střídání rodičů, což na ně neblaze dopadá. Sílí také *diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně*, což se negativně projevuje v socializačním procesu. Mnoha domácnostem s nižšími příjmy hrozí sociální vyloučení, když řeší své finanční problémy půjčkami a neúměrně se zadluží. Ve složité situaci se ocitají zejména mladé rodiny s dětmi.

4.3 Rodina, práce a výchova dětí

Založení rodiny a výchova dětí představuje pro většinu lidí i dnes jeden z nejdůležitějších životních cílů. Rodina si v české populaci dlouhodobě zachovává svoji vysokou hodnotu, a rodina se dvěma dětmi pak představuje ideál, který deklaruje velká část mužů a žen. Na významu ale nabývají také hodnoty spojené s profesní oblastí a seberealizací, které mohou naplňování ideálu rodinného života různými způsoby ovlivňovat (např. větší důležitost příkládaná penězům a zajímavé, užitečné, či dobře placené práci). Podle sociologických výzkumů se vdané ženy a ženatí muži cítí v životě šťastnější a spokojenější. Také lidé žijící v nesezdaném soužití jsou výrazně šťastnější než ti, kteří žijí sami. Pozitivní vliv soužití s partnerem/partnerkou je vysvětlován vztahovými faktory, jako jsou vzájemná společnost, podpora, pomoc a povzbuzení, ale také lepší finanční situací a lepším zdravotním stavem. Mladí lidé se rozhodují, zda mít děti brzy a zaměstnání se věnovat naplno teprve tehdy, když jsou děti větší a péče o ně není už tak časově náročná, nebo naopak narození dětí posunout na pozdější dobu a nejprve si vybudovat určité postavení v zaměstnání. Muži tráví v zaměstnání v průměru více času týdně než ženy, ty zase věnují vedle zaměstnání ještě značný díl času na zajištění chodu domácnosti a péči o děti, a jsou tak vystavovány „dvojí zátěží“, a je pro ně tudíž velmi důležitá otázka sladění práce a rodiny. Napětí mezi sférou

rodinnou a pracovní se projevuje nejčastěji v době, kdy jsou v rodinách malé děti, jimž je potřeba poskytnout odpovídající péči. Její zajištění leží většinou na ženě. Rodina volí mezi strategií spočívající ve vysokém pracovním výkonu, který zajistí dostatek peněz na pohodlný život rodiny a dětí, a strategií založenou na menším pracovním nasazení umožňujícím věnovat dostatek času rodině a dětem. Ženy jsou spíše orientovány na rodinu, přednost práci před rodinou by jich, při snaze skloubit rodinné a pracovní povinnosti, dalo jen málo. Muži jsou orientováni na rodinu a práci zhruba ve stejné míře. Rodiče dětí předškolního i školního věku i matky samoživitelky preferují dostatek času na rodinu i na úkor práce. Naopak starší lidé, jejichž děti již žijí samostatně, častěji volí druhou strategii – vysoké pracovní nasazení za účelem zajištění dostatečného množství peněz na pohodlný život. Důvodem je kromě toho, že již mají dospělé a samostatné děti, především blížící se důchodový věk, na který se chtějí dostatečně finančně zajistit. Při zajišťování péče o malé děti, preferují rodiče do dvou let jeho věku jeho matku, od čtyř let pak dominuje preference institucionální péče o děti, a návrat matky do zaměstnání. Většina matek po ukončení mateřské, či rodičovské dovolené, pokud nastoupí do zaměstnání, pracuje na plný úvazek, protože práce na částečný úvazek je obtížně dostupná a zároveň v porovnání s plnými úvazky ekonomicky velmi nevýhodná. Minimum matek zastává práci z domu, nebo má pružnou pracovní dobu (Höhne aj., 2010).

Vzhledem k vysoké zaměstnanosti žen jsou rodiče malých dětí nuceni zajistit jejich hlídání. Většina dětí navštěvuje předškolní zařízení (mateřskou školu), o některé děti se starají prarodiče nebo jiní příbuzní či přátelé, menší část rodičů (zejména s vyšším vzděláním a vyšším příjmem) využívá placenou individuální péči (Kocourková, Rabušic ed., 2006).

Rodiče dětí navštěvujících základní školu pak mají možnost využít školní družinu, zájmové kroužky, a to buď zřízené přímo ve školách, nebo třeba volnočasové aktivity nabízené neziskovými organizacemi.

Rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče, kteří mají být osobním životem a chováním příkladem svým dětem. Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům, a je souhrnem práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnuje zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, zastupování nezletilého dítěte a správu jeho jmění (zákon č. 94/1963 Sb. v platném znění).

4.4 Vztahy mezi generacemi a jejich soužití

V současné době již není nejobvyklejší *vícegenerační soužití*, jak to bylo běžné dříve. Ve společné domácnosti žijí s další generací v jednom bytě spíše neúplné rodiny, zejména rozvedené ženy a svobodné matky s dětmi. V rámci mezigenerační solidarity rodiče vypomáhají svým dětem (převážně dcerám), které se ocitly v ekonomické a bytové tísní, společným bydlením a hospodařením. Vícegenerační soužití u nás nevzniká ve většině případů proto, že by to byla volba zúčastněných, ale z důvodu bytové tísně, kdy mladý pár ještě ekonomicky nedosáhne na svůj vlastní byt (Možný, 2006).

Početnou skupinou, tvořící společnou *vícegenerační domácnost*, která v posledních letech narůstá, jsou dospělé samostatně hospodařící děti, jež v důsledku odkládání sňatků, nedostupnosti vlastního bydlení, nebo studia bydlí s rodiči. Velká část mladých lidí zakládá rodiny až po získání samostatného bydlení, někteří bydlí alespoň určitou dobu po sňatku u rodičů, a jen minimum manželství zůstává u rodičů bydlet trvale. K tradici rodinného života v českých rodinách patří vzájemná pomoc mezi generacemi. Změnou životního stylu od druhé poloviny dvacátého století ale nabyla nové podoby. Vztahy mezi generacemi jsou převážně dobré, jejich členové se velmi často setkávají, ale preferuje se již oddělené bydlení nukleárních rodin. Úzké kontakty mezi generacemi v rodině bez společného bydlení jsou možné také díky tomu, že mezi bydlištěm dospělých osob a jejich rodičů nebývá v mnoha případech velká vzdálenost (Tuček aj., 2003).

U vícegeneračního soužití dochází často k nedorozumění – *mezigeneračním konfliktům*. Příčiny jsou různé. Jednoznačně k těmto konfliktům přispívá skutečnost, že každá generace je ovlivněna jinými historickými událostmi, každá se dívá na svět jiným způsobem, jinak jedná. Jejich reakce na stejnou společenskou událost jsou odlišné (Kubátová, 2010).

Podle Hrdličkové (2009), mezigenerační konflikty jsou hned vedle manželských problémů nejčastější lidské spory, psychologové však považují jejich přítomnost v rodině za normální a funkční jev. Vztahy panující mezi prarodiči, rodiči a vnoučaty v rodinách jsou ovlivněny celkovou atmosférou, historií těchto rodin a rodinnými zvyklostmi. Příčinou generačních sporů může být odcizení, nezájem, nepochopení, předpojatost příslušníků jednotlivých generací vůči sobě navzájem na základě pokřiveného názoru na jiné generace, přílišná závislost některého z manželů na rodičích, odlišná komunikace (např. kritický způsob komunikace u tchýně), odlišné zvyky a životní styl, rozdílný přístup k pracovnímu výkonu, odlišný styl

výchovy, politika, náboženství a podobně. Nejlepší je pochopitelně konfliktům předcházet. Proto, aby spolu mladí a staří vycházeli je zapotřebí dostatečná míra vzájemné intimity, tolerance, respektování soukromí a fungující otevřená komunikace a schopnost povznést se nad chyby a nedostatky druhých. Pokud si mají dvě generace porozumět, musí starší generace své zkušenosti předávat tak, aby je ta mladší mohla využít, tedy v kontextu s dobou. Jestli se mají dvě generace vzájemně uctívat, měla by mladší generace brát ohledy na tu starší, a minimálně ji vyslechnout.

Jak uvádí Marada (In Kubátová, 2010), v současné české společnosti neexistuje konflikt mezi mladou a střední generací. Byl vystřídán *mezigeneračním spojenectvím*. Důvodem je skutečnost, že mezi mladou a střední generací již není propast v podobě radikální odlišnosti světa dospělých a světa mládeže. Spojovat by je mohl odpor proti odcizujícímu mocenskému systému moderní společnosti.

Podle Lipovetského (In Kubátová, 2010), spojuje mládež a dospělé též *kult mládí*, odstranění generačních rozdílů, snaha vypadat mladě bez ohledu na věk. Touha po mládí projevující se tím, že se dospělé ženy oblékají jako mladé dívky, pečují o svůj vzhled, snaží se být štíhlé a mít pevné tělo. Mnoho příslušníků střední generace vypadá mladší a jsou zdravější než jejich vrstevníci v předešlé generaci.

Dnešní mládež v důsledku kultu mládí učí své rodiče jak se oblékat, co si mají myslet, jakou hudbu poslouchat, je to takový socializační proces naopak. Tato současná mládež je generací, kterou neohrožovaly žádné historické hrozby a zvraty, nemusela přinášet žádné oběti. Užívá si života bez traumat, strachu a hranic, a proto by chtěla mít všechno (být šťastná, mít peníze, cestovat, žít si podle svého). Střední generace jí to nemá za zlé a následuje ji. Dříve chtěly být děti podobné rodičům – dívky si od matek půjčovaly oblečení a kosmetiku, dnes se naopak rodiče chtějí podobat dětem, a matky si půjčují oblečení dcer (Kubátová, 2010).

V dobře fungujících rodinách se mladší generace běžně obrací na své rodiče či prarodiče s prosbou o pomoc či podporu v nesnázích, ať už jsou způsobeny čímkoli (finanční potíže, bytová tíseň, hlídání dětí apod.). Také starší generace očekává, že v případě potřeby (nemoc, imobilita ve stáří atd.) budou v první řadě jejich děti tím, kdo jim bude nápomocen. I když v současné době vícegenerační soužití není časté, je podstatné, aby se udržovaly úzké rodinné kontakty, aby starší generace předávala své zkušenosti té mladší, obě spolu komunikovaly, naslouchaly si, obě se respektovaly, a byly si vzájemnou oporou.

4.5 Budoucnost rodiny

Jak se můžeme dočíst v literatuře, a nakonec to vidíme, i když se rozhlédneme kolem sebe, narůstá také u nás počet lidí žijících osamoceně, kteří zůstávají bezdětní, méně se vdáváme a ženíme, hodně se rozvádíme a rodí se nám málo dětí. Jsme příliš pracovně vytížení, máme málo času na děti (pokud je vůbec máme), na sebe a na své partnery, vztahy s rodinnými příslušníky, přáteli nebo třeba sousedy také nejsou takové jako dříve – jsme více uzavření a chráníme si svoje soukromí, což některé odsuzuje k samotě až izolaci.

Jak uvádí Možný (2006, s. 148): *„Povaha moderní demokracie byla založena a utvářena v době, kdy účinná regulace porodnosti a svobodné rozhodnutí pro a nebo proti rodičovství nebylo spolehlivě dostupné, a zejména nebylo v rukou žen. Dnes je tomu jinak. Všechno zatím ukazuje na to, že nedokáže – li se naše demokracie na tuto změnu adaptovat, stane se demokracií pomaloučku vymírající kultury (ne vymírající společností: relativní ekonomický blahobyt přitáhne do uvolněného prostoru populace vitálnějších kultur).“*

Manželství bylo transformováno ve vztah smluvní, stala se z něj smlouva na dobu neurčitou, kterou je možné jednostranně vypovědět. Rodiny se mohou zakládat a končit, a to opakovaně, naše společnost se pomalu začíná adaptovat na trvalé rearanžování vztahové struktury domácností. Jádrem lidské rodiny je vztah matky a dítěte, ne vztah v rodičovském páru. Vztah matky a otce v systému lidské rodiny má instrumentální charakter (základní pár chrání). Posledním vztahem, který není možné vzít zpět je rodičovský vztah, jediný přetrvávající primární vztah, jež je fatálně nezrušitelný. Na rozdíl od manželství, z něhož se stala občanská smlouva, zrušitelná dohodou stran, rodičovství je sociální a biologický fakt, jež nezná instituci rozvodu. Doba pozdní modernity, ale nemá moc dětí ráda, a dá se očekávat, že česká rodina se stejně jako ostatní evropské rodiny bude držet u jednoho nebo dvou dětí (Možný, 2002b).

Keller (2011) uvádí, že plán současného ministerstva práce a sociálních věcí, který předpokládá, že rodina musí vykrýt mnohem více sociálních rizik než dosud, a jen tam, kde se jí to už ani s nejvyšším vypětím nepodaří, pomůže stát, má bohužel své slabiny. Sociální problémy se z velké části týkají právě špatně fungujících rodin a osaměle žijících jednotlivců. Rodiny, které jsou schopné své členy ochránit, totiž nebývají obvykle klienty sociálního státu. Bude se např. stěžít moci ušetřit na dávkách pro nezaměstnané a přenést starost o ně na rodiny. Dlouhodobá nezaměstnanost totiž výrazně zvyšuje riziko rozbití rodiny, zejména je – li

bez práce dlouhodobě manžel. Další problém tohoto plánu, jak přimět rodiny, aby svépomocí zacelovaly díry ve státním rozpočtu. Jestliže se má rodina středních vrstev co nejlépe vypořádat se svými riziky, zařídí se tak, že si rizika prostě nepořídí. Jak autor dále uvádí, pravice by měla už konečně pochopit, že nic není na tomto světě zadarmo. Když se po zhasnutí světel rozebere majetek, tak se zrodí ze tmy kmotrové, korupce a mafie. Když se chce po rodinách, aby ze svého zaskakovaly za stát, ve kterém se ne a ne rozsvítit, odnesou to ty nejzodpovědnější rodiny. Ministr práce a sociálních věcí se nemusí dle autora obávat, že zadlužíme své potomky, protože díky politice pravice, se spousta potomků vůbec nenarodí.

Burcin a Kučera (2010) ve své prognóze populačního vývoje české republiky na období let 2008 - 2070 uvádí, že počet obyvatel s největší pravděpodobností vzroste a to výhradně jako důsledek očekávaného kladného migračního přírůstku. Do deseti až dvanácti let totiž skončí přechodné období růstu obyvatelstva přirozenou měnou, které vyvolal souběh nízké úmrtnosti, realizace odložené plodnosti a jim odpovídajících dočasně příznivých věkových struktur, a dále pak již bude záležet výhradně na velikosti migračního přírůstku. Populace bude zcela jistě dále progresivně stárnout, a v první polovině období prognózy dynamičtěji než ve druhé. Rozhodujícím faktorem tohoto vývoje bude výchozí věková struktura, významnými faktory budou i očekávaný pokles porodnosti a prodlužování lidského života. V první polovině až dvou třetinách období prognózy nebudou osoby v produktivním věku ubývat, zdroje pracovních sil však demograficky výrazně zestárnou. Věková kategorie seniorů (65 a více let) bude jedinou částí populace, která početně poroste. Z těchto závěrů vyplývá, že centrálním problémem budoucího populačního vývoje ČR a klíčem k řešení většiny ostatních populačních problémů bude stárnutí obyvatelstva. Spolu s předpokládanou hloubkou změn a nedostatečnou výkonností ekonomiky vytvoří stárnutí populace zcela nepochybně velmi specifické a náročné podmínky dalšího rozvoje celé společnosti.

Vyhlídky pro nás do budoucna nejsou nejlepší. Pokud nedojde ze strany státu k rychlému a účinnému zásahu, tak se předpovědi odborníků budou pravděpodobně naplňovat, a budoucnost české rodiny se tedy zdá být poněkud nejistá.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 METODOLOGIE VÝZKUMU

V úvodu teoretické části práce jsme si vymezili pojem rodina, jak jej uvádějí někteří autoři. Zabývali jsme se také významem rodiny jak pro jednotlivce – dítě i dospělého člena rodiny, tak pro společnost. Rozlišili jsme si typy rodin podle různých hledisek, i jednotlivé funkce rodiny. Věnovali jsme se i rodinnému prostředí a teritoriu rodiny. Rozebrali jsme také strukturu rodiny, vztahy v rodině, ve skupině a společnosti, sociální síť rodiny, ale i rodinné rituály a tradice. Dále jsme se zabývali historií rodiny od pravěku po současnost a charakteristikou současné rodiny. Nastínili jsme si změny, ke kterým docházelo a dochází jak ve společnosti, tak v rodině, a jak by to mohlo vypadat do budoucna. Poznatky získané při zpracování teoretické části jsou podkladem pro praktickou část, ve které se zabýváme proměnami v rodinném životě.

5.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit a popsat jak lidé vnímají proměnu rodiny a rodinného života v současnosti. V jakých oblastech došlo podle jejich názoru k největším změnám, jaký to mělo a má vliv na jejich soužití v rodinách, co je předností, či příležitostí a co naopak považují za nedostatky, či hrozby.

5.2 Výzkumné otázky

5.2.1 Hlavní výzkumná otázka

Hlavní výzkumná otázka je formulována následovně:

Jaké jsou výhody a nevýhody jednotlivých typů soužití (tj. nukleární a rozšířené rodiny)?

5.2.2 Dílčí výzkumné otázky

Dílčí výzkumné otázky jsou formulovány následovně:

- Jaké jsou výhody soužití v rozšířené rodině?
- Jaké jsou nevýhody soužití v rozšířené rodině?
- Jaké jsou výhody soužití v nukleární rodině?
- Jaké jsou nevýhody soužití v nukleární rodině?

5.3 Strategie výzkumu

Vzhledem k povaze výzkumných otázek jsme zvolili kvalitativní druh výzkumu.

Podle Hendla (2005) můžeme považovat za výhodu kvalitativního přístupu získání hloubkového popisu případů.

„Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2007, s. 17).

5.4 Metody získávání dat

Podle Hendla (2005) se výběr metody pro sběr dat zakládá na tom, jaký typ informace požadujeme, od koho jí budeme získávat a za jakých okolností se tak bude dít. Volba metody se má řídit výzkumným problémem, ovlivněna je také možnostmi výzkumníka. Sílou kvalitativních dat je to, že jsou přirozeně uspořádaná a popisují každodenní život.

Na základě výše uvedeného byla pro sběr dat zvolena metoda kvalitativního rozhovoru a případové studie rodiny. Informace získané z rozhovorů a případové studie rodin (rozšířených i nukleárních), které nám umožní seznámit se s rodinným životem respondentů, jsou východiskem pro hledání odpovědí na výzkumné otázky.

5.4.1 Kvalitativní rozhovor

U kvalitativního rozhovoru má sběr dat vytvořit vztah, kdy se teoretický rámec výzkumníka překrývá s možnostmi respondenta, a výzkumník se přizpůsobuje respondentovi. Na rozdíl od strukturovaného rozhovoru s uzavřenými otázkami se u kvalitativního dotazování nikdy nepředkládají dotazovaným předem určené formulace odpovědí nebo jejich kategorie, a dotazovaný má větší svobodu. Ještě než se začne s dotazováním, je třeba učinit řadu rozhodnutí ohledně obsahu otázek, jejich formy i pořadí, musí se také uvážit možná délka rozhovoru. Zvláštní pozornost věnujeme začátku rozhovoru, kdy je nutné prolomit případné psychické bariéry, objasnit dotazovanému jaké informace požadujeme, proč jsou pro nás důležité, a zajistit souhlas se záznamem. Otázky v kvalitativním rozhovoru by měly být otevřené, neutrální, citlivé a jasné. Při správně vedeném rozhovoru cítí tazatel i dotazovaný, že

jde o dvoustrannou rovnocennou komunikaci. Důležité je také správné ukončení rozhovoru, kdy i na jeho konci při loučení můžeme ještě získat důležité informace (Hendl, 2005).

5.4.2 Případová studie rodiny

Případová studie rodiny je velmi specifickou variantou případové studie. Někdy bývá zařazována pod případovou studii sociálních skupin. Je specifická exkluzivností vztahů a postavením a rolí rodiny ve společnosti. Tato výzkumná strategie je využívána zejména tehdy, když potřebujeme zkoumat určitou jasně vymezenou skupinu osob, která má určité specifické vzájemné vazby, a tam, kde je velmi důležité sledovat vývoj vztahů v dané skupině, nebo vývoj vztahů této skupiny vůči jiným skupinám či částem společnosti atd. (Miovský, 2006).

5.5 Výzkumný vzorek

Výběr výzkumného vzorku má v kvalitativním výzkumu jiná pravidla než ve výzkumu kvantitativním. Výzkumný vzorek nemusí reprezentovat určitou populaci, ale určitý problém. Vybíráme ho tedy záměrně s ohledem na náš problém, to znamená, že výběr případů se odvozuje od toho, jak jsou definovány výzkumné otázky (Švaříček, Šedřová a kol., 2007).

V tomto případě se jedná o záměrný výběr respondentů vzhledem k cíli výzkumu. Osloveno bylo celkem deset lidí ve věku kolem šedesáti let, kteří se narodili a vyrůstali v rozšířené rodině, a když pak sami založili rodinu, jednalo se o rodinu nukleární. Z nich se potom dva zúčastnili orientačního (pilotního) výzkumu, a čtyři se zúčastnili samotného výzkumu.

5.6 Orientační výzkum

Při orientačním výzkumu nemusí jít pouze o zmapování prostředí, do kterého chceme výzkumně vstoupit a nevíme jaká pravidla a zvyklosti zde existují. Můžeme si také ověřit, jestli navržené metody a postupy přinášejí očekávanou kvalitu dat (Miovský, 2006).

Po přípravě otázek k výzkumu byl se dvěma osobami proveden orientační výzkum. Při něm vyšlo najevo, že bude třeba ještě před zahájením rozhovorů seznámit dotazované s okruhem otázek, aby měli možnost trochu se připravit. Narazili jsme totiž na problém, který byl možná částečně zapříčiněn i tím, že se rozhovory zaznamenávají na diktafon a respondenti tak znejistěli. Chtěli odpovídat co možná nejpřesněji, začali proto hledat různé dokumenty vzta-

hující se zejména k jejich původní rodině. Rozhovor k tomuto orientačnímu výzkumu jsme nakonec nezaznamenávali, velmi se protáhl, několikrát jsme se vraceli k určitým pasážím a bylo to pro obě strany velmi náročné. Oba respondenti orientačního výzkumu nezávisle na sobě uvedli, že by bylo vhodnější, kdyby alespoň trochu znali otázky a mohli se na rozhovor připravit. Při tomto setkání dotazování zároveň svými připomínkami nastínili svůj částečně trochu jiný pohled na zkoumanou problematiku. Na tomto základě došlo ještě k drobné úpravě otázek k výzkumu. Respondenti, kteří byli dotazováni již pro výzkum, byli také předem seznámeni s obsahem rozhovoru, čeho se budou otázky týkat a proč jsou pro nás důležité.

5.7 Realizace výzkumu a sběr dat

Výzkum byl prováděn ve Zlínském kraji v měsíci dubnu 2011. Respondenti byli předem při osobním jednání seznámeni s obsahem výzkumu, k čemu budou nasbíraná data využita a byla dohodnuta spolupráce a konkrétní termíny schůzek. Rozhovory probíhaly na návrh dotazovaných v jejich domácnostech, všichni dotazovaní dali souhlas se zpracováním získaných dat v bakalářské práci. Všem zúčastněným byla zaručena anonymita, proto vystupují pod pseudonymy. Rozhovory byly zaznamenány na diktafon a posléze přepsány. Přepisy rozhovorů jsou přílohami P I až P IV této bakalářské práce. Délka zaznamenaných rozhovorů se pohybovala kolem čtyřiceti minut, ve skutečnosti jsme ale s respondenty rozmlouvali jednu až dvě hodiny, podle situace. Všichni k výzkumu přistupovali velmi zodpovědně, ještě před začátkem samotného rozhovoru měli spoustu otázek a bylo znát, že jsou na rozhovor skutečně připraveni. Se všemi zúčastněnými byla velmi dobrá spolupráce, i když je zpočátku trochu svazovala nervozita a obavy, aby něco nepokazili. Atmosféra byla přátelská. Všechna nasbíraná data jsou pro zpracování v této bakalářské práci dobře využitelná.

6 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

V této části práce jsou uvedena data získaná při kvalitativním výzkumu. Tato data jsou jednak zpracována do případových studií rodin, abychom se s respondenty seznámili a měli možnost lépe pochopit jejich názory a postoje. A dále se pak zabýváme analýzou a interpretací dat získaných z rozhovorů, ve kterých jsme se dotazovali respondentů na jejich názory a zkušenosti se soužitím v rozšířené a v nukleární rodině.

Kvalitativní materiál ve formě transkripce rozhovorů, textových, audiovizuálních a dalších materiálů se transformuje a interpretuje s cílem zachytit smysluplně komplexitu zkoumaných jevů a případů sociálního světa. Kvalitativní analýza je uměním zpracovat získaná data užitečným způsobem a najít odpověď na položenou výzkumnou otázku (Hendl, 2005).

6.1 Případová studie rodiny

Ve zpracovaných případových studiích se pro dokreslení situace seznámíme s rodinným životem respondentů v jejich rozšířených i nukleárních rodinách. Abychom měli k dispozici stejný pohled na soužití v jednotlivých typech rodin, byli všichni respondenti v rozhovoru k případové studii dotazováni na stejné údaje.

Otázky k rozhovoru pro případovou studii rodiny:

- Jaké byly socioekonomické poměry ve Vaší původní rodině, ve které jste vyrůstal (a) jako dítě? (tj. počet členů rodiny, jejich věk, vzdělání, zaměstnání, zdraví, materiální zabezpečení, způsob života)
- Kdo byl ve Vaší původní rodině autoritou?
- Kolik Vás bylo sourozenců a jak jste vyrůstali?
- Jaké vztahy byly ve Vaší původní rodině?
- Jaké se vyskytovaly ve Vaší původní rodině problémy?
- Jaké socioekonomické poměry byly (jsou) v rodině, kterou jste si sám založil (a)?
- Kdo byl (je) ve Vaší rodině autoritou?
- Kolik máte dětí a jak vyrůstaly?

- Jaké jste měli (máte) vztahy ve Vaší rodině?
- Jaké se vyskytovaly (vyskytují) ve Vaší rodině problémy?

6.1.1 Případová studie č. 1 – paní Marie

Původní rodina

Paní Marii je šedesát let a pochází z rozšířené rodiny, ve které spolu žilo ve vícegeneračním soužití pět členů domácnosti (rodiče, babička a dvě děti - děvčata). Paní Marie se narodila, když bylo matce šestadvacet let, otci čtyřicet. Sestra měla rok. Bydleli v malém městě, v rodinném domku se zahradou. Nejprve přebývali v podnájmu, pak rodiče domek odkoupili. Babička přespávala v kuchyni, rodiče s děvčaty v pokoji. Zpočátku, než dokončili přístavbu domu, žili ve stísněných podmínkách, vycházeli spolu vcelku dobře, vždy se nějak domluvili, i když někdo musel ustoupit. Autoritou v rodině byla maminka, kterou zpočátku dost ovlivňovala babička. Občas vznikl konflikt, když se babička, která byla silně věřící a až příliš šetrná, pletla mladým do života. Na druhou stranu ale rodičům hodně pomáhala s domácností i péčí o děti. Se sestrou paní Marie vycházela dobře, rozuměly si spolu a pomáhaly si. Paní Marie vystudovala střední ekonomickou školu, její sestra střední zdravotnickou školu. Rodina udržovala kontakty i se vzdálenějšími příbuznými a také sousedy. Rodiče oba pracovali. Žili jako průměrná rodina. Vážné problémy rodině nastaly až s onemocněním babičky, o kterou se muselo pečovat. Rodině pomáhala s péčí o babičku dobrá kamarádka ze sousedství, protože rodiče oba pracovali.

Nukleární rodina

V šestadvaceti letech se paní Marie vdala a odstěhovala se do sto kilometrů vzdáleného města za manželem, který byl o pět let starší. Žili v jeho domku, který zdědil po rodičích. Měli dostatek prostoru i soukromí. Manžel pracoval ve strojírenství, paní Marie jako účetní. Když bylo paní Marii čtyřiatřicet let, narodil se jim syn. Další děti již neměli. Na výchovu syna byli sami. Matka paní Marie ještě pracovala a bydlela daleko, manželovi rodiče již nežili. Využívali školní družinu. Problém nastal v případě, že syn onemocněl a paní Marie s ním musela zůstat doma, což se nelíbilo v zaměstnání. Občas vypomohli s hlídáním i sousedé, se kterými měli velmi dobré vztahy. Vyloženou autoritou v rodině nebyl nikdo, rozhodovali společně. Při výchově syna byla přísnější paní Marie. Syn měl dostatek času pro sebe, na své zájmy a koníčky. Neměl moc povinností. Vystudoval střední strojírenskou školu. Problém

měl s pracovním uplatněním. Vystřídal několik zaměstnání, než našel slušnou práci. Po finanční stránce na tom rodina byla dobře, volný čas trávili společně, cestovali. Pravidelně se stýkali a dosud stýkají s matkou paní Marie a i setrou a její rodinou. Občas také se setrou manžela a její rodinou. Vztahy v rodině byly a jsou celkem dobré. V současné době si paní Marie s manželem zvykají na život ve dvou, neboť syn se odstěhoval s přítelkyní do podnájmu.

6.1.2 Případová studie č. 2 – pan Jan

Původní rodina

Panu Janovi je čtyřiašedesát let. Narodil se a vyrůstal ve velké rodině na vesnici. Matce bylo dvacet let a otci čtyřiaadvacet. Doma jich bylo ve společné domácnosti celkem osm (rodiče, děda s babičkou a čtyři děti – tři chlapci a jedna dívka). Bydleli v domě dědečka s hospodářstvím, polem a zahradou. Než se dům přistavěl, žili prarodiče v jedné místnosti a rodiče s dětmi v druhé místnosti a měli společnou kuchyň. Zpočátku rodiče i prarodiče pracovali, později, když byli děda s babičkou doma, pomáhali s dětmi, hospodářstvím a zahradou. Autoritou v rodině byl otec, výchova byla přísná i ze strany matky. Děda s babičkou byli velmi hodní a pan František se jim často svěřoval. Vztahy v rodině byly celkem dobré, byli k sobě ohleduplní. Nouzí nikdy netrpěli. Měli pole a hospodářství a všichni museli doma pomáhat. Nejvíce pan Jan, který byl nejstarší. Sourozenci byli o dost mladší – jeden bratr o šest let, druhý o devět a sestra o dvanáct. Pan Jan musel mimo to, že pomáhal s hospodářstvím také hlídat sourozence. Měl málo volného času pro sebe, a když byl starší, chybělo mu taky soukromí. Tři děti vystudovaly střední školu, jeden syn se vyučil. Větší problémy v rodině nastaly, když onemocněla babička a potřebovala pomoc druhé osoby. Maminka musela na čas opustit zaměstnání a starala se o babičku. V rodině byla vzájemná pomoc samozřejmostí.

Nukleární rodina

Ve dvaadvaceti letech se pan Jan oženil a s manželkou se odstěhovali do starého domu po babičce, který si postupně několik let opravovali. Dva roky po svatbě se jim narodil syn, o čtyři roky později ještě dcera. Bylo to pro ně složité období, protože na všechno byli sami. Neměli moc peněz, chyběly jim babičky na hlídání. Rodiče manželky již nežili a matka pana Jana, která už byla vdova, měla doma ještě jeho sourozence, o které se starala. Pan Jan pracoval v místním družstvu. Jakmile dcera začala chodit do školky, nastoupila do zaměstnání i

manželka. Pracovala jako kuchařka v místě bydliště. I když oba pracovali, žili skromně, protože hodně peněz se dávalo do opravy domu. Až po jejím dokončení se situace zlepšila. Měli víc finančních prostředků, dostatek prostoru i soukromí, hlavně ale měli víc času na sebe. Autoritou v rodině byl pan Jan. Výchovu měly děti přiměřeně přísnou, musely doma pomáhat, ale měly čas i na svoje zájmy a koníčky. Syn vystudoval střední zemědělskou školu a dcera ekonomickou školu. Vztahy v rodině byly a jsou dobré, pravidelně se setkávají i s ostatními příbuznými.

6.1.3 Případová studie č. 3 – pan František

Původní rodina

Panu Františkovi je třiašedesát let. Pochází z velké rodiny. V domě na vesnici, ze kterého pocházel otec, jich žilo dohromady osm (prarodiče, strýc, rodiče a tři děti – jedno děvče a dva chlapci). Když se rodiče brali, bylo matce devatenáct a otci pětadvacet let. Dva roky po svatbě se jim narodila dcera, o rok později syn a dva roky poté ještě druhý syn. Dům nebyl velký, byl na tu dobu běžně vybavený, patřilo k němu ještě malé hospodářství, kousek pole a záhumenka. Chovali drobná domácí zvířata. Místa moc neměli. Když byly děti malé, měly s rodiči jednu místnost, až když byly větší, tak měly svůj pokoj. Babička s dědou a strýc měli každý svůj pokoj, kuchyň byla společná. Otec pracoval jako stolař, matka jako šička a později prodavačka. Zpočátku chodili do práce i prarodiče, později se starali o domácnost a hospodářství. Strýc pracoval na stavbách a často nebyl doma. Když bylo panu Františkovi asi devět nebo deset let začal mít strýc problémy s alkoholem, které se stále zhoršovaly. Nadělal dluhy, pak začal napadat příbuzné. Nakonec vážně onemocněl a potřeboval péči druhé osoby. Starala se o něho doma babička s pomocí všech ostatních členů domácnosti. Autoritou v rodině byl zpočátku děda a potom otec pana Františka. Děti spolu vycházely dobře, pomáhaly v domácnosti i na poli. Vztahy v rodině měli až na problémy se strýcem velmi dobré. Vzájemně si pomáhali, důvěřovali si a měli k sobě úctu.

Nukleární rodina

Ve třidvaceti letech se pan František oženil. Manželka je o dva roky mladší. V tu dobu již manželka čekala dceru. O tři roky později se jim narodil ještě syn. Na půjčku a s pomocí rodičů si postavili vlastní dům, kde měli všichni dost prostoru a zařídili si ho podle svých potřeb. Pan František pracoval v podniku v nedalekém městě, manželka v místním kadeřnic-

tví. Po finanční stránce na tom byli docela dobře, žili jako průměrná rodina. Vyloženou autoritou v rodině nebyl nikdo, vše se řešilo společnou domluvou a fungovalo to. Děti se učily dobře, chodily do zájmových kroužků, jezdily na tábory. Společně jezdili všichni na dovolenou. Dcera vystudovala gymnázium a pak vysokou školu ekonomickou. Syn vystudoval strojní průmyslovku. S manželčinými rodiči byli v kontaktu denně, protože bydleli vedle sebe, vzájemně si vypomáhali. Často se setkávali i s rodinou ze strany pana Františka. Vztahy v rodině byly a jsou velmi dobré, všichni se pravidelně vídají.

6.1.4 Případová studie č. 4 – paní Anna

Původní rodina

Paní Anně je dvaasedesát let. Narodila se a vyrůstala v pětičlenné rodině, kterou tvořili její rodiče, babička a sestra. Když se paní Anna narodila, bylo mamince dvaadvacet roků, tatínek byl o osm let starší. O dva roky později se narodila její sestra. Bydleli v malém městě, v polovině rodinného domku, jehož druhou půlku obývala sestra maminky s rodinou. Měli k dispozici jenom kuchyň, velkou světnici, kde přespávali rodiče s děvčaty a malý pokojíček babičky. Chovali drobná domácí zvířata a měli malé pole. Maminka byla vyučená švadlena a pracovala jako šička v místní dílně. Po práci si ještě přivydělávala šitím a opravou oděvů. Tatínek byl vyučený a pracoval jako dělník v gumárnách ve třísměnném provozu. Do zaměstnání dojížděl dvacet kilometrů vlakem. S péčí o domácnost a děti hodně pomáhala babička. Naučila děvčata plést, háčkovat, vyšívat, ale taky vařit. Hodně zajímavého se dozvěděly a naučily také, když se u nich sešly ženy z okolí a drhlo se peří. Děvčata pomáhaly doma i na poli, chodily do zájmových kroužků, obě tančily v místním tanečním souboru. Vycházely spolu dobře, vzájemně si pomáhaly. Paní Anna vystudovala střední zdravotnickou školu a její setra střední pedagogickou školu. Autoritou v rodině byl otec, ale ne nijak výraznou. Všechno se v rodině řešilo v klidu, dohodou, všichni si vzájemně pomáhali. Vztahy měli dobré i se širší rodinou s výjimkou rodiny maminčiny sestry, se kterou se nepohodli. Závažnější problémy nastaly, až když se v rodině objevily zdravotní problémy. Vážně onemocněla babička. Maminka opustila zaměstnání a pečovala o ni. Zanedlouho poté co babička zemřela, vážně onemocněl tatínek. I když se jeho stav po čase zlepšil, do práce už se vrátit nemohl. To pak bylo trochu náročnější období, ale rodina to zvládla.

Nukleární rodina

Paní Anna se vdávala, když jí bylo jedenadvacet let a čekala dceru. Manžel byl o šest let starší. Byl inženýr ekonom a dostal dobrou práci ve velkém městě dvěstě kilometrů od původního bydliště. Když byl dceři rok, tak se přestěhovaly za manželem do vlastního bytu, který byl prostorný, měli v něm dostatek soukromí a postupně si ho zařídili podle svých představ. Po třech letech se narodila druhá dcera. Manžel vydělával slušně. Paní Anna po mateřské nastoupila jako zdravotní sestra do ambulance v nedaleké nemocnici. Nemusela pracovat na směny, takže zvládla vyzvedávat děvčata ze školy a školky. Babičky bydlely daleko, takže pak musely chodit do družiny. Obě byly šikovné, chodily do různých kroužků, pomáhaly si. Rodina trávila volný čas společně. Autoritou v rodině byl manžel. Po deseti letech manželství začala mít paní Anna s manželem problémy. Chodil domů pozdě, někdy vůbec, někdy opilý. Nakonec se rozvedli, děvčata zůstala s paní Annou a otec na ně přispíval výživným. Společný byt prodali, a paní Anna koupila menší byt nedaleko toho původního. Nemusela měnit zaměstnání a děvčata školu. V tu dobu náhle zemřela maminka paní Anny a nemocný tatínek zůstal v domě sám. Sestra paní Anny s rodinou bydlela u rodičů manžela asi sedmdesát kilometrů od jejich původního bydliště. Ani jedna neměla možnost vzít si tatínka k sobě a starat se o něho. Tatínek nakonec odešel do domova důchodců, což všichni těžce nesli. Do roka zemřel. Paní Anně i děvčatům chyběl častější kontakt s rodinou. Po rozvodu se děvčata s tatínkem vídaly nepravidelně, když se pak znovu oženil, tak ještě méně. Starší dcera vystudovala střední zdravotnickou školu, mladší ekonomickou školu. Paní Anna si s dcerami velmi dobře rozuměla a rozumí dodnes. Snažily se jí pomáhat. Takovýto vztah mají dosud.

6.2 Analýza rozhovorů

V rozhovorech jsme se ptali respondentů na jejich názory a zkušenosti se soužitím v rozšířené a v nukleární rodině.

Otázky k rozhovorům:

- 1) V čem spatřujete největší hodnotu Vaší původní rodiny?
- 2) Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v rozšířené rodině specifické?

- 3) Co soužití v rozšířené rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?
- 4) Co Vám v soužití v rozšířené rodině chybělo?
- 5) Co Vám na soužití v rozšířené rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití rozšířené rodiny objevovaly?
- 6) Co byste na soužití v rozšířené rodině změnila, aby dobře fungovalo?
- 7) V čem spatřujete největší hodnotu Vaší nukleární rodiny?
- 8) Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v nukleární rodině specifické?
- 9) Co soužití v nukleární rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?
- 10) Co Vám v soužití v nukleární rodině chybělo?
- 11) Co Vám na soužití v nukleární rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití nukleární rodiny objevovaly?
- 12) Co byste na soužití v nukleární rodině změnila, aby dobře fungovalo?

Technikou úprav a příprav dat pro analýzu, pracujeme – li s textem, může být **barvení textu**. Barevně označujeme pasáže, které se týkají určitých tematických celků, které odpovídají základním výzkumným otázkám. Každému z hlavních témat přiřadíme jednu barvu a následně pročítáme text a barvami označujeme všechna místa, která se jednotlivých tematických oblastí týkají. Tímto způsobem připravený text, zejména pokud se jedná o větší množství přepisů, usnadňuje orientaci a urychluje analýzu (Miovský, 2006).

Vzhledem k tomu, že budeme získaná data analyzovat pomocí SWOT analýzy, vytvoříme si čtyři hlavní témata a každému z nich přiřadíme jednu barvu. Prvním tematickým okruhem budou **silné stránky** a budou označeny **modrou barvou**, druhým tematickým okruhem budou **příležitosti** a budou označeny **zelenou barvou**, třetím tematickým okruhem budou **slabé stránky** a budou označeny **žlutou barvou**, a čtvrtým tematickým okruhem budou **hrozby** a budou označeny **červenou barvou**.

6.2.1 Výstupy z rozhovorů

V této části jsou doslovně přepsány odpovědi respondentů na otázky a barevně jsou označena místa k jednotlivým tematickým oblastem.

Otázka č. 1: V čem spatřujete největší hodnotu Vaší původní rodiny?

Paní Marie: V naší rodině jsme si byli všichni velmi blízcí, vzájemně jsme si pomáhali a každý problém jsme se snažili společně vyřešit. To bych považovala asi za největší hodnotu rozšířené rodiny.

Pan Jan: Rodiče mi dali život. Spolu s prarodiči mi věnovali péči, lásku, vychovali mě. Naučili mě taky různým dovednostem. Třeba děda mě učil vyřezávat ze dřeva, plést korbáč na velikonoce a podobně. Viděl jsem v naší velké rodině vzájemnou pomoc mezi rodiči a prarodiči a bral jsem to jako samozřejmost. Vedli mě taky k zodpovědnosti a úctě k druhým. To dnes spouště lidí chybí.

Pan František: Moje původní rodina mně dala základ pro život. Zažil jsem v ní lásku, porozumění, toleranci, soucit. Díky tomu, že jsme si vzájemně pomáhali a podporovali se, tak jsme byli schopni zvládnout i problémy, které nás potkaly.

Paní Anna: Největší hodnotou velké rodiny byla vzájemná pomoc. Coby školačky jsme nemusely být samy doma, když byli rodiče v zaměstnání. Nebály jsme se, protože byla doma babička, která se o nás starala. Nemusely jsme létat po venku s klíčem na krku, jako některé děti od nás z ulice. Měly jsme nachystané svačinky, třeba napečené dobré buchty. Kamarádi z ulice, kteří byli sami doma, protože měli rodiče v zaměstnání, nám záviděli, a tak nám babička vždycky dala i pro ně, abychom se všichni podělili. Naopak, když už byla babička nemocná, tak jsme pomáhali pečovat o ni zase my.

Otázka č. 2: Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v rozšířené rodině specifické?

Paní Marie: Hlavně tím, že na malém prostoru společně žilo hodně členů domácnosti. Ale také například tím, že členové nejstarší generace měli snahu řídit celou rodinu.

Pan Jan: Asi nejvíce tím, že spolu žilo hodně lidí v domácnosti a museli se vždy nějak dohodnout, museli být ohleduplní, někdo musel ustoupit.

Pan František: Soužití v naší širší rodině asi jako i v jiných velkých rodinách vyžadovalo ohleduplnost a toleranci. Člověk si nemůže vše udělat podle svých představ, musí se při-

způsobit podmínkám a ostatním. Ale na druhou stranu se nemusí bát, že bude na své problémy sám. Vždy jsme se snažili všechno vyřešit společnými silami.

Paní Anna: Jelikož nás žilo více generací pohromadě, víc jsme jeden druhému naslouchali a snažili se podle možností si vždy nějak vyhovět. Díky tomu jsme si asi i více rozuměli. Pokud jsme byly malé a třeba jsme onemocněly, neměli rodiče problém v zaměstnání – péči o nás přebrala babička. Nemusely jsme například chodit do družiny. Rodiče to měli snazší, protože se babička starala nejen o nás, ale i o domácnost a zvířata.

Otázka č. 3: Co soužití v rozšířené rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?

Paní Marie: Výhodou byla nějaká finanční úspora za chod domácnosti. Pak taky vzájemná výpomoc při práci, ale taky když byly děti nemocné, nebo naopak pomoc starším členům rodiny. Mladí přebírali zkušenosti, znalosti i dovednosti od starší generace.

Pan Jan: Nejdřív pomáhali dědáci svým dětem s domácností, nebo s výchovou vnoučat. Věnovali se jim, když rodiče neměli čas. Mohli jim předávat svoje dovednosti. Rodiče mohli chodit bez problémů do práce. Když byli dědáci staří a potřebovali pomoc, tak jsme se o ně postarali zase my. Tím že bydleli společně, ušetřili taky za bydlení, hodně si sami vypěstovali, chovali domácí zvířata. Nemuseli toho tolik kupovat.

Pan František: V něčem to bylo náročnější, ale zase jsme se naučili být k sobě ohleduplní, pomáhat si, rozdělit se. To hodně dnešním dětem chybí. Mají všeho dostatek, neváží si tolik věcí jako my dřív, když ničeho nebylo. Taky mezi sebou nemají takové to kamarádství, jako jsme mívali za nás. Když slyším vnoučata jak se spolu a kamarády baví – „já s tebou nekámo, ty nemáš...já nevím co“, a zalezou si domů do svého království, tak si říkám, že jsme byli asi jako děti spokojenější, i když jsme neměli tolik hraček a všeho jako mají oni dnes. My jsme si uměli vyhrát s kdečím, co bylo po ruce a nedělili jsme se podle toho kdo co má. Taky jsme si spolu víc povídali, řešili jsme problémy a starosti společně. Výhodou společného bydlení je taky to, že si můžete být víc nápomocní. Babička mamince pomáhala s domácností, i s námi, když jsme byli malí. Děda s otcem se starali o hospodářství, spravovali spolu dům. Pak jsme všichni pomáhali babičce, když pečovala o strýce. Bylo to pro nás normální, samozřejmé. Dnešní děti tuto zkušenost moc nemají, některé ani nevidí své prarodiče stárnout. Pak se asi nemůžeme divit, že nepovažují za samozřejmou věc, že se o své staré rodiče postarají a šoupnou je do domova důchodců.

Paní Anna: *Jak už jsem říkala, toto soužití nabízelo zpočátku určité výhody pro naše rodiče, potom se situace obrátila a toto soužití bylo výhodné pro babičku. Navíc jsme měly možnost se od babičky dozvědět, jak se žilo dřív, učila nás ručním pracem jako plést, vyšít, háčkovat, ale taky třeba vařit. Zasněžila nás i do práce na poli. Učila nás šetrnosti, vážit si svých věcí, nebýt lakomý, když je potřeba, podělit se s ostatními.*

Otázka č. 4: Co Vám v soužití v rozšířené rodině chybělo?

Paní Marie: *Chyběl hlavně vlastní prostor a soukromí.*

Pan Jan: *Nejvíce asi chybělo místo, kde bychom měli svoje soukromí. Občas každý potřebuje být sám, mít svůj klid. A toho moc v takových rodinách, kde žije v jedné domácnosti více generací, není. Mně chyběl taky čas, který bych mohl trávit podle svých představ. Chtěl jsem být více se svými kamarády a mnohdy to nešlo.*

Pan František: *Neměl jsem pocit, že by mi něco tak moc chybělo. Jasně, že jsme měli taky svoje sny a přání, které se nemohli uskutečnit, protože se peníze potřebovaly na něco důležitějšího pro všechny. Taky se nám třeba nechtělo na pole, když se šli ostatní koupat. To snad bylo jediné, co mi tak chybělo – více volného času. Když bych to porovnal s dnešní dobou, tak bych třeba mohl říct, že mi chybělo více soukromí, protože jsme měli nejdříve všichni tři, pak s bráchou společný pokoj. Ale tenkrát mi to nepřišlo jako nějaký problém.*

Paní Anna: *Když už jsme byly starší, tak nám chybělo více soukromí, a více volného času pro sebe.*

Otázka č. 5: Co Vám na soužití v rozšířené rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití rozšířené rodiny objevovaly?

Paní Marie: *Trochu vadilo vměšování nejstarší generace do našeho žití. Občas z toho vznikl konflikt. Vážným problémem pak taky bylo zajištění péče o nejstarší členy rodiny, když už potřebovali trvalou péči.*

Pan Jan: *Aby tak velká domácnost v klidu fungovala, je nutná dohoda, nějaký kompromis. Pokaždé musí někdo ustoupit. Pokud je to vzájemné, tak je to v pořádku. Pokud ustupuje pořád jen někdo, tak to moc dobré není. U nás to bylo tak, že prarodiče se tak víceméně podržovali přáním rodičů. Asi pro klid v rodině. Problémem taky bylo třeba to, když matka musela na nějakou dobu odejít z práce, aby mohla pečovat o babičku, která už potřebovala pomoc. A samozřejmě její výplata chyběla. Já jsem míval problém, když mě volali*

kamarádi třeba na fotbal a nemohl jsem, protože jsem měl doma nějakou práci, nebo jsem hlídal sourozence.

Pan František: Jediným takovým opravdu velkým problémem u nás byl alkoholismus strýce. Dotýkal se nás všech. Měli jsme o něho strach, protože přišel kolikrát potlučený. Později, když pak začal napadat dědu a babičku, že mu nechtěli dát peníze, tak už jsme se ho báli. Na tohle období nerad vzpomínám. Děda s babičkou se s ním hodně natrápili. Pak když onemocněl tak se o něho zase musela babička starat. I když jí děda a rodiče pomáhali, bylo to dost náročné.

Paní Anna: Jak jsem už říkala, chybělo nám víc soukromí a času pro sebe, což nám začínalo postupně v dospívání vadit. Povinností kolem domácnosti, zahrádky a pole bylo dost, navíc jsme pomáhaly s péčí o babičku. Radši bychom se bavily s kamarády. Ale ani přesto jsme se těmito povinnostem nevyhýbaly, bylo to pro nás samozřejmostí. Někteří kamarádi, kteří neměli zvířata a pole tyto povinnosti neměli. Měli víc volného času pro sebe a na zábavu, a nám vyčítali, že se s nimi chodíme málo bavit.

Otázka č. 6: Co byste na soužití v rozšířené rodině změnila, aby dobře fungovalo?

Paní Marie: Ideální by bylo mít samostatné domácnosti ve velkém domě, kde by měl každý soukromí a v případě potřeby měli k sobě blízko. Dobrá by taky byla možnost v případě potřeby využít třeba pečovatelskou službu k nemocnému, když ostatní jsou v práci.

Pan Jan: Kdyby byla možnost mít dva samostatné domy vedle sebe, aby měla každá rodina svoje místo, svůj klid, to by podle mě pomohlo. Když by potřebovali jedni nebo druzí pomoc, neměli by k sobě daleko. Možná by pomohlo, kdyby měl člověk, který na čas odejde ze zaměstnání, aby pečoval o svého blízkého, možnost se do tohoto zaměstnání vrátit a neřešil pak další problém s hledáním nového pracovního místa.

Pan František: Pokud má každý člověk své soukromí a nežijí všichni v jedné, nebo dvou místnostech, tak bych asi toto žití nijak zvlášť nekritizoval. Jako ideální mi připadá, jak jsme to měli s manželkou. Svůj dům – rodiče taky ve svém, jen přes zahradu. Každý zařízený podle svých potřeb, ale když chcete, nebo potřebujete, jste v podstatě spolu.

Paní Anna: Když jsme dospívaly, tak bychom uvítaly mít své vlastní pokojíčky. V tomto věku už přece jen člověk potřebuje mít své soukromí. Ideální stav by byl, kdyby rodiče vydělávali víc peněz, aby si maminka nemusela přivydělávat druhou práci a po nocích šít.

Pokud bychom měli víc peněz, nemuseli bychom mít pole a zvířata. Vše potřebné bychom si mohli koupit a měli tím pádem víc času pro sebe a na sebe navzájem. Rodina sice fungovala dobře, nám to tenkrát ani nepřišlo, ale když nad tím dnes přemýšlím, asi by to takto bylo lepší.

Otázka č. 7: V čem spatřujete největší hodnotu Vaší nukleární rodiny?

Paní Marie: *Nejdůležitější bylo a je naše vzájemné porozumění, podpora a pomoc. Víme, že se můžeme jeden na druhého spolehnout.*

Pan Jan: *Za nejdůležitější považuju vzájemnou lásku, úctu a důvěru. Je velice důležité vědět, že někam patřím, pro někoho žiju.*

Pan František: *Jsmo s manželkou spolu už čtyřicet let. Vychovali jsme dvě děti. Myslím, že jsme spolu všichni žili spokojeně. Řešili jsme pár drobností, asi jako každý. Ale měli jsme v sobě oporu, mohli jsme se na sebe spolehnout a cítili jsme se spolu dobře. I dnes se spolu všichni pravidelně vídáme a máme spolu hezké vztahy.*

Paní Anna: *I když soužití naší nukleární rodiny po dvanácti letech v podstatě skončilo, neskoučilo moje soužití s našimi dcerami. Nadále jsme fungovaly jako menší rodina. Holky se mi snažily pomáhat, byly šikovné a dobře se učily. Měly jsme spolu pěkný vztah, když byly větší, tak jsme se o všem spolu radily, všechno jsme společně probíraly, když některou něco tránilo. Vzájemně jsme si věřily, mohly jsme se na sebe spolehnout. Takovýto vztah máme dosud. To je asi nejdůležitější.*

Otázka č. 8: Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v nukleární rodině specifické?

Paní Marie: *Specifické pro moji rodinu bylo hlavně to, že jsme sami, zařídili jsme si vše podle svých představ a samozřejmě taky finančních možností.*

Pan Jan: *Hlavně tím, že jsme sice měli svoje soukromí, sami si rozhodovali o svých záležitostech, ale na druhou stranu jsme byli s manželkou na všechno sami. Neměli jsme žádnou podporu a pomoc od širší rodiny. Někdy chyběly peníze, někdy rada, nebo třeba pomoc s hlídáním dětí.*

Pan František: *No asi tím, že jsme žili samostatně, a organizovali jsme si náš život podle svého. Nikdy jsme ale nebyli uzavřeni nebo nějak izolovaní. Pořád jsme žili i se širší rodinou, jen jsme měli každý svou domácnost.*

Paní Anna: *Měli jsme samostatnou domácnost a o všem jsme si rozhodovali sami. Nebyli jsme tak moc často v kontaktu s ostatními z širší rodiny. Měli jsme dostatečné prostory, holky měly svůj pokojíček.*

Otázka č. 9: Co soužití v nukleární rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?

Paní Marie: *Důležité bylo a je soukromí, dostatek prostoru. Pak taky to, že nikdo další neovlivňuje chod rodiny. Měli jsme také více času na sebe navzájem. Syn nemusel tolik vypomáhat v domácnosti a měl tak víc času na své zájmy a koníčky.*

Pan Jan: *Ve své domácnosti jsme měli všichni dost místa i dost soukromí. Nikdo se nemusel omezovat kvůli ostatním. Děti sice doma pomáhaly, ale i tak měli dost času na své zájmy, i na své kamarády, se kterými se navštěvovali i doma. To v naší původní rodině tak nebývalo. Udělali jsme si všechno tak, jak jsme potřebovali. Mohli jsme s dětmi zajet na výlet. To jsem za mého dětství neznal, rodiče byli vytíženi zaměstnáním, prací na poli a na zahradě, kolem zvířat. Později péči o nemocnou babičku. Takže jsme se nijak moc nevzdalovali z domu.*

Pan František: *Co bylo na naší malé rodině lepší, bylo asi to, že jsme měli větší klid a pohodu. Naše děti nemusely být svědky problémů některého člena velké rodiny, jako to bylo u nás se strýcem. Měli jsme na sebe taky víc času. Ale to se těžko porovnává. Ono to je i tou dobou. My jsme už neměli pole a hospodářství a tudíž tolik povinností a měli jsme proto víc času na sebe.*

Paní Anna: *Dokud u nás bylo všechno v pořádku, tak nám soužití v naší rodině umožňovalo víc se věnovat jeden druhému, protože jsme měli víc volného času, který jsme mohli trávit všichni spolu. Vzhledem k tomu, že jsme měli dostatečně velký byt, měli jsme také své soukromí, vzájemně jsme se nerušili, když jsme potřebovali na něčem pracovat.*

Otázka č. 10: Co Vám v soužití v nukleární rodině chybělo?

Paní Marie: *Nedostatkem byla nedostupnost babiček v případě potřeby hlídání syna.*

Pan Jan: *Chyběla taková ta jistota, že je někdo další v domácnosti, kdo poradí, pomůže, pohlídá děti. Bylo mi taky líto, že děti neměli dědečka, jako já, který by je třeba naučil plést na velikonoce korbáč, povykládal jim, jak to bývalo dřív, co dělávali. Ted' už vnímám i to, že bych byl rád častěji s vnoučaty. V tom to bylo ve velkých rodinách lepší, byli pořád*

spolu, viděli je vyrůstat. My se sice pravidelně scházíme s dětmi i vnoučaty, ale občas, když se déle nevidíme, je mi po nich smutno.

Pan František: *Že by mi něco vyloženě na našem soužití chybělo, to bych ani neřekl. Možná mě trochu mrzí, že jsme už nebyli tak často v kontaktu s mojí původní rodinou. Třeba se sestrou, která se vdala do západních Čech. I když v rámci možností jsme se snažili setkávat.*

Paní Anna: *Nejvíce nám chybělo častější setkávání se s rodinou. Bydleli jsme od sebe hodně daleko. Proto nám taky chyběly babičky na hlídání, když byly holky malé. I rodičům bylo líto, že se vidáme poměrně málo a neužijí si vnuček. Po rozvodu samozřejmě chyběl v rodině otec.*

Otázka č. 11: Co Vám na soužití v nukleární rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití nukleární rodiny objevovaly?

Paní Marie: *Velkým problémem bývaly nemoci syna. Musela jsem s ním zůstat doma. To se nelíbilo v zaměstnání, protože někdo musel udělat práci za mě.*

Pan Jan: *Když byly děti malé a onemocněly, byl to vždy problém. Hlavně zpočátku, když začaly chodit do školky, byly nemocné častěji. Manželka s nimi zůstávala doma a to se moc nelíbilo v práci. Když byly děti větší, měli jsme zase obavy, když jsme byli s manželkou oba v práci a věděli jsme, že už jsou děti doma ze školy a měly jet do zájmového kroužku, že na ně nikdo nedohlídá. Naštěstí byli oba spolehliví. Ale strach, aby se jim něco nestalo, nebo něco s ostatními dětmi neprovedli, jsme měli. Ale do práce jsme oba chodit museli, spláceli jsme půjčku na opravu domu. A moc míst na výběr nebylo, aby třeba mohla manželka být už po obědě doma. Takže jsme jinou možnost neměli.*

Pan František: *No, co mi vadilo. Dřív mi to tak ani nepřišlo, když jsme vychovávali naše děti. Ale teď když sleduju vnoučata, tak mám pocit, že jak jsou osamostatněni, mají svoje pokojíčky a všechno svoje, tak se neradi o něco podělí, a ani si nijak moc nepomáhají, spíš na sebe žalují. Nejsou zvyklí, že na někoho musí brát ohled, musí se trochu přizpůsobit. Myslím, že by s tím mohli mít do budoucna problém. Už jsem to i mladým říkal. No a taky jsme viděli, že byl trochu problém u babičky, která když děda umřel, zůstala v baráku sama. Nebyla sama, protože jsme byli každý den spolu, nebylo dne, aby za ní někdo z nás nezašel, nebo ona k nám, ale byla sama na ten barák. Málo si topila, protože měla strach,*

že bude mít velké doplatky za plyn a tak podobně. Pak se to vyřešilo, protože se k ní nastěhoval syn s rodinou.

Paní Anna: Zpočátku vše fungovalo dobře. Až když se objevily rozpory s manželem, tak to bylo pro mě velmi těžké. Nejbližší rodina byla moc daleko. Neměla jsem to s kým probrat. S holkama jsem se o tom moc bavit nemohla. Navíc v tu dobu měli oba rodiče velké zdravotní problémy. Maminka brzy zemřela a nemocný tatínek zůstal v domě sám. Bylo to velice těžké období, obě jsme se sestrou těžce nesly, že musel tatínek do domova důchodců.

Otázka č. 12: Co byste na soužití v nukleární rodině změnila, aby dobře fungovalo?

Paní Marie: Na našem soužití bych neměnila nic. Bylo by ale rozhodně lepší, kdybychom bydleli blíž příbuzným.

Pan Jan: Řekl bych, že je dobře když má každá rodina svůj vlastní domov. Ale neměl by být moc daleko od širší rodiny. Taky by se měl udržovat kontakt i se vzdálenější rodinou. Zdá se mi, že v současné době jsou lidé tak nějak víc uzavření, míň se navštěvují, míň se spolu baví. Možná je to tím, že v dnešní době jsou lidé víc pracovně vytíženi, často pracují třeba až do večera, někdy i v sobotu a neděli, podle potřeby zaměstnavatele, protože se bojí, že přijdou o práci.

Pan František: Obecně by asi bylo dobré víc dbát na kontakt s příbuznými, aby třeba děti neznaly prarodiče jen z návštěv jednou nebo dvakrát za rok. Rodina by měla držet pohromadě, i když každý bydlí ve svém a někde jinde. Děti by měly vidět prarodiče stárnout a oni je zase vyrůstat. Vždycky to tak bylo a mělo by to tak být i teď. A nejen kontakt mezi vnoučaty a prarodiči, ale i mezi vzdálenější rodinou. Nakonec na koho jiného byste se chtěla obrátit, když nebudete třeba se svým mužem schopni něco zvládnout, než na své blízké? Kdo by Vám asi tak pomohl? V dnešní době. Nikomu není dobře, kdo zůstane sám. Rodina je jistota a bezpečí, prostě základ.

Paní Anna: Zpočátku, když nám soužití fungovalo dobře, bych neměnila asi nic. Manželovo náročné a zodpovědné zaměstnání a z toho časem plynoucí problémy bych asi ovlivnit nemohla. Naše manželství bych takto zachránit asi nedokázala. Z mojí strany nevím, co bych měla měnit, příčinu k rozchodu jsem nezavdala. Naopak jsem se dlouhou dobu snažila manželovy výpadky v domácnosti nahradit. Nakonec už toho ale bylo příliš mnoho, mělo to špatný vliv na nás všechny a tak se tento problém musel vyřešit.

6.3 Výsledky výzkumu a jejich interpretace

Údaje získané z rozhovorů s respondenty budou dále pro lepší přehlednost zpracovány pomocí **SWOT analýzy**.

Při analýze SWOT sledujeme čtyři charakteristické rysy – silné stránky neboli přednosti (co skupina dobře zvládá, v čem je na rozdíl od druhých lepší), slabé stránky, neboli nedostatky (co skupina nezvládá, v čem je zranitelná), příležitosti (jaké možnosti se nabízí, co by pomohlo ke zlepšení) a hrozby (nebezpečná situace, ztráta, apod.). SWOT analýza umožňuje zamyslet se nad tím, jak rozvinout silné stránky tak, abychom mohli využít příležitostí a současně odstraněním slabých stránek minimalizovat hrozby (Ward, 1995).

6.3.1 Soužití v rozšířené rodině

Silné stránky

- Nižší náklady na bydlení (společné výdaje, chov domácích zvířat, vlastní zelenina, apod.)
- Vzájemná péče, podpora a pomoc rodiny (emocionální, finanční, při výchově dětí, při nemoci a nesoběstačnosti, apod.)
- Menší ohrožení jednotlivých členů
- Pocit bezpečí, sounáležitosti
- Ohleduplnost, tolerance, láska, skromnost, úcta k lidem, zvířatům i věcem, zodpovědnost, porozumění, soucit, schopnost rozdělit se s někým, komunikace
- Výchovné vzory (manželství, péče o děti, vzájemná pomoc apod.)
- Generační sdílení (prarodiče vidí vnuky vyrůstat, děti vnímají stárnutí atd.)
- Předávání tradic, zvyků, obyčejů
- Předávání zkušeností, znalostí, dovedností

Slabé stránky

- Nedostatek prostoru
- Nedostatek soukromí

- Nutnost kompromisu
- Spolurozhodování širší rodiny
- Zátěž (např. péče o nemocné, nesoběstačné jedince)
- Nedostatek času na své vlastní zájmy (velké vytížení při pomoci v domácnosti, s hospodářstvím apod.)
- Nedostatek volného času tráveného členy rodiny společně (např. dovolená, výlety)

Příležitosti

- Samostatné byty v jednom domě nebo blízko sebe
- Možnost využití sociálních služeb v kombinaci s péčí rodiny (nemocný nemusí do zařízení, pečující nemusí přijít o zaměstnání)
- Možnost podržení pracovního místa po dobu péče o nemocného člena rodiny

Hrozby

- Patologické chování některého člena, např. alkoholismus (negativní vzor pro děti, morální újma, dluhy apod.)
- Neshody mezi manželi (např. v důsledku přílišného vměšování prarodičů do záležitostí mladé rodiny, nedostatku prostoru a soukromí)
- Ztráta zaměstnání (příjmu) z důvodu péče o nemocného člena rodiny
- Zdravotní problémy osoby dlouhodobě pečující o nemocného člena rodiny (bolesti zad, psychika)
- Ztráta kamarádů, přátel (např. nemůže s nimi na fotbal nebo do kina – pomáhá doma, hlídá sourozence)

6.3.2 Soužití v nukleární rodině

Silné stránky

- Dostatek prostoru
- Dostatek soukromí
- Samostatné rozhodování (starší generace se nevměšuje do záležitostí mladých)

- Saturace individuálních potřeb
- Absence ohrožení patologickým chováním člena širší rodiny (např. alkohol)
- Více volného času (zájmy, výlety, apod.)
- Vyšší míra seberealizace v zaměstnání (absence domácí péče o člena širší rodiny)

Slabé stránky

- Absence podpory a pomoci (hlídání dětí, péče o nemocné, apod., nutnost institucionální péče)
- Izolace (např. není s kým pohovořit o problému s partnerem)
- Vyšší náklady na bydlení, výdaje s hlídáním dětí (družina apod.)
- Absence výchovných vzorů (manželství, péče o děti, vzájemná pomoc apod.)
- Absence generačního sdílení
- Absence předávání tradic, zvyků, obyčejů
- Absence předávání zkušeností, znalostí, dovedností
- Absence tolerance, ohleduplnosti, skromnosti, úcty, zodpovědnosti a soucitu u dětí

Příležitosti

- Vlastní domácnost v blízkosti širší rodiny (hlavně rodičů – vzájemná pomoc)
- Kontakt a udržování dobrých vztahů s širší rodinou

Hrozby

- Ztráta zaměstnání, nebo neodpovídající zaměstnání (skloubení práce a péče o děti)
- Finanční problémy (pořízení bydlení apod., žena s dětmi doma – jeden plat)
- Výchova dětí přenechána institucím (rodiče pracovně vytíženi a kontakt s prarodiči malý, apod., málo společně tráveného času - odcizení)
- Absence dohledu nad dětmi po odchodu ze školy, když rodiče jsou ještě v práci (vznik závislostí, kriminalita, apod.)
- Péče o stárnoucí, nemocné členy širší rodiny přenechána institucím (odcizení, citové strádání)

7 SHRUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Na základě informací, názorů a zkušeností získaných od dotazovaných jedinců vybraných vzhledem k cíli výzkumu metodou záměrného výběru, vyhodnotíme výsledky výzkumu a odpovíme si na výzkumné otázky.

Cílem výzkumu bylo zjistit a popsat jak vybraní jedinci vnímají proměnu rodiny a rodinného života v současnosti. V jakých oblastech došlo k největším změnám a jaký to mělo a má vliv na jejich soužití v rodinách. Dále jsme zjišťovali, co je podle jejich názoru předností, či příležitostí a co naopak považují za nedostatky, či hrozby jednotlivých typů soužití (tj. nukleární a rozšířené rodiny).

Všichni respondenti se narodili, a vyrůstali v rozšířených rodinách. Ve společné domácnosti žilo většinou na malém prostoru hodně lidí z několika generací. Když si pak založili vlastní rodinu, jednalo se o rodinu nukleární, což byla velká změna v rodinném soužití. Změna nastala také v tom, že dotazovaní byli ze dvou až čtyř dětí a sami pak vychovali jen jedno nebo dvě děti, což koresponduje s demografickým vývojem. Každý typ rodinného soužití má své výhody a nevýhody. Z informací získaných při rozhovorech vyplývá, že respondenti většinou v době, kdy žili v rozšířené rodině, nevnímali tento typ soužití jako nepřijatelný, i když se samozřejmě vyskytovaly různé problémy. Výjimkou byla snad jen rozšířená rodina u pana Františka, kde se vyskytovaly velmi závažné problémy s alkoholismem jednoho člena rodiny. Jak uváděli, připadalo jim běžné, že se musí někdy uskromnit, přizpůsobit a být ohleduplní, aby soužití tolika lidí dobře fungovalo. Odpovídalo to době. Tenkrát tak žilo hodně lidí. Za normální také považovali, že si členové rodiny vzájemně pomáhají. Trochu jim ve většině případů vadilo, že nemají dostatek soukromí, ale spíše až v období dospívání. Pan Jan vnímal jako problém nedostatek volného času: *„Já jsem míval problém, když mě volali kamarádi třeba na fotbal a nemohl jsem, protože jsem měl doma nějakou práci, nebo jsem hlídal sourozence.“* Podobnou zkušenost měla i paní Anna, ale také až když byla starší. Problémem pak bylo také zajištění péče nemocným a nesoběstačným členům rodiny. Když pak respondenti žili v nukleárních rodinách, zjistili často, že sice mají dostatek místa i soukromí, ale zejména když žili dál od původních rodin, že se nemají na koho obrátit, když třeba potřebují pohlídat děti apod.

U odpovědi na otázku **„Jaké jsou výhody soužití v rozšířené rodině?“** se všichni dotazovaní vesměs shodli na tom, že je to hlavně vzájemná podpora a pomoc, kterou všichni pova-

žují za samozřejmost, jak to uvádí třeba pan Jan: *„Nejdřív pomáhali dědáčci svým dětem s domácností, nebo s výchovou vnoučat. Věnovali se jim, když rodiče neměli čas. Mohli jim předávat svoje dovednosti. Rodiče mohli chodit bez problémů do práce. Když byli dědáčci staří a potřebovali pomoc, tak jsme se o ně postarali zase my.“* Členové rozšířené rodiny jsou si blízcí, věnují si lásku, péči, více si naslouchají, a proto si také víc rozumí, nemusí se bát, že jsou na problémy sami, protože když se nějaké vyskytnou, řeší je všichni společně. Jsou k sobě ohleduplní a tolerantní, což jsou dobré vzory pro děti. Jako vzor dětem také slouží příklad rodičů a prarodičů žijících spolu v manželském svazku a vychovávajících děti. Prarodiče dětem předávají nejen zvyky, tradice, znalosti a zkušenosti, ale učí je také skromnosti a umět se rozdělit s ostatními, jak to uvedla třeba paní Anna: *„Navíc jsme měly možnost se od babičky dozvědět, jak se žilo dřív, učila nás ručním pracem jako plést, vyšívat, háčkovat, ale taky třeba vařit. Zasvětila nás i do práce na poli. Učila nás šetrnosti, vážit si svých věcí, nebýt lakomý, když je potřeba, podělit se s ostatními.“* Prarodiče vidí vnoučata vyrůstat, a děti zase vnímají běh života, stárnutí a s ním přicházející mnohdy nepříznivé změny. V neposlední řadě je výhodou také v jisté úspoře za bydlení a stravu, jak řekl pan Jan: *„Tím že bydleli společně, ušetřili taky za bydlení, hodně si sami vypěstovali, chovali domácí zvířata. Nemuseli toho tolik kupovat.“*

Na otázku **„Jaké jsou nevýhody soužití v rozšířené rodině?“** odpovídali respondenti také celkem shodně. Za největší nevýhodu považují absenci vlastního prostoru a soukromí, protože každý občas potřebuje být sám, mít klid. Dotazovaní vyrůstali v rozšířených rodinách většinou v malých domácnostech. Vzhledem k tomu, že jich žilo pohromadě hodně, museli se vždy nějak dohodnout, někdo musel ustoupit, jak uvádí třeba pan František: *„Soužití v naší širší rodině asi jako i v jiných velkých rodinách vyžadovalo ohleduplnost a toleranci. Člověk si nemůže vše udělat podle svých představ, musí se přizpůsobit podmínkám a ostatním.“* Někdy nastal problém, když se nejstarší generace příliš vměšovala do záležitostí mladých, jak řekla třeba paní Marie: *„Trochu vadilo vměšování nejstarší generace do našeho žití. Občas z toho vznikl konflikt.“* Děti měly hodně povinností, musely pomáhat doma, nebo na poli, a chyběl jim volný čas, jak řekl pan Jan: *„Mně chyběl taky čas, který bych mohl trávit podle svých představ. Chtěl jsem být víc se svými kamarády a mnohdy to nešlo.“* U některých to komplikovalo vztahy s vrstevníky, jak uvedla paní Anna: *„Někteří kamarádi, kteří neměli zvířata a pole tyto povinnosti neměli. Měli víc volného času pro sebe a na zábavu, a nám vyčítali, že se s nima chodíme málo bavit.“* Také volného času,

který by rodina trávila společně, bylo málo. Závažným problémem bylo, když se objevilo u některého člena společné domácnosti patologické chování, jak to zažil pan František: *Jediným takovým opravdu velkým problémem u nás byl alkoholismus strýce. Dotýkal se nás všech. Měli jsme o něho strach, protože přišel kolikrát potlučený. Později, když pak začal napadat dědu a babičku, že mu nechtěli dát peníze, tak už jsme se ho i báli.* Velkou komplikací pak bylo, když některý člen domácnosti onemocněl, jak vyprávěl třeba pan Jan: *„Problémem taky bylo třeba to, když matka musela na nějakou dobu odejít z práce, aby mohla pečovat o babičku, která už potřebovala pomoc. A samozřejmě její výplata chyběla.“* Tento problém ale musí řešit i nukleární rodina, s tím rozdílem, že žijí odděleně.

Také u otázky **„Jaké jsou výhody soužití v nukleární rodině?“** byly odpovědi velmi podobné. Shodovali se v tom, že největší výhodou je dostatek prostoru a soukromí, jak uvádí třeba paní Marie: *Důležité bylo a je soukromí, dostatek prostoru. Pak taky to, že nikdo další neovlivňuje chod rodiny.* Také odpadl problém s vměšováním se starší generace do záležitostí mladé rodiny, jak řekla třeba paní Anna: *„Měli jsme samostatnou domácnost a o všem jsme si rozhodovali sami.“* Významná je i saturace individuálních potřeb. A neméně důležitý je dostatek volného času, jak řekl pan Jan: *„Děti sice doma pomáhaly, ale i tak měly dost času na své zájmy, i na své kamarády, se kterými se navštěvovaly i doma.“* A týkalo se to nejen dětí, jak řekla paní Marie: *„Měli jsme také více času na sebe navzájem.“* Velkou výhodou samostatného bydlení nukleární rodiny je to, že není ovlivňována patologickým chováním některého člena větší domácnosti, jak řekl pan František: *„Co bylo na naší malé rodině lepší, bylo asi to, že jsme měli větší klid a pohodu. Naše děti nemusely být svědky problémů některého člena velké rodiny, jako to bylo u nás se strýcem.“* Rodiče sice museli využívat institucionální péči (školky, družiny apod.), ale měli zato větší možnost seberealizace v zaměstnání.

U odpovědí na otázku **„Jaké jsou nevýhody soužití v nukleární rodině?“** byla rovněž velká podobnost. Mladí manželé jsou po osamostatnění na všechno sami, jak uvádí pan Jan: *„Chyběla taková ta jistota, že je někdo další v domácnosti, kdo poradí, pomůže, pohlídá děti.“* A někdy v důsledku toho byly nemalé problémy, jak uvedl dále pan Jan: *„Když byly děti malé a onemocněly, byl to vždy problém. Hlavně zpočátku, když začaly chodit do školky, byly nemocné častěji. Manželka s nimi zůstávala doma a to se moc nelíbilo v práci.“* Mladé rodiny jsou odkázány na instituce. Děti chodí do školek, družin apod., rodina spolu tráví málo času. Méně spolu komunikují, méně si naslouchají. Děti, jejichž rodiče jsou

v zaměstnání do večera, jsou po návratu ze školy bez dozoru, a rodiče o ně mají obavy, jak řekl pan Jan: *„Když byly děti větší, měli jsme zase obavy, když jsme byli s manželkou oba v práci a věděli jsme, že už jsou děti doma ze školy a měly jet do zájmového kroužku, že na ně nikdo nedohlídí.“* Také se málo předávají tradice, zvyky, znalosti, dovednosti a zkušenosti starších generací, jak říká pan Jan: *„Bylo mi taky líto, že děti neměly dědečka, jako já, který by je třeba naučil plést na velikonoce korbáč, povykládal jim, jak to bývalo dřív, co dělávali.“* Děti se také neučí tolik skromnosti, ohleduplnosti, jak to bývalo ve větších rodinách běžné, řekl pan František: *„Ale teď když sleduju vnoučata, tak mám pocit, že jak jsou osamostatnění, mají svoje pokojíčky a všechno svoje, tak se neradi o něco podělí, a ani si nijak moc nepomáhají, spíš na sebe žalují. Nejsou zvyklí, že na někoho musí brát ohled, musí se trochu přizpůsobit.“* Chybí generační sdílení, jak si posteskl pan Jan: *„Teď už vnímám i to, že bych byl rád častěji s vnoučaty.“* Pokud se v nukleární rodině vyskytne problém, nemá se dotčený jedinec s kým poradit, jak uvedla třeba paní Anna: *„Až když se objevily rozpory s manželem, tak to bylo pro mě velmi těžké. Nejbližší rodina byla moc daleko. Neměla jsem to s kým probrat.“* Když žijí nukleární rodiny samostatně, jsou také vyšší náklady na bydlení, a to nejen u mladých, ale i u osamocených rodičů, mohou mít i finanční problémy, jak také uvedl pan František, když hovořil o své tchýni: *„Málo si topila, protože měla strach, že bude mít velké doplatky za plyn a tak podobně.“* Oddělené bydlení nukleární rodiny asi také dává menší možnost pečovat o své blízké, kteří potřebují pomoc druhé osoby, jak to uvedla např. paní Anna: *„Bylo to velice těžké období, obě jsme se sestrou těžce nesly, že musel tatínek do domova důchodců.“* Ve většině případů kontakt s širší rodinou chybí, jak řekla třeba paní Anna: *„Nejvíc nám chybělo častější setkávání se s rodinou. Bydleli jsme od sebe hodně daleko.“*

Skutečnost, že nukleární rodina je bez podpory a pomoci širší rodiny mnohem více zranitelná, potvrzuje také Keller (1995, s. 109, 110): *„Oslabení širších rodinných pout oslabilo i vitalitu užší nukleární rodiny vzápětí poté, co se z pout pracně vymanila.“*

A jaké uspořádání rodinného soužití by bylo podle respondentů to nejlepší? Všichni se shodli na nutnosti vlastního prostoru a soukromí a kontaktu se širší rodinou. Např. paní Marie uvedla: *„Ideální by bylo mít samostatné domácnosti ve velkém domě, kde by měl každý soukromí a v případě potřeby měli k sobě blízko. Dobrá by taky byla možnost v případě potřeby využít třeba pečovatelskou službu k nemocnému, když ostatní jsou v práci. Bylo by ale rozhodně lepší, kdybychom bydleli blíž příbuzným.“* Pan Jan má podobný

názor, také by považoval za ideální bydlení samostatné domácnosti blízko sebe a ještě dodal: „Možná by pomohlo, kdyby měl člověk, který na čas odejde ze zaměstnání, aby pečoval o svého blízkého, možnost se do tohoto zaměstnání vrátit a neřešil pak další problém s hledáním nového pracovního místa. Velmi podobný názor na věc má i pan František a ještě dodal: „Rodina by měla držet pohromadě, i když každý bydlí ve svém a někde jinde. Děti by měly vidět prarodiče stárnout a oni je zase vyrůstat. Vždycky to tak bylo a mělo by to tak být i teď. A nejen kontakt mezi vnoučaty a prarodiči, ale i mezi vzdálenější rodinou. Rodina je jistota a bezpečí, prostě základ.“

Rodinu za základ naštěstí považuje většina lidí, jak uvádí Možný (2002, s. 24): „Výrazná většina lidí považuje šťastný rodinný život za základ kvality svého života a jako obraz rodiny má pořad před očima tatínka, maminku a jejich děti.“

Pro přehlednost na závěr uvádíme největší rozdíly v soužití v rozšířené a nukleární rodině v tabulce.

Tabulka 3: SWOT analýza

Soužití v rozšířené rodině	Soužití v nukleární rodině
<p>Silné stránky</p> <p>Vzájemná péče, podpora a pomoc rodiny</p> <p>Pocit bezpečí, sounáležitosti</p> <p>Menší ohrožení jednotlivých členů</p> <p>Ohleduplnost, tolerance, láska, skromnost, úcta, zodpovědnost, porozumění, soucit, schopnost rozdělit se s někým, komunikace</p> <p>Výchovné vzory</p> <p>Generační sdílení</p> <p>Předávání tradic, zvyků, obyčejů</p> <p>Předávání zkušeností, znalostí, dovedností</p> <p>Nižší náklady na bydlení</p>	<p>Silné stránky</p> <p>Dostatek prostoru</p> <p>Dostatek soukromí</p> <p>Samostatné rozhodování</p> <p>Saturace individuálních potřeb</p> <p>Absence ohrožení patologickým chováním člena širší rodiny</p> <p>Více volného času</p> <p>Vyšší míra seberealizace v zaměstnání</p>

<p>Slabé stránky</p> <p>Nedostatek prostoru</p> <p>Nedostatek soukromí</p> <p>Spolurozhodování širší rodiny</p> <p>Nutnost kompromisu</p> <p>Zátěž</p> <p>Nedostatek času na své vlastní zájmy</p> <p>Nedostatek volného času tráveného členy rodiny společně</p>	<p>Slabé stránky</p> <p>Absence podpory a pomoci</p> <p>Izolace</p> <p>Absence tolerance, ohleduplnosti, skromnosti, úcty, zodpovědnosti a soucitu u dětí</p> <p>Absence výchovných vzorů</p> <p>Absence generačního sdílení</p> <p>Absence předávání tradic, zvyků, obyčejů</p> <p>Absence předávání zkušeností, znalostí, dovedností</p> <p>Vyšší náklady na bydlení, výdaje s hlídáním dětí</p>
<p>Příležitosti</p> <p>Samostatné byty blízko sebe</p> <p>Možnost využití sociálních služeb v kombinaci s péčí rodiny</p> <p>Možnost podržení pracovního místa po dobu péče o nemocného člena rodiny</p>	<p>Příležitosti</p> <p>Vlastní domácnost v blízkosti širší rodiny</p> <p>Kontakt a udržování dobrých vztahů s širší rodinou</p>
<p>Hrozby</p> <p>Patologické chování některého člena rodiny</p> <p>Neshody mezi manželi</p> <p>Ztráta zaměstnání (příjmů) z důvodu péče o nemocného člena rodiny</p> <p>Zdravotní problémy osoby dlouhodobě pečující o nemocného člena rodiny</p> <p>Ztráta kamarádů, přátel</p>	<p>Hrozby</p> <p>Ztráta zaměstnání, nebo neodpovídající zaměstnání</p> <p>Finanční problémy</p> <p>Výchova dětí přenechána institucím</p> <p>Absence dohledu nad dětmi po odchodu ze školy, kdy jsou rodiče ještě v práci</p> <p>Péče o stárnoucí, nemocné členy širší rodiny přenechána institucím</p>

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce je věnována rodině, rodinnému životu a jeho proměnám. Mezi nejvýznamnější změny v rodinném životě patří bezesporu oddělené bydlení nukleárních rodin. V úvodu je zmíněna určitá obava z těchto nastalých změn. Tuto obavu také jistým způsobem potvrdili respondenti, kteří se zúčastnili výzkumu. Z jejich odpovědí je patrné, že oddělené bydlení nukleárních rodin, které žijí mnohdy dost vzdálené od ostatních příbuzných, pro ně sice znamenají větší komfort, co se týká prostoru a soukromí, ale na druhou stranu také osamocení při řešení různých problémů. Chybí jim častější kontakt s blízkými lidmi, dětem chybí vzory. Problémy se objevují rovněž u starší generace po odchodu dětí z domova. A nemusí se jednat přímo o problém typu zajištění péče druhou osobou třeba z důvodu nemoci. Prarodiče například také těžce nesou, když se vidí se svými dětmi a vnoučaty jen občas a krátce, a cítí se osamoceni. Malý kontakt mezi rodinnými příslušníky neprospívá nikomu z nich. V horším případě může dojít až k jejich odcizení.

Je tedy velmi důležité udržovat pravidelné kontakty se členy širší rodiny, udělat si na sebe čas, zajímat se o sebe navzájem, pomáhat si. Tam, kde k sobě mají rodinní příslušníci blízko, je řešení i velkých problémů snazší, než když je na ně člověk sám. Vždyť nikoho bližšího než vlastní rodinu přece nemáme.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

- [1] BAKOŠOVÁ, Zlatica. *Sociálna pedagogika*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1994. ISBN 80-223-0817-X.
- [2] BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. 2. vydání. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2002. ISBN 80-86429-11-3.
- [3] GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Agro, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- [4] GJURIČOVÁ, Šárka, KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie: Systematické a narativní přístupy*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 80-247-0415-3.
- [5] GRECMANOVÁ, Helena, aj. *Obecná pedagogika II*. 2. vydání. Olomouc: Nakladatelství HANEX, 2003. ISBN 80-85783-24-X.
- [6] HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- [7] HÖHNE, Sylva, aj. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. Praha: VÚPSV, 2010. ISBN 978-80-7416-059-2.
- [8] HRDLIČKOVÁ, Lucie. Řešíte také generační spory? *Psychologie dnes*. 2009, č. 10, s. 12-14. ISSN 1212-9607.
- [9] JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-749-3.
- [10] KELLER, Jan. *Dvanáct omylů sociologie*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 1995. ISBN 80-85850-09-5.
- [11] KELLER, Jan. *Nedomyšlená společnost*. 4. vydání. Brno: nakladatelství DOPLNĚK, 2003. ISBN 80-7239-091-0.
- [12] KELLER, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2007. ISBN 978-80-86429-66-3.
- [13] KELLER, Jan. *Nejistota a důvěra: aneb k čemu je modernitě dobrá tradice*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2009. ISBN 978-80-7419-002-5.
- [14] KELLER, Jan, NOVOTNÝ, Petr. *Úvod do filozofie, sociologie a psychologie: Nové pohledy společenských věd*. Liberec: Dialog, 2008. ISBN 978-80-86761-81-7.

- [15] KELLER, Jan. *Pravice by chtěla vše zadarmo*. Právo, 15. ledna 2011, ročník 21/č. 12, str. 6. ISSN 1211-2119.
- [16] KOCUROVÁ, Jiřina, RABUŠIC, Ladislav ed. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova, 2006. ISBN 80-86561-93-3.
- [17] KUBÁTOVÁ, Helena. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0.
- [18] KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- [19] MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1056-6.
- [20] MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- [21] MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- [22] MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál, 2002a. ISBN 80-7178-624-1.
- [23] MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 2. vydání. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2002b. ISBN 80-86429-05-9.
- [24] MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- [25] PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2007. ISBN 978-80-86429-63-2.
- [26] RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2001. ISBN 80-86429-01-6.
- [27] RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost stárne*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1155-6.
- [28] ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: PAIDO, 1998. ISBN 80-85931-48-6.

- [29] SATYROVÁ, Virginia. *Kniha o rodině*. Praha: Nakladatelství Práh, 1994. ISBN 80-901325-0-2.
- [30] ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára, a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [31] ŠUBRT, Jiří, aj. *Soudobá sociologie III: Diagnózy soudobých společností*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1486-1.
- [32] TUČEK, Milan, aj. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2003. ISBN 80-86429-22-9.
- [33] VESELÁ, Jana. *Sociologie*. 2. vydání. Pardubice: Univerzita, 2002. ISBN 80-7194-479-3.
- [34] WARD, Michalel. *50 základních manažerských technik*. Praha: MANAGEMENT PRESS, 1998. ISBN 80-85943-59-X.
- [35] Zákon č. 94/1963 Sb., ze dne 4. prosince 1963, *o rodině*, v platném znění.

Internetové zdroje

- BURCIN, Boris, KUČERA, Tomáš. *Prognóza populačního vývoje české republiky na období 2008 – 2070* [online]. Praha: Ministerstvo financí ČR, 2010 [cit. 20. 2. 2011]. URL: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Prognóza_2010.pdf
- Obyvatelstvo* [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 20. 2. 2011]. URL: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zakladni_udaje_o_ceske_republice

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Apod. A podobně.

ČR Česká republika.

Např. Například.

N. l. Našeho letopočtu.

Popř. Popřípadě.

S. Strana.

Tzv. Takzvaně.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny	41
Tabulka 2: Demografický vývoj v ČR	42
Tabulka 3: SWOT analýza	77

SEZNAM PŘÍLOH

P I Rozhovor č. 1 s paní Marií

P II Rozhovor č. 2 s panem Janem

P III Rozhovor č. 3 s panem Františkem

P IV Rozhovor č. 4 s paní Annou

PŘÍLOHA P I: ROZHOVOR Č. 1 S PANÍ MARIÍ

Datum: 2. dubna 2011

Začátek rozhovoru: 10.23

Ukončení rozhovoru: 10.42

Paní Marie, chtěla bych Vás požádat o rozhovor na téma soužití v rozšířené rodině a v nukleární rodině (to je v rodině složené jen z rodičů a jejich dětí). Zajímaly by mně Vaše zkušenosti a Vaše názory. Získané údaje využiji pouze pro svou bakalářskou práci na téma „Rodina a její proměny v současnosti“. Souhlasíte prosím s rozhovorem, jeho zaznamenáním a zpracováním získaných údajů v mé bakalářské práci?

Ano souhlasím.

Děkuji.

Nejprve bych Vás požádala o popis Vaší původní rodiny.

- 1) Jaké byly socioekonomické poměry ve Vaší původní rodině, ve které jste vyrůstala jako dítě? (tj. počet členů rodiny, jejich věk, vzdělání, zaměstnání, zdraví, materiální zabezpečení, způsob života)

Narodila jsem se v roce 1951 v malém městě. Tam jsem taky vyrůstala. Mamince bylo dvacet šest let, tatínkovi bylo čtyřicet a už jsem byla jejich druhé dítě. Sestra se narodila o rok dříve, zhruba rok po svatbě rodičů. Bydleli jsme v rodinném domku se zahradou. Nejprve v podnájmu, později rodiče tento domek odkoupili. Nebyl velký, ale postupně ho opravovali a přistavěli. Žila s námi ještě babička – maminka maminky. Ta se k nám přistěhovala po smrti dědečka, když mi bylo asi šest let. Místa jsme měli málo, babička přespávala v kuchyni a rodiče s námi ve světnici. Až později, když byla hotová přístavba, měla babička, která už v tu dobu byla nemocná, svůj pokojík. Jako rodina jsme se večer všichni scházeli, televize ještě nebyla, takže jsme si měli čas v klidu popovídat, řešit problémy. Často jsme se scházeli s příbuznými z mamince strany, kteří bydleli nedaleko. S rodinou z tatínkovy strany, jsme se setkávali pravidelně jednou za rok. Bydleli totiž na druhém konci republiky. Také jsme se často vzájemně navštěvovali se sousedy. Maminka vychodila odbornou školu pro ženské povolání a pak pracovala jako sociální pracovníce v Okresní péči o mládež a děti. Později pracovala v jeslích. Tatínek vystudoval ob-

chodní akademii a pracoval jako úředník na důchodovém kontrolním úřadě. Po změně režimu musel odejít a začal pracovat jako skladník. Babička už nepracovala, byla nemocná. Já jsem vystudovala střední ekonomickou školu a pak jsem pracovala jako účetní. Sestra vystudovala střední zdravotnickou školu a pak pracovala v nemocnici. Žili jsme jako průměrná rodina, na rozhazování jsme neměli. Navíc průběžně se opravoval dům, do kterého jsme postupně investovali veškeré úspory. Naštěstí jsme byli vcelku zdraví, takže jsme si hodně udělali sami. Až v roce 1971 onemocněl a záhy zemřel tatínek, a na určitou dobu se nám zhroutil svět. Život šel ale dál. Sestře, která s námi ještě nějakou dobu, než její manžel dostavěl dům, bydlela, se narodila dcera. Takže jsme se s maminkou snažily sestře s malou pomáhat.

2) Kdo byl ve Vaší původní rodině autoritou?

Autoritou v naší rodině byla maminka, ale hodně ji ovlivňovala babička. Někdy by se spíš dalo říct, že byla autoritou babička. Babička pocházela z rolnické rodiny. Těžce se jim žilo, a proto byla až příliš šetrná. Byla také silně věřící, což hodně ovlivňovalo chod rodiny. V neděli se proto u nás nesmělo pracovat. Omezovalo nás to hlavně při opravě domu, práci na zahradě a podobně. Tenkrát ještě byly pracovní soboty a volného času bylo málo. Nejvíce to vadilo tatínkovi a často to končilo hádkami.

3) Kolik Vás bylo sourozenců a jak jste vyrůstali?

Měla jsem o rok starší sestru. Vycházely jsme spolu dobře, i když někdy jsme se spolu i pobily. Vzájemně jsme si ale vždycky pomáhaly, jak ve školních povinnostech, tak při domácí práci. Všechno jsme spolu probíraly, řešily jsme spolu svoje různé problémy, když rodiče neměli čas, nebo když to bylo něco, co jsme s nimi nechtěly řešit.

4) Jaké vztahy byly ve Vaší původní rodině?

Vztahy v rodině byly vcelku dobré. Vždycky jsme se nějak domluvili, někdo musel ustoupit, ale že by byl někdo až tak moc dominantní, že by se mu ostatní museli ve všem podřizovat, to zas ne. Babička rodičům pomáhala v domácnosti, s prací na zahradě i s naší výchovou. Nám se to někdy moc nelíbilo, protože se nás až příliš snažila vést k náboženství. Třeba nám předčítala z bible, ale my jsme měly zájem spíš o pohádky. Ale na druhou stranu jsme měly vždycky navařeno, i když byli rodi-

če v práci. Nemusely jsme chodit do družiny, doma jsme udělaly úkoly a mohly jsme ven. Později, když jsme už byly starší a zdravotní stav babičky byl špatný, tak se situace v rodině obrátila a o babičku jsme se starali zase my.

5) Jaké se vyskytovaly ve Vaší původní rodině problémy?

Problémy nastávaly vměšováním babičky do našeho života. Vadily jí některé návštěvy, vadilo jí, když jsme se chtěli bavit, třeba zajít na ples. Pro ni byla podstatná jenom práce a víra. Když se pak zhoršilo onemocnění babičky, a její stav vyžadoval trvalou péči, nastal rodičům problém. Oba pracovali, a proto museli požádat o pomoc s péčí o babičku, v době kdy nikdo z nás nebyl doma, svou dobrou kamarádku ze sousedství.

Ted' bych Vás požádala o popis Vaší nukleární rodiny.

1) Jaké socioekonomické poměry byly (jsou) v rodině, kterou jste si sama založila?

V šestadvaceti letech jsem se vdala a odstěhovala se k manželovi do 100 km vzdáleného města, kde žijeme dosud v jeho vlastním rodinném domku s menší zahrádkou. Dům zdědil po svých rodičích, kteří zemřeli už před naším seznámením. I tady jsem si našla hned zaměstnání. Nastoupila jsem na finanční úřad, kde jsem pracovala až do nástupu na mateřskou dovolenou. Po jejím skončení jsem začala pracovat jako účetní. V tomto oboru pracuji dosud. Manžel je o pět let starší, je vyučený soustružníkem. Pracoval jako kooperátor ve strojírenském závodě, teď pracuje ve stejné profesi v soukromé strojírenské firmě. V roce 1985, když mi bylo čtyřiatřicet let, se nám narodil syn. Na jeho výchovu jsme byli s manželem sami, protože manželovi rodiče již nežili. Moje maminka už byla vdova, a pořád ještě pracovala a navíc bydlela daleko. Syn chodil ráno i odpoledne do družiny, když onemocněl, musela jsem s ním zůstat doma, a to se někdy nelíbilo v práci. Celkem jsme ale toto období s menšími problémy zvládli. Se zdravím jsme žádné závažnější problémy neměli. Zabezpečení jsme byli celkem dobře. Měli jsme auto a tak jsme často jezdili na výlety, navštěvovali jsme rodinu a známé. Pravidelně jsme jezdili na dovolenou, někdy po republice, někdy do zahraničí.

2) Kdo byl (je) ve Vaší rodině autoritou?

V naší rodině není nikdo vyloženě autoritou. Rozhodujeme a problémy řešíme většinou po společné domluvě. Při výchově syna jsem byla přísnější já, tatínka víc ukecával.

3) Kolik máte dětí a jak vyrůstaly?

Mám jednoho syna. Život dětí jeho generace ve velkém městě je jiný, než byl za nás a ještě na malém městě. Neměl v porovnání s námi žádné velké povinnosti. Zajímala ho hlavně televize, potom počítač, hry a tak podobně. Vystudoval střední strojírenskou školu. Velké problémy nastaly, když hledal práci. Dlouho se mu to nedařilo, byl na úřadu práce. Pracoval v několika firmách. Někdy se stalo, že pracoval, ale výplata se zpozdila, nebo byla podstatně nižší, než bylo dohodnuto. Jiná firma zkrachovala, další propouštěla. Nynější zaměstnání se zdá být lepší, ale kdo ví na jak dlouho. Asi před měsícem se syn odstěhoval se svou přítelkyní, do podnájmu nedaleko našeho bydliště. Chodí spolu již čtyři roky, ale do společného bydlení se mu nechtělo. Vyhovovalo mu, že doma měl vše připraveno, navařeno, uklizeno, vypráno a nemusel se o nic starat. Svatbu ani děti zatím neplánují. Užívají si života. Hodně cestují, chodí za kulturou a sportují.

4) Jaké jste měli (máte) vztahy ve Vaší rodině?

Vztahy v naší rodině jsou celkem dobré, po odstěhování syna si nyní zvykáme na nový život ve dvou. Za maminkou do místa mého původního bydliště stále pravidelně jezdíme. Setkáváme se tady i se sestrou a její rodinou. Vycházíme spolu všichni velmi dobře. Manžel má jen jednu sestru. S ní a její rodinou se setkáváme jenom občas.

5) Jaké se vyskytovaly (vyskytují) ve Vaší rodině problémy?

Velkým problémem bylo zajištění hlídání syna, když byl nemocný, nebo když jsme si chtěli s manželem někam vyjít. Máme ale dobré sousedy, se kterými si v případě nouze pomáháme. Občas jsem se dostala do situace, kdy jsem si potřebovala promluvit s někým blízkým mimo členy své domácnosti a tak jsem to řešila alespoň telefonicky se sestrou.

A nyní bych se Vás zeptala na Vaše názory a zkušenosti se soužitím v rozšířené rodině a v nukleární rodině.

13) V čem spatřujete největší hodnotu Vaší původní rodiny?

V naší rodině jsme si byli všichni velmi blízcí, vzájemně jsme si pomáhali a každý problém jsme se snažili společně vyřešit. To bych považovala asi za největší hodnotu rozšířené rodiny.

14) Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v rozšířené rodině specifické?

Hlavně tím, že na malém prostoru společně žilo hodně členů domácnosti. Ale také například tím, že členové nejstarší generace měli snahu řídit celou rodinu.

15) Co soužití v rozšířené rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?

Výhodou byla nějaká finanční úspora za chod domácnosti. Pak taky vzájemná výpomoc při práci, ale taky když byly děti nemocné, nebo naopak pomoc starším členům rodiny. Mladí přebírali zkušenosti, znalosti i dovednosti od starší generace.

16) Co Vám v soužití v rozšířené rodině chybělo?

Chyběl hlavně vlastní prostor a soukromí.

17) Co Vám na soužití v rozšířené rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití rozšířené rodiny objevovaly?

Trochu vadilo vměšování nejstarší generace do našeho žití. Občas z toho vznikl konflikt. Vážným problémem pak taky bylo zajištění péče o nejstarší členy rodiny, když už potřebovali trvalou péči.

18) Co byste na soužití v rozšířené rodině změnila, aby dobře fungovalo?

Ideální by bylo mít samostatné domácnosti ve velkém domě, kde by měl každý soukromí a v případě potřeby měli k sobě blízko. Dobrá by taky byla možnost v případě potřeby využít třeba pečovatelskou službu k nemocnému, když ostatní jsou v práci.

19) V čem spatřujete největší hodnotu Vaší nukleární rodiny?

Nejdůležitější bylo a je naše vzájemné porozumění, podpora a pomoc. Víme, že se můžeme jeden na druhého spolehnout.

20) Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v nukleární rodině specifické?

Specifické pro moji rodinu bylo hlavně to, že jsme sami, zařídili jsme si vše podle svých představ a samozřejmě taky finančních možností.

21) Co soužití v nukleární rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?

Důležité bylo a je soukromí, dostatek prostoru. Pak taky to, že nikdo další neovlivňuje chod rodiny. Měli jsme také více času na sebe navzájem. Syn nemusel tolik vypomáhat v domácnosti a měl tak víc času na své zájmy a koníčky.

22) Co Vám v soužití v nukleární rodině chybělo?

Nedostatkem byla nedostupnost babiček v případě potřeby hlídání syna.

23) Co Vám na soužití v nukleární rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití nukleární rodiny objevovaly?

Velkým problémem bývaly nemoci syna. Musela jsem s ním zůstat doma. To se nelíbilo v zaměstnání, protože někdo musel udělat práci za mě.

24) Co byste na soužití v nukleární rodině změnila, aby dobře fungovalo?

Na našem soužití bych neměnila nic. Bylo by ale rozhodně lepší, kdybychom bydleli blíž příbuzným.

Děkuji.

PŘÍLOHA P II: ROZHOVOR Č. 2 S PANEM JANEM

Datum: 4. dubna 2011

Začátek rozhovoru: 18.43

Ukončení rozhovoru: 19.10

Pane Jane, chtěla bych Vás požádat o rozhovor na téma soužití v rozšířené rodině a v nukleární rodině (to je v rodině složené jen z rodičů a jejich dětí). Zajímaly by mě Vaše zkušenosti a Vaše názory. Získané údaje využiji pouze pro svou bakalářskou práci na téma „Rodina a její proměny v současnosti“. Souhlasíte prosím s rozhovorem, jeho zaznamenáním a zpracováním získaných údajů v mé bakalářské práci?

Ano souhlasím.

Děkuji.

Nejprve bych Vás požádala o popis Vaší původní rodiny.

- 1) Jaké byly socioekonomické poměry ve Vaší původní rodině, ve které jste vyrůstal jako dítě? (tj. počet členů rodiny, jejich věk, vzdělání, zaměstnání, zdraví, materiální zabezpečení, způsob života)

Vyrůstal jsem ve větší rodině. Bylo nás doma celkem osm. Bydleli jsme na vesnici v domě rodičů otce, společně s nimi. I když byl dům docela velký, měli jsme společnou kuchyň, dědáčci měli jeden pokoj a rodiče se mnou taky jeden pokoj. Později se přistavěly ještě dvě místnosti. Narodil jsem se v roce 1947, asi rok po svatbě rodičů. Matce bylo dvacet let a otci čtyřadvacet let. O šest let později se narodil bratr, tři roky po něm druhý bratr, a když jsem měl dvanáct roků, tak se narodila ještě sestra. Otec vychodil měšťanku a pracoval jako traktorista u nás v družstvu. Matka vychodila dvouletou školu zaměřenou na přípravu na ženská povolání. Byla s námi doma, a někdy taky chodila vypomáhat do družstva. I prarodiče ještě nějaký čas pracovali v družstvu, pak vypomáhali v domácnosti. U domu jsme měli kousek pole a zahradu, kde jsme měli ovocné stromy a zeleninu. Chovali jsme taky prase, králíky, slepice a kačeny. Musel jsem doma hodně pomáhat. Hlavně v létě. Otec byl v družstvu, matka se starala o sourozence. Musel jsem obstarat zvířata, pomáhat se stařečkama na zahradě. Když mi bylo deset let, náhle zemřel na selhání srdce dědeček. Matka začala chodit do práce, tak jsem se musel starat taky o mladší

sourozence. Pak měla babička mozkovou mrtvici. Od té doby měla problémy s pohybem a museli jsme jí hodně pomáhat. Zemřela asi za dva roky. Nouzí jsme nikdy netrpěli, hlavně proto, že jsme chovali zvířata a měli pole a zahradu. Hodně jsme se nadřeli. Neměli jsme moc volného času na zábavu. Napřed byly povinnosti.

2) Kdo byl ve Vaší původní rodině autoritou?

Autoritou byl u nás v rodině můj otec. Měli jsme přísnou výchovu. A to i ze strany matky. Pohádky mi vyprávěli spíš dědáci, kteří si na mě vždycky našli čas.

3) Kolik Vás bylo sourozenců a jak jste vyrůstali?

Byli jsme čtyři sourozenci. Já jsem byl nejstarší. Jeden bratr byl o šest let mladší, druhý o devět let a sestra o dvanáct let. Protože já jsem byl nejstarší, tak jsem musel doma hodně pomáhat. Pak jsem se musel starat i o sourozence. Měl jsem málo času na to jít si třeba s klukama zahrát fotbal. A když už jsem mohl jít ven, tak jsem si musel vzít třeba sestru v kočárku s sebou. To mně dost vadilo. Sourozenci to měli snazší. Nemuseli ani tolik pomáhat doma, ani nemuseli nikoho hlídat a měli čas na svoje zájmy. Naše vztahy se sourozenci byly dobré. Já jsem vystudoval střední zemědělsko-technickou školu, jeden bratr se vyučil opravářem zemědělských strojů, druhý bratr studoval na strojně průmyslovce a sestra studovala na ekonomické škole.

4) Jaké vztahy byly ve Vaší původní rodině?

I když nás žilo pohromadě hodně, tak jsme vycházeli docela dobře. Otec i matka byli přísní. Dědáci byli zase velmi hodní. Proto u nás asi nebyly nikdy žádné rozpře a hádky. Dědáci pomáhali rodičům, s čím bylo třeba. Já jsem si za nimi chodil často popovídat. Když byli staří, a objevily se zdravotní problémy, pomáhali jsme zase my jim.

5) Jaké se vyskytovaly ve Vaší původní rodině problémy?

Větší problémy se vyskytly, až když nežil dědeček a babička byla po mrtvici. Rodiče oba pracovali a sourozenci byli ještě malí. Měli jsme hodně práce kolem domácnosti pole a zvířat, a starali jsme se o babičku, která potřebovala pomoc. Bylo to velice náročné období. Rodiče byli hodně vytížení a matka musela nějakou dobu zůstat doma. Jen když jsme to zvládali, tak šla občas na výpomoc do družstva. Po

babiččině smrti se matka vrátila do práce. Prarodiče nám ale velice chyběli. Já jsem byl zvyklý si s nimi chodit povídat, svěřoval jsem se jim.

Ted' bych Vás požádala o popis Vaší nukleární rodiny.

- 1) Jaké socioekonomické poměry byly (jsou) v rodině, kterou jste si sám založil?

Už čtyřicet dva roků žijeme se ženou ve spokojeném manželství. Samozřejmě, že jsme museli překonat nějaké těžkosti a neměli to někdy jednoduché, ale společně jsme to zvládli a zvládáme to dál. Máme syna, který se narodil v roce 1971, dva roky po svatbě, a o čtyři roky později se nám narodila dcera. Po svatbě jsme se s manželkou nastěhovali do starého domu po bábince z matčiny strany a začali jsme s jeho opravou. Spravovali jsme ho několik let, hodně vlastními silami, podle finančních a taky časových možností. V tomto domě jsme měli dostatek místa všichni. Děti měly svůj pokoj. U domu jsme měli zahradu. Já jsem pracoval v družstvu, manželka byla doma se synem a pak s dcerou. Potom začala pracovat jako kuchařka v základní škole. I když jsme oba pracovali, hodně peněz nás stála oprava domu, takže jsme žili skromně. Dětem jsme ale vždy dali vše potřebné.

- 2) Kdo byl (je) ve Vaší rodině autoritou?

Autoritou v rodině jsem byl vždy já. Všechno jsem zařizoval a organizoval. Samozřejmě jsme se s manželkou radili.

- 3) Kolik máte dětí a jak vyrůstaly?

Máme syna a dceru. Výchovu měli přísnou, ale ne nijak přehnaně. Museli doma pomáhat, ale měli čas i na své koníčky. Chodili do různých kroužků, chodili ven s kamarády, nebo se s nimi vzájemně navštěvovali. Vztahy měli mezi sebou dobré. Tak jako všude v jiných rodinách se pošťuchovali, ponadávali si, někdy se i pobili. Ale taky si vzájemně pomáhali. Ani jednoho jsme před druhým neupřednostňovali, byli si rovni. Syn vystudoval střední zemědělskou školu a dcera ekonomickou školu.

- 4) Jaké jste měli (máte) vztahy ve Vaší rodině?

I když jsem byl přísný a uměl jsem zakřičet, řekl bych, že vztahy jsme měli a máme dobré. Vždy jsme si vzájemně pomáhali, podporovali se a věděli jsme, že se na sebe můžeme spolehnout. A to platí pořád, i když už děti mají vlastní rodiny. Bydlíme od sebe docela daleko, ale pravidelně se setkáváme. Ted' už i s vnoučaty.

5) Jaké se vyskytovaly (vyskytují) ve Vaší rodině problémy?

Problémy se taky vyskytly, jako snad v každé rodině. U nás to bylo hlavně v době, kdy jsme se odstěhovali do vlastního domu, který jsme opravovali, a narodil se nám syn. Neměli jsme moc peněz, tak jsme se snažili si hodně udělat sami. Potřebovali jsme pohlídat syna, když i manželka pomáhala na stavbě, ale neměli jsme babičky, které by nám pomohly. Manželčini rodiče už nežili. Moje matka už byla vdova a měla doma ještě moje sourozence, o které se starala. Občas nám vypomohla s hlídáním tetička, která bydlela nedaleko, ale jinak jsme si museli pomoci sami. Zpočátku jsme neměli moc času na to být spolu, popovídat si, nebo si někam si zajet na výlet. Byli jsme dost vyčerpaní jak fyzicky, tak finančně. Ale po dokončení oprav domu, když jsme se z toho trochu dostali, tak jsme si to začali vynahrazovat. Stýkali jsme se více s rodinou, i vzdálenější. Vídali jsme se minimálně o vánocích, velikonocích a podobně. S některými častěji.

A nyní bych se Vás zeptala na Vaše názory a zkušenosti se soužitím v rozšířené rodině a v nukleární rodině.

1) V čem spatřujete největší hodnotu Vaší původní rodiny?

Rodiče mi dali život. Spolu s prarodiči mi věnovali péči, lásku, vychovali mě. Naučili mě taky různým dovednostem. Třeba děda mě učil vyřezávat ze dřeva, plést korbáč na velikonoce a podobně. Viděl jsem v naší velké rodině vzájemnou pomoc mezi rodiči a prarodiči a bral jsem to jako samozřejmost. Vedli mě taky k zodpovědnosti a úctě k druhým. To dnes spouště lidí chybí.

2) Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v rozšířené rodině specifické?

Asi nejvíc tím, že spolu žilo hodně lidí v domácnosti a museli se vždy nějak dohodnout, museli být ohleduplní, někdo musel ustoupit.

3) Co soužití v rozšířené rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?

Nejdřív pomáhali dědáci svým dětem s domácností, nebo s výchovou vnoučat. Věnovali se jim, když rodiče neměli čas. Mohli jim předávat svoje dovednosti. Rodiče mohli chodit bez problémů do práce. Když byli dědáci staří a potrebovali pomoc, tak jsme se o ně postarali zase my. Tím že bydleli společně, ušetřili

taky za bydlení, hodně si sami vypěstovali, chovali domácí zvířata. Nemuseli toho tolik kupovat.

- 4) Co Vám v soužití v rozšířené rodině chybělo?

Nejvíce asi chybělo místo, kde bychom měli svoje soukromí. Občas každý potřebuje být sám, mít svůj klid. A toho moc v takových rodinách, kde žije v jedné domácnosti více generací, není. Mně chyběl taky čas, který bych mohl trávit podle svých představ. Chtěl jsem být více se svými kamarády a mnohdy to nešlo.

- 5) Co Vám na soužití v rozšířené rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití rozšířené rodiny objevovaly?

Aby tak velká domácnost v klidu fungovala, je nutná dohoda, nějaký kompromis. Pokaždé musí někdo ustoupit. Pokud je to vzájemné, tak je to v pořádku. Pokud ustupuje pořád jen někdo, tak to moc dobré není. U nás to bylo tak, že prarodiče se tak víceméně podřizovali přáním rodičů. Asi pro klid v rodině. Problémem taky bylo třeba to, když matka musela na nějakou dobu odejít z práce, aby mohla pečovat o babičku, která už potřebovala pomoc. A samozřejmě její výplata chyběla. Já jsem míval problém, když mě volali kamarádi třeba na fotbal a nemohl jsem, protože jsem měl doma nějakou práci, nebo jsem hlídal sourozence.

- 6) Co byste na soužití v rozšířené rodině změnil, aby dobře fungovalo?

Kdyby byla možnost mít dva samostatné domy vedle sebe, aby měla každá rodina svoje místo, svůj klid, to by podle mě pomohlo. Když by potřebovali jedni nebo druzí pomoc, neměli by k sobě daleko. Možná by pomohlo, kdyby měl člověk, který na čas odejde ze zaměstnání, aby pečoval o svého blízkého, možnost se do tohoto zaměstnání vrátit a neřešil pak další problém s hledáním nového pracovního místa.

- 7) V čem spatřujete největší hodnotu Vaší nukleární rodiny?

Za nejdůležitější považuju vzájemnou lásku, úctu a důvěru. Je velice důležité vědět, že někde patříš, pro někoho žiješ.

- 8) Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v nukleární rodině specifické?

Hlavně tím, že jsme sice měli svoje soukromí, sami si rozhodovali o svých záležitostech, ale na druhou stranu jsme byli s manželkou na všechno sami. Neměli jsme žádnou podporu a pomoc od širší rodiny. Někdy chyběly peníze, někdy rada, nebo třeba pomoc s hlídáním dětí.

- 9) Co soužití v nukleární rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?

Ve své domácnosti jsme měli všichni dost místa i dost soukromí. Nikdo se nemusel omezovat kvůli ostatním. Děti sice doma pomáhaly, ale i tak měly dost času na své zájmy, i na své kamarády, se kterými se navštěvovaly i doma. To v naší původní rodině tak nebývalo. Udělali jsme si všechno tak, jak jsme potřebovali. Mohli jsme s dětmi zajet na výlet. To jsem za mého dětství neznal, rodiče byli vytíženi zaměstnáním, prací na poli a na zahradě, kolem zvířat. Později péčí o nemocnou babičku. Takže jsme se nijak moc nevzdalovali z domu.

- 10) Co Vám v soužití v nukleární rodině chybělo?

Chyběla taková ta jistota, že je někdo další v domácnosti, kdo poradí, pomůže, pohlídná děti. Bylo mi taky líto, že děti neměly dědečka, jako já, který by je třeba naučil plést na velikonoce korbáč, povykládal jim, jak to bývalo dřív, co dělávali. Teď už vnímám i to, že bych byl rád častěji s vnoučaty. V tom to bylo ve velkých rodinách lepší, byli pořád spolu, viděli je vyrůstat. My se sice pravidelně scházíme s dětmi i vnoučaty, ale občas, když se déle nevidíme, je mi po nich smutno.

- 11) Co Vám na soužití v nukleární rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití nukleární rodiny objevovaly?

Když byly děti malé a onemocněly, byl to vždy problém. Hlavně zpočátku, když začaly chodit do školky, byly nemocné častěji. Manželka s nimi zůstávala doma a to se moc nelíbilo v práci. Když byly děti větší, měli jsme zase obavy, když jsme byli s manželkou oba v práci a věděli jsme, že už jsou děti doma ze školy a měly jet do zájmového kroužku, že na ně nikdo nedohlídí. Naštěstí byli oba spolehliví. Ale strach, aby se jim něco nestalo, nebo něco s ostatními dětmi neprovedli, jsme měli. Ale do práce jsme oba chodit museli, spláceli jsme půjčku na

opravu domu. A moc míst na výběr nebylo, aby třeba mohla manželka být už po obědě doma. Takže jsme jinou možnost neměli.

12) Co byste na soužití v nukleární rodině změnil, aby dobře fungovalo?

Řekl bych, že je dobře když má každá rodina svůj vlastní domov. Ale neměl by být moc daleko od širší rodiny. Taky by se měl udržovat kontakt i se vzdálenější rodinou. Zdá se mi, že v současné době jsou lidé tak nějak víc uzavření, míň se navštěvují, míň se spolu baví. Možná je to tím, že v dnešní době jsou lidé víc pracovní vytíženi, často pracují třeba až do večera, někdy i v sobotu a neděli, podle potřeby zaměstnavatele, protože se bojí, že přijdou o práci.

To je všechno. Děkuji Vám.

PŘÍLOHA P III: ROZHOVOR Č. 3 S PANEM FRANTIŠKEM

Datum: 5. dubna 2011

Začátek rozhovoru: 18.02

Ukončení rozhovoru: 18.54

Pane Františku, chtěla bych Vás požádat o rozhovor na téma soužití v rozšířené rodině a v nukleární rodině (to je v rodině složené jen z rodičů a jejich dětí). Zajímaly by mně Vaše zkušenosti a Vaše názory. Získané údaje využiji pouze pro svou bakalářskou práci na téma „Rodina a její proměny v současnosti“. Souhlasíte prosím s rozhovorem, jeho zaznamenáním a zpracováním získaných údajů v mé bakalářské práci?

Ano souhlasím.

Děkuji.

Nejprve bych Vás požádala o popis Vaši původní rodiny.

- 1) Jaké byly socioekonomické poměry ve Vaší původní rodině, ve které jste vyrůstal jako dítě? (tj. počet členů rodiny, jejich věk, vzdělání, zaměstnání, zdraví, materiální zabezpečení, způsob života)

Narodil jsem se v roce 1948. Rodiče se brali, když bylo matce 19 let a otci 25 let. První dítě, sestra, se narodila asi dva roky po svatbě, o rok později jsem se narodil já, a dva roky po mně ještě bratr. Bydleli jsme na vesnici v domě s malým hospodářstvím, odkud pocházel otec. Bylo nás v domě celkem osm. Tři děti, rodiče, prarodiče a strýc – otcův bratr. Setkávali jsme se i s ostatními vzdálenějšími příbuznými. I když s některými jen o pohřbech. Místa jsme moc neměli. Vybavení jsme doma měli na tu dobu běžné. Kuchyň byla velká a sloužila taky jako dnešní obývací. Měli jsme ji společnou a tam jsme se všichni scházeli. Děda s babičkou měli svůj pokoj, a my s rodiči také jednu místnost. Až když jsme byli větší, měli jsme svůj pokoj v podkroví. Později se přistavěly ještě dvě místnosti a koupelna. Strýc měl místnost po prababičce. Byl vyučený tesař a pracoval na stavbách. Často nebyval doma. Matka byla vyučená švadlena. Nějakou dobu šila, pak taky prodávala v obchodě. Otec byl vyučený stolař, stejně jako děda a pracoval ve stolařské dílně. Babička uklízela ve škole. Po finanční stránce jsme se měli celkem dobře, rodiče pracovali, zpočátku i děda s babičkou. Když už pak byli doma, tak se starali o nějaké ty zvířa-

ta a o záhumenku. Napřed jsme mívali i prasata a kačeny, potom už jenom slepice a pár králíků. Se zdravím jsme na tom byli docela dobře. Děda zemřel v pětasedmdesáti na infarkt. Babička dědu přežila o deset let, ale poslední tři roky měla po prodělané mozkové mrtvici problémy s pohybem a rodiče jí pomáhali.

2) Kdo byl ve Vaší původní rodině autoritou?

Autoritou v rodině byl zpočátku děda, později když zestárnul, pak otec. Oba byli dominantní, ale děda byl přísnější. Otec jednal spíše až po dohodě s ostatními, hlavně s matkou. Snažil se najít řešení, které by bylo pro všechny co nejpříjemnější.

3) Kolik Vás bylo sourozenců a jak jste vyrůstali?

Byli, nebo jsme tři. Mám o dva roky mladšího bratra a o rok starší sestru. Se sourozenci jsme vždycky vycházeli dobře. Někdy jsme se taky pohádali, někdy jsme dělali sestře schválnosti – donesli jsme jí třeba žábu a ona strašně pištěla, ale vždycky jsme si pomáhali. Když byl nějaký průšvih, nebo problém, tak jsme drželi při sobě. S rodiči jsme tenkrát na dovolené nejezdili, tak jak je to běžné dnes. Byli jsme ale na táboře, nebo jsme jezdili na prázdniny ke kmotřence. Sestra vystudovala ekonomickou školu. Bratr se vyučil stolařem. Já jsem vystudoval průmyslovku.

4) Jaké vztahy byly ve Vaší původní rodině?

Mimo problémů se strýcem, který pil, bylo naše společné bydlení ve velké rodině docela dobré. Babička s dědou i maminka s otcem měli spokojené manželství, chovali se k sobě i k nám pěkně. Měli jsme svůj pokoj, takže jsme měli i kousek soukromí. Byli jsme zvyklí pomáhat si, rozdělit se s ostatními a byli jsme taky skromnější než dnešní děti. Společně jsme dělali na poli nebo na záhumence i kolem zvířat a domácnosti. Sestra víc pomáhala v domácnosti. Já s bráchou jsme pomáhali spíš na poli. Děda a otec byli přísnější, jednali s námi už ve školním věku jako s chlapama, babička a maminka nás měly pořád za malé kluky. Když jsme měli nějaký problém, tak jsme ho řešili společně. K rodičům i prarodičům jsme měli úctu. Nebáli jsme se nikomu z nich se svěřit. Hodně věcí jsme spolu probírali, protože jsme si důvěřovali. Věděli jsme, že patříme k sobě a můžeme se na sebe spolehnout.

5) Jaké se vyskytovaly ve Vaší původní rodině problémy?

Zpočátku jsme spolu žili všichni bez nějakých větších problémů. Až jsem byl starší, bylo mi asi tak devět nebo deset let tak začal mít strýc problémy s alkoholem. Nadával rodičům, prarodičům i nám. Často u nás bývaly hádky. Někdy se s naším otcem poprali, když otec musel zakročit, protože strýc napadal prarodiče. Chyběly mu peníze, nadělal si taky nějaké dluhy. Když měl přijet ze stavby domů, tak už jsme se báli, co zase bude. Dělal rodině ostudu. Potom onemocněl. Měl problémy se srdcem a dostal cukrovku. Zdraví se mu horšilo a byl dlouho v nemocnici, kde mu uřezali nohu. Po jeho návratu domů se o něho starala hlavně babička. Děda ještě pracoval ve stolárně. Všichni jsme se jí snažili pomáhat, protože měla problémy se zádama, které se jí pak ještě zhoršily. Proдали jsme pole, a nechali si jenom záhumenku. Nechovali jsme už ani prasata. Babička si nechala jenom slepice a pár králíků, protože jsme to všechno nezvládali. Asi za rok a půl strýc zemřel. Potom se situace pomalu uklidňovala. Jinak jsme žádné tak moc závažné problémy neměli.

Ted' bych Vás požádala o popis Vaší nukleární rodiny.

- 1) Jaké socioekonomické poměry byly (jsou) v rodině, kterou jste si sám založil?

Ve třidvaceti letech jsem se oženil. Manželka je o dva roky mladší. Už jsme čekali dceru. Za tři roky po ní se nám narodil ještě syn. Vzali jsme si půjčku, a trochu nám vypomohli taky manželčini rodiče, a na jejich pozemku jsme si postavili dům, takže jsme bydleli ve svém. Já jsem pracoval v podniku, v deset kilometrů vzdáleném městě. Manželka je kadeřnice a po mateřské nastoupila do kadeřnictví přímo v místě. Dům jsme si zařídili podle svých představ, děti měly každý svůj pokoj. S financemi jsme vážné problémy neměli, i když někdy nám vypomáhali rodiče. Ale žili jsme tak normálně průměrně. Ke tchánům to máme jen přes zahradu, což je docela praktické. Když byly děti malé a potřebovali jsme hlídat, tak byla babička hned u nás. Pak zase měla manželka blízko k nim, když pomáhala babičce s dědou, který než zemřel, byl skoro rok ležící. Ted' bydlí s babičkou v domě náš syn s rodinou, takže to k sobě zase nemáme daleko. Dcera s rodinou bydlí v bytě asi dvacet kilometrů od nás, takže to ještě taky není až tak daleko. A pravidelně k nám jezdí.

- 2) Kdo byl (je) ve Vaší rodině autoritou?

My jsme s manželkou autoritou oba a žádný. Tohle jsme nikdy neřešili. Vždycky jsme všechno spolu probírali a spolu taky rozhodovali. Na děti jsme nijak moc přísní nebyli, ale ani jsme s nimi neměli žádné vážné problémy. Všechno se řešilo domluvou a fungovalo to.

3) Kolik máte dětí a jak vyrůstaly?

Máme dvě děti. Dceru a syna. Bydleli jsme sami, takže vyrůstali jen s námi. Babička s dědou z manželčiny strany byli často u nás, nebo my u nich, protože to máme blízko. Navštěvovali jsme se docela často ale i s rodinou z naší strany. Jezdili jsme v rámci možností na dovolenou. Většinou do kempu, ale byli jsme i u moře. Děti jezdily taky na tábor, nebo byly u babičky. Chodily taky do kroužků, a dcera tančila v souboru. Vycházeli spolu dobře. Dcera chodila na gymnázium a pak vystudovala vysokou školu ekonomickou. Syn vystudoval strojní průmyslovku.

4) Jaké jste měli (máte) vztahy ve Vaší rodině?

Vztahy jsme měli dobré. A máme je pořád. Nikdy jsme naštěstí neměli žádné opravdu vážné rozepře. Řešili jsme jenom takové ty běžné věci.

5) Jaké se vyskytovaly (vyskytují) ve Vaší rodině problémy?

Nějaké zásadní problémy jsme neměli. Jen klasické problémy s dětmi, když dospívaly, byly hodně s kamarády, tak jsme měli obavy, aby se nechytly nějaké party. Pak když začaly chodit na zábavy, tak jsme měli taky trochu obavy. No a pak to, co zažívá každý, když mu zestárnou a onemocní jeho blízcí. Moje maminka se starala o babičku, která byla po mrtvici. Manželka hodně chodila pomáhat svojí mamince s péčí o nemocného tatínka. Tyto starosti a obavy o ně jsme prožívali všichni.

A nyní bych se Vás zeptala na Vaše názory a zkušenosti se soužitím v rozšířené rodině a v nukleární rodině.

1) V čem spatřujete největší hodnotu Vaší původní rodiny?

Moje původní rodina mně dala základ pro život. Zažil jsem v ní lásku, porozumění, toleranci, soucit. Díky tomu, že jsme si vzájemně pomáhali a podporovali se, tak jsme byli schopni zvládnout i problémy, které nás potkaly.

2) Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v rozšířené rodině specifické?

Soužití v naší širší rodině asi jako i v jiných velkých rodinách vyžadovalo ohleduplnost a toleranci. Člověk si nemůže vše udělat podle svých představ, musí se přizpůsobit podmínkám a ostatním. Ale na druhou stranu se nemusí bát, že bude na své problémy sám. Vždy jsme se snažili všechno vyřešit společnými silami.

- 3) Co soužití v rozšířené rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?

V něčem to bylo náročnější, ale zase jsme se naučili být k sobě ohleduplní, pomáhat si, rozdělit se. To hodně dnešním dětem chybí. Mají všeho dostatek, neváží si tolik věcí jako my dřív, když ničeho nebylo. Taky mezi sebou nemají takové to kamarádství, jako jsme mívali za nás. Když slyším vnoučata jak se spolu a kamarády baví – „já s tebou nekámo, ty nemáš...já nevím co“, a zalezou si domů do svého království, tak si říkám, že jsme byli asi jako děti spokojenější, i když jsme neměli tolik hraček a všeho jako mají oni dnes. My jsme si uměli vyhrát s kdečím, co bylo po ruce a nedělili jsme se podle toho kdo co má. Taky jsme si spolu víc povídali, řešili jsme problémy a starosti společně. Výhodou společného bydlení je taky to, že si můžete být víc nápomocni. Babička mamince pomáhala s domácností, i s námi, když jsme byli malí. Děda s otcem se starali o hospodářství, spravovali spolu dům. Pak jsme všichni pomáhali babičce, když pečovala o strýce. Bylo to pro nás normální, samozřejmé. Dnešní děti tuto zkušenost moc nemají, některé ani nevidí své prarodiče stárnout. Pak se asi nemůžeme divit, že nepovažují za samozřejmou věc, že se o své staré rodiče postarají a šoupnou je do domova důchodců.

- 4) Co Vám v soužití v rozšířené rodině chybělo?

Neměl jsem pocit, že by mi něco tak moc chybělo. Jasně, že jsme měli taky svoje sny a přání, které se nemohli uskutečnit, protože se peníze potřebovaly na něco důležitějšího pro všechny. Taky se nám třeba nechtělo na pole, když se šli ostatní koupat. To snad bylo jediné, co mi tak chybělo – víc volného času. Když bych to porovnal s dnešní dobou, tak bych třeba mohl říct, že mi chybělo víc soukromí, protože jsme měli nejdřív všichni tři, pak s bráchou společný pokoj. Ale tenkrát mi to nepřišlo jako nějaký problém.

- 5) Co Vám na soužití v rozšířené rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití rozšířené rodiny objevovaly?

Jediným takovým opravdu velkým problémem u nás byl alkoholismus strýce. Dotýkal se nás všech. Měli jsme o něho strach, protože přišel kolikrát potlučený. Později, když pak začal napadat dědu a babičku, že mu nechtěli dát peníze, tak už jsme se ho i báli. Na tohle období nerad vzpomínám. Děda s babičkou se s ním hodně natrápili. Pak když onemocněl tak se o něho zase musela babička starat. I když jí děda a rodiče pomáhali, bylo to dost náročné.

- 6) Co byste na soužití v rozšířené rodině změnil, aby dobře fungovalo?

Pokud má každý člověk své soukromí a nežijí všichni v jedné, nebo dvou místnostech, tak bych asi toto žití nijak zvlášť nekritizoval. Jako ideální mi připadá, jak jsme to měli s manželkou. Svůj dům – rodiče taky ve svém, jen přes zahradu. Každý zařízený podle svých potřeb, ale když chcete, nebo potřebujete, jste v podstatě spolu.

- 7) V čem spatřujete největší hodnotu Vaší nukleární rodiny?

Jsme s manželkou spolu už čtyřicet let. Vychovali jsme dvě děti. Myslím, že jsme spolu všichni žili spokojeně. Řešili jsme pár drobností, asi jako každý. Ale měli jsme v sobě oporu, mohli jsme se na sebe spolehnout a cítili jsme se spolu dobře. I dnes se spolu všichni pravidelně vidáme a máme spolu hezké vztahy.

- 8) Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v nukleární rodině specifické?

No asi tím, že jsme žili samostatně, a organizovali jsme si náš život podle svého. Nikdy jsme ale nebyli uzavřeni nebo nějak izolovaní. Pořád jsme žili i se širší rodinou, jen jsme měli každý svou domácnost.

- 9) Co soužití v nukleární rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?

Co bylo na naší malé rodině lepší, bylo asi to, že jsme měli větší klid a pohodu. Naše děti nemusely být svědky problémů některého člena velké rodiny, jako to bylo u nás se strýcem. Měli jsme na sebe taky víc času. Ale to se těžko porovnává. Ono to je i tou dobou. My jsme už neměli pole a hospodářství a tudíž tolik povinností a měli jsme proto víc času na sebe.

- 10) Co Vám v soužití v nukleární rodině chybělo?

Že by mi něco vyloženě na našem soužití chybělo, to bych ani neřekl. Možná mě trochu mrzí, že jsme už nebyli tak často v kontaktu s mojí původní rodinou. Třeba se sestrou, která se vdala do západních Čech. I když v rámci možností jsme se snažili setkávat.

11) Co Vám na soužití v nukleární rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití nukleární rodiny objevovaly?

No, co mi vadilo. Dřív mi to tak ani nepřišlo, když jsme vychovávali naše děti. Ale teď když sleduju vnoučata, tak mám pocit, že jak jsou osamostatněni, mají svoje pokojíčky a všechno svoje, tak se neradi o něco podělí, a ani si nijak moc nepomáhají, spíš na sebe žalují. Nejsou zvyklí, že na někoho musí brát ohled, musí se trochu přizpůsobit. Myslím, že by s tím mohli mít do budoucna problém. Už jsem to i mladým říkal. No a taky jsme viděli, že byl trochu problém u babičky, která když děda umřel, zůstala v baráku sama. Nebyla sama, protože jsme byli každý den spolu, nebylo dne, aby za ní někdo z nás nezašel, nebo ona k nám, ale byla sama na ten barák. Málo si topila, protože měla strach, že bude mít velké doplatky za plyn a tak podobně. Pak se to vyřešilo, protože se k ní nastěhoval syn s rodinou.

12) Co byste na soužití v nukleární rodině změnil, aby dobře fungovalo?

Obecně by asi bylo dobré víc dbát na kontakt s příbuznými, aby třeba děti neznaly prarodiče jen z návštěv jednou nebo dvakrát za rok. Rodina by měla držet pohromadě, i když každý bydlí ve svém a někde jinde. Děti by měly vidět prarodiče stárnout a oni je zase vyrůstat. Vždycky to tak bylo a mělo by to tak být i teď. A nejen kontakt mezi vnoučaty a prarodiči, ale i mezi vzdálenější rodinou. Nakonec na koho jiného byste se chtěla obrátit, když nebudete třeba se svým mužem schopni něco zvládnout, než na své blízké? Kdo by Vám asi tak pomohl? V dnešní době. Nikomu není dobře, kdo zůstane sám. Rodina je jistota a bezpečí, prostě základ.

Děkuji za Váš čas a Vaše názory.

Rádo se stalo.

PŘÍLOHA P IV: ROZHOVOR Č. 4 S PANÍ ANNOU

Datum: 12. dubna 2011

Začátek rozhovoru: 14.09

Ukončení rozhovoru: 14.40

Paní Anno, chtěla bych Vás požádat o rozhovor na téma soužití v rozšířené rodině a v nukleární rodině (to je v rodině složené jen z rodičů a jejich dětí). Zajímal by mně Vaše zkušenosti a Vaše názory. Získané údaje využiji pouze pro svou bakalářskou práci na téma „Rodina a její proměny v současnosti“. Souhlasíte prosím s rozhovorem, jeho zaznamenáním a zpracováním získaných údajů v mé bakalářské práci?

Ano souhlasím.

Děkuji.

Nejprve bych Vás požádala o popis Vaší původní rodiny.

- 1) Jaké byly socioekonomické poměry ve Vaší původní rodině, ve které jste vyrůstala jako dítě? (tj. počet členů rodiny, jejich věk, vzdělání, zaměstnání, zdraví, materiální zabezpečení, způsob života)

V rodině, ve které jsem se narodila a vyrůstala, nás bylo pět. Narodila jsem se v roce 1949, když bylo mamince dvacet dva roků. Tatínek byl o osm let starší. Mám ještě sestru, která se narodila dva roky po mně. Bydleli jsme v malém městě v polovině domu, kde se maminka narodila. Měli jsme kuchyň, velkou světnici, kde jsme spávali se sestrou a rodiči. Babička – mamincina maminka, která žila s námi, měla malou světničku pro sebe. Druhou půlku domu obývala její sestra s rodinou. Každý jsme měli samostatný vchod, i svůj dvorek. Maminka byla vyučená švadlena a pracovala jako šička v dílně na výrobu domácí obuvi v našem městečku. Přivydělávala si ještě šitím a opravami oděvů. Tatínek byl vyučený a pracoval jako dělník v gumárnách. Jeho práce byla náročná, pracoval v třísměnném provozu. Do zaměstnání dojížděl vlakem asi dvacet kilometrů. Já jsem vychodila základní školu v místě bydliště a pak jsem vystudovala zdravotnickou školu. Sestra po ukončení základní školy, vystudovala střední pedagogickou školu. Kromě poloviny domu jsme měli ještě malé pole za městem, chovali jsme slepice a králíky. Žili jsme si v celku dobře, zdraví nám sloužilo. Výhodu jsme měli v tom, že s námi žila babička,

kteřá často zastala práci v domácnosti. Tatínek totiž směňoval, při odpoledních směňách jsme se s ním vůbec neviděly, když měl noční, tak zase přes den odpočíval. Maminka si po návratu z práce chvílku odpočala a pak často sedla k šicímu stroji, a končila až v noci. Babička se nám hodně věňovala. Hodně nám vyprávěla o svém mládí, četla nám, pekla výborné buchty. Držela nad námi ochrannou ruku, když jsme něco provedly, nebo jsme dostaly špatnou známku ve škole. Chodily jsme do několika kroužků. Obě jsme tančily v místním tanečním souboru. Když jsme měly odpoledne volno, tak jsme s babičkou v létě chodily na pole, nebo do lesa. V zimě se u nás scházely sousedky na draní peří. To se nám líbilo, hodně zajímavého jsme se dozvěděly, zazpívaly jsme si s nimi a naučily jsme se od nich spoustu písniček. Když byla „dodrhlá“ tak bylo nachystané pohoštění. V neděli s námi babička často chodívala na návštěvu ke svému bratrovi a jeho rodině, kteří bydleli ve vedlejší vesnici. S nimi jsme si velice dobře rozuměli.

2) Kdo byl ve Vaší původní rodině autoritou?

Vzájemně jsme si všichni i s babičkou rozuměli, když byl problém, tak se řešil v klidu doma. Tatínek sice asi autoritou byl, byl přísnější, ale že by se vše řešilo jen podle něho, to zase ne.

3) Kolik Vás bylo sourozenců a jak jste vyrůstali?

Byly jsme dvě. Sestra je o dva roky mladší. Pomáhaly jsme si s učením. Chodily jsme do stejné základní školy, spolu jsme taky chodily do tanečního souboru. V létě jsme se spolu s děčkama ze sousedství chodívali koupat do splavu. Hodně jsme hrávali vybíjenou a jiné hry. V létě jsme jezdily na pionýrský tábor, na který jsme se vždycky moc těšily. Krom zábavy jsme se musely učit a taky doma pomáhat při úklidu, pracovaly jsme na zahrádce a na poli. Každé ráno jsme chodily do mlékárny pro mléko. Každá jsme měly službu jeden týden.

4) Jaké vztahy byly ve Vaší původní rodině?

V naší rodině jsme měli velmi dobré vztahy, neměli jsme mezi sebou žádné závažné problémy. Snad jedinou výjimkou byly vztahy s rodinou mojí tety – maminčiny sestry, z druhé půlky domu. Maminka s tetou se v mládí nepohodly a až do konce života spolu nemluvily. My jsme se se sestřenicí víceméně jen pozdravily a prohodily pár slov, ale žádné bližší vztahy jsme neudržovaly. S ostatní i vzdálenější rodinou jsme

měli vztahy dobré, vzájemně jsme se navštěvovali. Každoročně jsme se třeba scházeli na zabijačkách u příbuzných, co měli hospodářství, setkávali jsme se o svátcích nebo třeba o svatbách, křtinách, ale bohužel i při pohřbech.

5) Jaké se vyskytovaly ve Vaší původní rodině problémy?

Jak už jsem říkala, žádné závažné problémy jsme zpočátku neměli. Až když těžce onemocněla babička. Byla několik měsíců ležící. Museli jsme náš život přeorganizovat, protože jsme se museli u babičky střídat. Nemohla zůstat sama doma. Maminka musela nakonec přerušit zaměstnání. Pečovala o babičku. Po chvílích si přivydělávala šitím. Po smrti babičky maminka nastoupila zpět do práce. Zanedlouho poté vážně onemocněl náš tatínek. I když se po nějaké době jeho stav trochu zlepšil, do práce se už vrátit nemohl. Pak to bylo trochu náročnější po finanční stránce. Ale vše se zvládlo. Až když už žili rodiče sami, my jsme měly se setrou vlastní rodiny a bydlely jsme obě daleko, onemocněla a brzy na to zemřela maminka. To byl pak pro nás veliký problém, který jsme nakonec musely vyřešit odchodem tatínka do domova důchodců. Velice nás to trápilo, ale v tu chvíli jsme to jinak vyřešit nemohly.

Ted' bych Vás požádala o popis Vaší nukleární rodiny.

1) Jaké socioekonomické poměry byly (jsou) v rodině, kterou jste si sama založila?

Vdávala jsem se, když mi bylo dvacet jedna let a čekala jsem dceru. Manžel byl o šest let starší. Byl inženýr ekonom, a dostal dobrou práci dvě stě kilometrů od nás, ve velkém městě, kde bydlela jeho sestra. Svépomocí se tam stavěly bytovky, takže manžel bydlel u sestry, a po práci chodil na stavbu. Když byl dceři rok, tak jsme se odstěhovaly za manželem. Měli jsme prostorný třípokojový byt, postupně jsme si ho pěkně zařídili. Manžel docela slušně vydělával. Já jsem byla doma s malou. Za tři roky se nám narodila druhá dcera. Po mateřské jsem nastoupila do nedaleké nemocnice. Pracovala jsem v ambulanci, takže jsem nemusela chodit na směny, a zvládala jsem vyzvedávat děti ze školky a školy. Holky byly šikovné, chodily do různých kroužků při škole. Měli jsme dobré sousedy, se kterými jsme se přátelili a vzájemně jsme si pomáhali, když jsme třeba potřebovali pohlídat děti. Babičky jsme měli totiž daleko. Žili jsme si celkem dobře. Jezdili jsme s dětmi na výlety. Jednou za čas jsme jezdili za rodiči. Tenkrát jsme ještě neměli auto, takže to bylo docela

náročné s malými dětmi v přeplněném vlaku. Po deseti letech celkem spokojeného manželství jsme s manželem začali mít problémy. V práci povýšil, vydělával slušně, ale chodil domů pozdě. Jeho pozdní příchody se staly pravidlem, někdy přišel i popitý, nebo nedorazil vůbec a nehodlal se bavit o tom, kam chodí. Celá domácnost i péče o děti byla na mně. V tu dobu ještě náhle zemřela maminka a otec zůstal doma sám. Sestra s rodinou bydlela u rodičů svého manžela asi sedmdesát kilometrů od našeho původního bydliště. S manželem jsme se rozvedli, holky zůstaly se mnou a otec na ně posílal výživné. Byt jsme prodali. Já s holkama jsem si pořídila dvoupokojový byt nedaleko původního, takže ani nemusely měnit školu a já zaměstnání. Už to bylo náročnější, ale všechno jsme zvládly. Jenom mě mrzelo, že když onemocněl tatínek a nemohl zůstat sám, musel odejít do domova důchodců. Obě jsme se sestrou neměly takové možnosti, aby mohl bydlet u nás, a navíc bychom musely zůstat doma a pečovat o něho, a to jsme si nemohly dovolit. Sestra o tom i uvažovala, že by si ho načas vzala k nim, než by se vidělo, co bude dál, nabízela mu to, ale nechtěl. Na domov důchodců si ale těžko zvykal, a do roka zemřel.

2) Kdo byl (je) ve Vaší rodině autoritou?

Autoritou byl asi manžel. Ale dokud nám manželství fungovalo, tak jsme se na všem domlouvali. Na holky byl přísnější on.

3) Kolik máte dětí a jak vyrůstaly?

Mám dvě dcery. Jsou od sebe o čtyři roky. Dobře si spolu rozuměly. Byly a jsou to hodné holky. I když sem tam se objevil nějaký drobný problém. Neměli jsme poblíž babičky na hlídání, takže chodily do družiny, nebo do zájmových kroužků, které byly ve škole. Měly hodně kamarádů a kamarádek, se kterými trávily hodně času. I po přestěhování do druhého bytu si naštěstí brzy zvykly a našly si nové kamarády. Školu měnit nemusely, což bylo velké plus, že si i ve škole nemusely zvykat na nový kolektiv. Starší dcera vystudovala střední zdravotnickou školu, mladší ekonomickou školu.

4) Jaké jste měli (máte) vztahy ve Vaší rodině?

Do rozvodu jsme měli velmi dobré vztahy. Z počátku jsme měli na sebe všichni čas, který jsme trávili hodně společně. Po rozvodu se holky s tatínkem vídaly nepravidelně. Poté, co se znovu oženil, pak ještě méně. Já jsem s nimi zůstala sama, ale

neměla jsem s nimi žádné větší problémy. Naopak, snažily se mi pomáhat. Teď jsou obě vdané, mají děti a jsou spokojené. Bydlí nedaleko, takže jsme pořád ve styku.

5) Jaké se vyskytovaly (vyskytují) ve Vaší rodině problémy?

Problémy se začaly vyskytovat až asi po deseti letech manželství a vyvrcholily rozvodem. Často jsme se s manželem hádali. I když jsme se snažili neřešit to před holky, někdy se to nepodařilo. Vadilo mi to, protože jsem viděla, že to holky těžko nesou. Ale musela jsem to už řešit, protože domluvit se s manželem na čemkoliv, aby to i fungovalo, bylo téměř nemožné. Navíc už holky nebyly tak malé, a vnímaly tatínkovi návraty domů pod vlivem alkoholu. Po rozvodu, když jsme se trochu usadily tak se situace zase zlepšila a byly jsme v podstatě bez nějakých větších problémů.

A nyní bych se Vás zeptala na Vaše názory a zkušenosti se soužitím v rozšířené rodině a v nukleární rodině.

1) V čem spatřujete největší hodnotu Vaší původní rodiny?

Největší hodnotou velké rodiny byla vzájemná pomoc. Coby školačky jsme nemusely bývat samy doma, když byli rodiče v zaměstnání. Nebály jsme se, protože byla doma babička, která se o nás starala. Nemusely jsme lítat po venku s klíčem na krku, jako některé děti od nás z ulice. Měly jsme nachystané svačinky, třeba napečené dobré buchty. Kamarádi z ulice, kteří byli sami doma, protože měli rodiče v zaměstnání, nám záviděli, a tak nám babička vždycky dala i pro ně, abychom se všichni podělili. Naopak, když už byla babička nemocná, tak jsme pomáhali pečovat o ni zase my.

2) Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v rozšířené rodině specifické?

Jelikož nás žilo více generací pohromadě, víc jsme jeden druhému naslouchali a snažili se podle možností si vždy nějak vyhovět. Díky tomu jsme si asi i více rozuměli. Pokud jsme byly malé a třeba jsme onemocněly, neměli rodiče problém v zaměstnání – péči o nás přebrala babička. Nemusely jsme například chodit do družiny. Rodiče to měli snazší, protože se babička starala nejen o nás, ale i o domácnost a zvířata.

- 3) Co soužití v rozšířené rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?

Jak už jsem říkala, toto soužití nabízelo zpočátku určité výhody pro naše rodiče, potom se situace obrátila a toto soužití bylo výhodné pro babičku. Navíc jsme měly možnost se od babičky dozvědět, jak se žilo dřív, učila nás ručním pracem jako plést, vyšívát, háčkovat, ale taky třeba vařit. Zasvětila nás i do práce na poli. Učila nás šetrnosti, vážit si svých věcí, nebýt lakomý, když je potřeba, podělit se s ostatními.

- 4) Co Vám v soužití v rozšířené rodině chybělo?

Když už jsme byly starší, tak nám chybělo více soukromí, a více volného času pro sebe.

- 5) Co Vám na soužití v rozšířené rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití rozšířené rodiny objevovaly?

Jak jsem už říkala, chybělo nám víc soukromí a času pro sebe, což nám začínalo postupně v dospívání vadit. Povinností kolem domácnosti, zahrádky a pole bylo dost, navíc jsme pomáhaly s péčí o babičku. Radši bychom se bavily s kamarády. Ale ani přesto jsme se těmto povinnostem nevyhýbaly, bylo to pro nás samozřejmostí. Někteří kamarádi, kteří neměli zvířata a pole tyto povinnosti neměli. Měli víc volného času pro sebe a na zábavu, a nám vyčítali, že se s nimi chodíme málo bavit.

- 6) Co byste na soužití v rozšířené rodině změnila, aby dobře fungovalo?

Když jsme dospívaly, tak bychom uvítaly mít své vlastní pokojíčky. V tomto věku už přece jen člověk potřebuje mít své soukromí. Ideální stav by byl, kdyby rodiče vydělávali víc peněz, aby si maminka nemusela přivydělávat druhou práci a po nocích šít. Pokud bychom měli víc peněz, nemuseli bychom mít pole a zvířata. Vše potřebné bychom si mohli koupit a měli tím pádem víc času pro sebe a na sebe navzájem. Rodina sice fungovala dobře, nám to tenkrát ani nepřišlo, ale když nad tím dnes přemýšlím, asi by to takto bylo lepší.

- 7) V čem spatřujete největší hodnotu Vaší nukleární rodiny?

I když soužití naší nukleární rodiny po dvanácti letech v podstatě skončilo, neskončilo moje soužití s našimi dcerami. Nadále jsme fungovaly jako menší ro-

dina. Holky se mi snažily pomáhat, byly šikovné a dobře se učily. Měly jsme spolu pěkný vztah, když byly větší, tak jsme se o všem spolu radily, všechno jsme společně probíraly, když některou něco trápilo. Vzájemně jsme si věřily, mohly jsme se na sebe spolehnout. Takovýto vztah máme dosud. To je asi nejdůležitější.

- 8) Čím bylo podle Vašeho názoru soužití v nukleární rodině specifické?

Měli jsme samostatnou domácnost a o všem jsme si rozhodovali sami. Nebyli jsme tak moc často v kontaktu s ostatními z širší rodiny. Měli jsme dostatečné prostory, holky měly svůj pokojíček.

- 9) Co soužití v nukleární rodině nabízelo, umožňovalo a čím bylo přínosné pro členy rodiny? Jaké dobré zkušenosti s tímto soužitím máte?

Dokud u nás bylo všechno v pořádku, tak nám soužití v naší rodině umožňovalo víc se věnovat jeden druhému, protože jsme měli víc volného času, který jsme mohli trávit všichni spolu. Vzhledem k tomu, že jsme měli dostatečně velký byt, měli jsme také své soukromí, vzájemně jsme se nerušili, když jsme potřebovali na něčem pracovat.

- 10) Co Vám v soužití v nukleární rodině chybělo?

Nejvíce nám chybělo častější setkávání se s rodinou. Bydleli jsme od sebe hodně daleko. Proto nám taky chyběly babičky na hlídání, když byly holky malé. I rodičům bylo líto, že se vídáme poměrně málo a neužijí si vnuček. Po rozvodu samozřejmě chyběl v rodině otec.

- 11) Co Vám na soužití v nukleární rodině vadilo? Jaké problémy či nebezpečí se v soužití nukleární rodiny objevovaly?

Zpočátku vše fungovalo dobře. Až když se objevily rozpory s manželem, tak to bylo pro mě velmi těžké. Nejbližší rodina byla moc daleko. Neměla jsem to s kým probrat. S holkama jsem se o tom moc bavit nemohla. Navíc v tu dobu měli oba rodiče velké zdravotní problémy. Maminka brzy zemřela a nemocný tatínek zůstal v domě sám. Bylo to velice těžké období, obě jsme se sestrou těžce nesly, že musel tatínek do domova důchodců.

- 12) Co byste na soužití v nukleární rodině změnila, aby dobře fungovalo?

Zpočátku, když nám soužití fungovalo dobře, bych neměnila asi nic. Manželovo náročné a zodpovědné zaměstnání a z toho časem plynoucí problémy bych asi ovlivnit nemohla. Naše manželství bych takto zachránit asi nedokázala. Z mojí strany nevím, co bych měla měnit, příčinu k rozchodu jsem nezavdala. Naopak jsem se dlouhou dobu snažila manželovy výpadky v domácnosti nahradit. Nakonec už toho ale bylo příliš mnoho, mělo to špatný vliv na nás všechny a tak se tento problém musel vyřešit.

Děkuji Vám za Váš čas a Vaše názory.

Prosím.